

The background features a decorative graphic consisting of three blue circles of varying sizes, each composed of concentric rings of different shades of blue. These circles are arranged in a vertical line, with the largest at the top and bottom, and a smaller one in the middle. Two thin, light blue lines intersect at the top left and extend diagonally across the page, framing the central text.

**IZVOD IZ PROGRAMA MEĐUPREDMETNIH I
INTERDISCIPLINARNIH SADRŽAJA GRAĐANSKOG
ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA OSNOVNE I
SREDNJE ŠKOLE**

**PROGRAM MEĐUPREDMETNIH I INTERDISCIPLINARNIH SADRŽAJA (ISHODA)
GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA OD I. DO IV. RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE¹**

Sadržaj

- I. Cilj i zadaće integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti od I. do IV. razreda osnovne škole
- II. Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja
- III. Metode uspješnog poučavanja i učenja Građanskog odgoja i obrazovanja
- IV. Kompetencije učitelja za poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja
- V. Način stručnog praćenja i vrednovanja međupredmetnog integriranja sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja
- VI. Vođenje dokumentacije za praćenje i vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju
- VII. Plan integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti u I., II., III. i IV. razredu osnovne škole
- VIII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u I. razredu osnovne škole
- IX. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u I. razredu osnovne škole
- X. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u I. razredu osnovne škole
- XI. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u I.razredu osnovne škole
- XII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u II. razredu osnovne škole
- XIII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u II. razredu osnovne škole
- XIV. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u II. razredu osnovne škole
- XV. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u II.razredu osnovne škole
- XVI. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u III. razredu osnovne škole
- XVII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u III. razredu osnovne škole
- XVIII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u III. razredu osnovne škole
- XIX. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u III.razredu osnovne škole
- XX. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u IV. razredu osnovne škole
- XXI. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u IV. razredu osnovne škole

¹ Odluka o donošenju i *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole* objavljen je u Narodnim novinama 28. kolovoza 2014.

- XXII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u IV. razredu osnovne škole
- XXIII. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja s predmetnim temama u IV.razredu osnovne škole*

I. Cilj i zadaće integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti od I. do IV. razreda osnovne škole*

U Ustavu Republike Hrvatske utvrđeno je da „U Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana“ (čl. 1. st. 2.), te da su „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava“.

Građanskim odgojem i obrazovanjem učenici/ce (dalje u tekstu koristimo muške imenice za označavanje oba roda) se pripremaju za oživotvorenje navedenih ustavnih odredbi. Sustavno uče o tome što je vlast, koja je uloga vlasti, koja su prava i odgovornosti građana u demokraciji, na koji ih način i pod kojim uvjetima mogu koristiti. Takvim učenjem potrebno je osposobiti učenika za aktivnoga i odgovornoga građanina koji sudjeluje u razvoju demokratske građanske kulture ili *etosa* svoje škole, mjesta, države, Europe i svijeta odnosno za nositelja vlasti jer je ustavna demokracija takav model vlasti u kojoj su građani politički subjekti, a to znači - nositelji vlasti. Sudjelovanjem u izborima oni pristaju dio svoje suverenosti odvojiti od sebe odnosno povjeriti zastupnicima od kojih onda s pravom očekuju zaštitu svojih interesa i pridonšenje zajedničkom dobru. Kako bi se ta očekivanja i ostvarila, svi ustavi demokratskih zemalja, pa tako i Hrvatske, sadrže odredbe o ograničenju vlasti. Da bi se osiguralo poštovanje načela ograničenja vlasti i pravne države, potrebno je aktivno sudjelovanje građana s inkulturiranim građanskim znanjem, vještinama i vrijednostima. Time građani potvrđuju temelje demokratskog poretka – slobodu i ravnopravnost pojedinca, bez obzira na razlike u podrijetlu, sposobnostima ili sklonostima.

Škola je dužna učenike poučiti da opstanak demokracije ovisi o znanjačkom i aktivnom sudjelovanju građana u odlučivanju na svim razinama. No, da bi sudjelovanje bilo i učinkovito, građani trebaju usvojiti odgovarajuće znanje, vještine i stajališta za korištenje intelektualnih alata kojima se unaprjeđuju demokratske procedure kao što su procjena valjanosti načela, pravila i zakona te učinaka djelovanja vlasti, ali i vlastitog djelovanja.

Kako bi se u učenika potaknula spremnost za aktivno i odgovorno sudjelovanje od razredne, preko lokalne i nacionalne, do europske i međunarodne zajednice, oni u školi trebaju: stjecati znanje o svojim pravima, odgovornostima, mogućnostima i načinima djelovanja u zajednici; o načelima djelovanja demokratske vlasti i načelima pravne države, o mehanizmima zaštite ljudskih prava od lokalne do nacionalne, europske i međunarodne razine, razvijati vještine uočavanja problema u zajednici i njihova miroljubivog rješavanja, u suradnji s drugima jačati motivaciju za primjenom stečenog znanja i vještina u svakodnevnom životu.

U skladu s tim, nastavni plan i program građanskog odgoja i obrazovanja (u daljnjem tekstu: građanski odgoj i obrazovanje) određuje očekivana postignuća učenika i sugerira

načine na koje se do njih dolazi u školi bez obzira na to provodi li se građanski odgoj i obrazovanje kao poseban predmet ili međupredmetno. On time predstavlja konceptualni, didaktički i metodički okvir za razvoj građanske kompetencije u osnovnoj i srednjoj školi. No, za puni razvoj građanske kompetencije ključna je suradnja svih djelatnika u odgoju i obrazovanju kako bi škola postala mjesto poučavanja, učenja i življenja demokracije.

II. Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja

Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja **temelji se na načelu racionalizacije, integracije i korelacije. Za očekivati je da će takav pristup pospješiti:**

- sustavniju primjenu pedagoškog načela integracije i korelacije odgojno-obrazovnih sadržaja koje je trajno bilo i jest prisutno u odgojno-obrazovnom procesu,
- stvaranje normativnih i stručnih pretpostavki za osuvremenjivanje odgojno-obrazovnog procesa,
- prevladavanje pristupa koji se temelji na zapamćivanju i reprodukciji disciplinarno odvojenih sadržaja,
- upotrebu interaktivnih nastavnih metoda učenja i poučavanja usmjerenih na iskustveno, timsko, suradničko i radioničko učenje povezano s istraživanjem², analiziranjem, zaključivanjem, rješavanjem problema uz pomoć kojih se osim stjecanja znanja razvijaju vještine i vrijednosti,
- da se učenje i poučavanje u različitim područjima povezuje i usmjeruje na razvoj cjelovite osobe učenika,
- promjenu položaja učenika tako da postaje subjekt procesa učenja u kojem mu se osigurava prostor za samostalno propitivanje i zaključivanje o predmetu učenja, za analiziranje i iskušavanje mogućnosti primjene znanja, za iznošenje svojih spoznaja u suradnji s drugim učenicima, za dublje razumijevanje i trajnije pamćenje onoga što uči, za stjecanje provjerenog i iskušanog znanja koje može dalje unaprjeđivati,
- osposobljavanje učenika za cjeloživotno učenje koje mu je danas, uslijed ubrzanih promjena u znanjima, tehnologijama i zanimanjima neophodno,
- osiguravanje uvjeta učenja u kojima **učenik propituje svoje snage i sposobnosti, otkriva u čemu je jak, stječe samopouzdanje, ovladava i upravlja procesom učenja te planira svoj daljnji razvoj**
- osiguravanje uvjeta učenja u kojima se učeniku omogućava uspjeh preko onoga u čemu je talentiran umjesto ograničavanja razvoja prema onome u čemu je nemoćan

Takvi odgojno-obrazovni uvjeti su ujedno pretpostavka za osiguravanje **temeljnog prava djeteta na razvoj** svih njegovih potencijala. U skladu s tim, u nastavi je potrebno njegovati otvorenu i suradničku komunikaciju te stvaranje ozračja uzajamnog poštovanja među učenicima, kao i između učenika i učitelja, učitelja i roditelja. Važno je da učitelj u sklopu interaktivnog učenja i praktičnih aktivnosti i u suradnji s roditeljima otkrije u čemu je učenik dobar, kako bi uz pomoć učitelja, roditelja i drugih učenika **ostao ili postao uspješan učenik.**

² Pojam istraživanje ovdje se koristi u smislu da učenici primjereno svojoj dobi i mogućnostima prikupljaju i analiziraju podatke o temi koju obrađuju, prepoznaju probleme i traže rješenja.

S tim ciljem u Građanskom odgoju i obrazovanju učenik vodi mapu osobnog razvoja u koju unosi podatke o svojim postignućima i budućim planovima razvoja svojih kompetencija (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima, npr. pružanja prve pomoći, stranog jezika, umjetničkog izražavanja, znanstvenih i tehničkih inovacijskih projekata i sl.).

Građanski odgoj i obrazovanje uvodi se na način obvezne međupredmetne provedbe kako bi se u odgoju i obrazovanju pridonijelo punom razvoju građanske kompetencije učenika. Pri tome se polazi od činjenice da su svi predmeti izravno povezani općim pravom na odgoj i obrazovanje ili nekim posebnim pravom koje se jamči svakom djetetu, u svakome od njih se traži razvoj određenih vještina i vrijednosti koje više ili manje pridonose ostvarivanju Građanskog odgoja i obrazovanja, primjerice:

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja sa satovima razrednika moguće je uz pomoć sadržaja i aktivnosti kao što su: demokratsko donošenje razrednih pravila i njihovo pridržavanje; priprema učenika za kandidaturu i sudjelovanje u radu Vijeća učenika, izbor predsjednika/ce razreda i izbor predstavnika/ce za Vijeće učenika; informiranje svih učenika u razredu o radu Vijeća učenika; razvoj komunikacijskih vještina učenika, upravljanje emocijama (prepoznavanje i primjereno iskazivanje) i upravljanja sukobom (nenasilno rješavanje sukoba); upoznavanje učenika s propisima kojima se uređuju odnosi i obveze u školi (npr. Pravilnik o ocjenjivanju); obilježavanje posebnih dana u školi ili lokalnoj zajednici; provedba istraživačkih projekata učenika i volontiranje u lokalnoj zajednici.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom predmeta Povijest i Geografija ostvaruje se uz pomoć tema kao što su: različita društvena uređenja i oblici vladavine, u sklopu kojih se raspravlja o položaju pojedinca, njegovim pravima i slobodama te o ulozi institucija vlasti u zaštiti prava pojedinca; međuljudski odnosi, pri čemu se osobito raspravlja o ravnopravnosti/ neravnopravnosti između muškarca i žene, među „rasama“ ili među različitim nacionalnim, etničkim, religijskim i jezičnim grupama tijekom povijest ili u različitim društvima danas; ratovi i njihove posljedice, s posebnim osvrtom na pravo na mir i humanitarnu pomoć, prava izbjeglica, održivi razvoj, racionalno gospodarenje resursima, geografska raznolikost.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom Hrvatskoga jezika utemeljena je na općem cilju i zadaćama nastave Hrvatskoga jezika. Primjerice, ostvarivanje prava na identitet i prava na izražavanje, povijesnoj borbi za uporabu hrvatskoga jezika, utjecajima na hrvatski jezik, izbor književnih djela u kojima se tematizira nepravda i diskriminacija povezna je s ciljem nastave Hrvatskoga jezika: razvoj jezično-komunikacijskih sposobnosti pri govorenoj i pisanoj uporabi jezika u svim funkcionalnim stilovima, razvoj literarnih sposobnosti, čitateljskih interesa i kulture, stvaranja zanimanja za sadržajima medijske kulture te upoznavanje i poštovanje hrvatske kulture, kultura nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i drugih kultura.
- Povezivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave stranih jezika ostvaruje se učenjem o pravima i odgovornostima građana te o funkcioniranju vlasti u zemlji čiji se jezik uči, njezinoj demokratskoj kulturi, odnosu većinske kulture i manjinskih kultura, sadržajima kojima se promiče građanstvo u sustavu odgoja i obrazovanja pojedine zemlje.

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s predmetima Likovna kultura, Glazbena kultura te Tjelesna kultura/umjetnost moguća je u nizu sadržaja u kojima se kultura i stvaralaštvo povezuju sa slobodom sudjelovanja u kulturnom životu i uživanja u umjetnosti te umjetničkog izražavanja, kao i u raspravama o doprinosu različitih kultura svjetskoj kulturnoj baštini, o slobodi izbora i masovnoj kulturi, o ulozi umjetnika u ratu i miru itd. U Tjelesnoj kulturi pozornost se može usmjeriti na pravedno sportsko ponašanje i raspraviti o korištenju sporta u prevenciji nasilja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavnim predmetom Vjeronaukom je višestruka. Obuhvaća pitanja kao što su: sloboda vjeroispovijesti i prava vjernika u demokraciji i nedemokratskim režimima, međureligijski i ekumenski dijalog, odnos između religioznih, agnostika i ateista.
- Povezivanje Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom predmeta Priroda, Biologija, Kemija i Fizika također se može ostvarivati različitim temama koje su povezane sa zaštitom prava pojedinca i traže aktivni angažman građana u suvremenome svijetu, kao što su održivi razvoj, biološka raznolikost, efekt staklenika, GMO, istraživanja ljudskoga genoma.
Možda nazivi tema u predmetima Prirodi, Biologiji i Kemiji ne upućuju na mogućnost korelacija, ali se u postignućima mogu uočiti mogućnosti za korelacije s Građanskim odgojem i obrazovanjem (npr.: pravila, zakoni, kršenje pravila; načela pravednosti, potrebe drugoga (glad u svijetu), izgradnja zajedničke domovinske kulture (očuvanje hrvatske prirodne baštine), štednja (energija); a sadržaji VI. razreda u većini se odnose na zaštitu okoliša i održivi razvoj.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave obrazovanja i nastave Matematike također se ostvaruje nizom sadržaja. Kvantifikacija je ključ za razumijevanje suvremenog svijeta, uključujući načine na koje rješavamo osobne i profesionalne probleme i zadovoljavamo svakodnevne potrebe. Pitanje upravljanja financijama, primjerice, jedna je od tema u kojoj se povezuju ova dva područja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave Informatike prisutna je u sklopu obrade tema kao što su informacijsko društvo i nejednakost, kritička selekcija informacija i informiranje iz više izvora, sigurnost na Internetu itd.

To su samo neki od primjera koji pokazuju da su znanje, vještine i vrijednosti, potrebni za aktivno uključivanje u društveni život i razvoj demokracije i općeg dobra društvene zajednice, Republike Hrvatske, Europe i svijeta, osim u posebnom predmetu zastupljeni u svim nastavnim predmetima. Takvo je povezivanje važno jer učenicima pomaže da školsko gradivo čvršće „smjeste“ u vlastito iskustvo i zajednicu kojoj pripadaju, čime se cjelovitije pridonosi razvoju građanske kompetencije učenika.

Stručni suradnici u školi

Stručni suradnici u školi imaju također važnu ulogu u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja, što je razvidno iz opisa programa rada stručnih suradnika. Nositelji razvojno-pedagoške djelatnosti su stručni suradnici u školi. To su: pedagog, psiholog, defektolog, socijalni radnik i knjižničar - potiču usvajanje vrijednosti, stajališta i navika koje omogućavaju cjelovit razvoj osobnosti učenika, profesionalno informiraju i usmjeravaju učenike u skladu s njihovim potrebama, interesima i sposobnostima, rade na povezivanju škole s lokalnom i širom zajednicom, zatim:

- uvode i prate inovacije u svim sastavnicama odgojno-obrazovne djelatnosti/procesa;
- prate nove spoznaje iz područja pedagogije/psihologije/defektologije i njihovu primjenu u nastavnom i školskom radu...

Neposredno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu sastoji se od sljedećih aktivnosti: unaprjeđenje rada škole i sudjelovanje u suvremenim promjenama rada škole; poticanje uvođenja i primjene novih metoda i oblika nastavnoga i školskog rada; stručna pedagoško-psihološka i didaktičko-metodička pomoć u ostvarivanju nastavnih planova i programa; praćenje realizacije dopunskoga i dodatnog rada, izbornih predmeta, izvannastavnih i izvanučioničkih aktivnosti; predlaganje načina za unaprjeđivanje kvalitete rada škole, kulture škole i profesionalne kulture; sudjelovanje u međuškolskim, županijskim, regionalnim i međunarodnim projektima; profesionalno informiranje i usmjerivanje učenika – ispitivanje individualnih odgojno-obrazovnih potreba učenika, procjenjivanje njihovih sposobnosti i motivacije; upoznavanje učenika, roditelja, učitelja s mogućnostima nastavka školovanja djece/učenika s obzirom na potrebe svijeta rada; suradnja sa stručnim službama Zavoda za zapošljavanje i drugim relevantnim ustanovama; savjetodavni rad s učenicima s posebnim potrebama.

Školska knjižnica

Suvremena školska knjižnica informacijsko je, medijsko i komunikacijsko središte škole. Djelatnost knjižničara u školskoj knjižnici obuhvaća neposrednu odgojno-obrazovnu djelatnost, stručno-knjižničku te kulturnu i javnu djelatnost... Suvremena djelatnost knjižnice usmjerena je na informacijsku pismenost i poticanje čitanja. U današnjem društvu informacijska pismenost jedna je od važnih sastavnica čovjekove pismenosti uopće. Ona uključuje razumijevanje i uporabu informacija, ne samo iz klasičnih izvora znanja, nego i onih posredovanih suvremenom tehnologijom. Upravo u osposobljavanju korištenja tog oblika pismenosti školska knjižnica dobiva veću ulogu jer poučava učenike samostalnom projektno-istraživačkom radu, potiče ih na stvaralačko i kritičko mišljenje pri pronalaženju, selektiranju, vrjednovanju i primjeni informacija.

III. Metode uspješnog poučavanja i učenja Građanskog odgoja i obrazovanja

Primjerene metode za ostvarivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja su one koje polaze od iskustva učenika, potiču ih na sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima i suradnju u traženju i donošenju zajedničkih odluka, ali i u kritičkom propitivanju učinaka tih odluka u odnosu na svakog od njih i zajednicu kojoj pripadaju. Takav rad ne isključuje individualne metode učenja (primjerice, individualno čitanje, analiza teksta, analiza slikovnog materijala ili pisanje eseja), no bitno je da se one koriste kao polazište za provođenje zajedničkih aktivnosti.

Nastava građanskog odgoja i obrazovanja mora biti usmjerena na učenike kao članove razredne i školske zajednice. U skladu s tim, preporučuju se metode zajedničkog istraživanja nekog problema, traženja rješenja, pripreme izvještaja i prezentiranja; simuliranja (primjerice, rada pojedinih ogranaka vlasti i načina na koje oni donose odluke); igranja odgovarajućih uloga; rasprave i debate u sklopu kojih se vježba asertivnost, aktivno slušanje, argumentiranje, pregovaranje i zagovaranje, izvođenje zaključaka, dolazak do konsenzusa itd. Ovisno o nastavnoj temi, učenici rade u paru, manjoj ili većoj grupi ili, pak,

plenarno. Isto tako, osim u učionici, oni uče na izvanučioničkoj nastavi i izvannastavnim aktivnostima te koriste različite medije i kontekste kao izvore učenja, osobito lokalnu zajednicu. Izlazak u zajednicu prijeko je potreban kako bi stečeno znanja i vještine o aktivnom građanstvu provjerili u stvarnom kontekstu. Provođenje istraživačkih projekata, u sklopu čega identificiraju neki društveni problem, traže podatke kako bi problem što bolje upoznali, analiziraju prikupljene podatke i predlažu rješenja, a zatim ih po mogućnosti i provjeravaju u praksi, najbolji su put do učenika kao aktivnoga i odgovornoga građanina.

IV. Kompetencije učitelja/nastavnika za poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja

Kompetencije koje trebaju imati učitelji i nastavnici da bi razvijali ishode Građanskog odgoja i obrazovanja mogu se razvrstati u pet stručnih područja: ³

- A) Opće profesionalno znanje i vještine (pedagoško, razvojno-psihološko, sociološko, normativno-pravno)
- B) Strukovno znanje i vještine u području GOO-a
- C) Procesi učenja i poučavanja koji vode razvoju aktivnoga i odgovornoga građanstva (međupredmetno i predmetno planiranje, programiranje, učenje i poučavanje usmjereno na ishode i postignuća učenika u GOO-u)
- D) Metode učenja i poučavanja GOO-a
- E) Metode vrednovanja i samovrednovanja u GOO-u.

Tijekom provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja, za učitelje/ice i nastavnike/ice organizirat će se stručno usavršavanje prema odgovarajućem programu stručnog usavršavanja Agencije za odgoj i obrazovanje, kako bi stekli potrebne kompetencije za provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja, uključujući znanje iz strukturalnih i funkcionalnih dimenzija Građanskog odgoja i obrazovanja, predmetnog i međupredmetnog planiranja i programiranja nastave Građanskog odgoja i obrazovanja koje je usmjereno na ishode ili postignuća učenika te odgovarajuće metode poučavanja i učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju. Od učitelja se također očekuje individualno usavršavanje proučavanjem literature te razmjenom pozitivnih iskustava stručnim usavršavanjem uz pomoć županijskih stručnih vijeća.⁴

V. Način stručnog praćenja i vrednovanja međupredmetnog integriranja sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja

³ Kako svi učitelji mogu poduprijeti odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava: Okvir za razvoj kompetencija (2014). Agencija za odgoj i obrazovanje, www.azoo.hr

⁴ Rolf Gollob, Peter Krapf, Ólöf Ólafsdóttir, Wiltrud Weidinger (2014). Metodčki priručnik za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Agencija za odgoj i obrazovanje, www.azoo.hr

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja prati uspješnost u razvoju ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja na uzorku od 30 osnovnih škola. Savjetnici Agencije za odgoj i obrazovanje prate uspješnost planiranja i programiranja usmjerenog na razvoj ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja (u razredu i izvannastavnim aktivnostima), te uspješnost korištenja interaktivnih metoda učenja i poučavanja.

VI. Vođenje dokumentacije za praćenje i vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju

Postignuća učenika upisuju se u odgovarajuću rubriku u imeniku - Građanski odgoj i obrazovanje, a u rubriku zapažanja i bilježaka upisuje se vrsta aktivnosti prema elementima ocjenjivanja. U rubriku bilježaka u imeniku upisuju se samo ona zapažanja koja su učitelju u praćenju napredovanja učenika uočljiva, učeniku i roditelju razumljiva te koja učitelju mogu pripomoći u konačnom vrednovanju postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju.

Razredna mapa za Građanski odgoj i obrazovanje – učitelji koji Građanski odgoj i obrazovanje ostvaruju međupredmetno unose izvedbene pripreme usmjerene na razvoj ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja i materijale u mapu o tome kako su ostvarili planirane aktivnosti s učenicima određenog razreda.

Učenička mapa osobnog razvoja u Građanskom odgoju i obrazovanju – učenik upisuje u kojim je projektima i aktivnostima sudjelovao, što je tijekom godine izradio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i na koje teškoće je nailazio. Unosi podatke o ostvarenim postignućima i planovima daljnjeg razvoja (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, smotrama, volontiranju, o završenim tečajevima: tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja itd.).

VII. Plan integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti u I., II., III. i IV. razredu osnovne škole

Osnovna škola	OBVEZNA PROVEDBA	Godišnji broj sati
I., II., III. i IV. razred	<p>Međupredmetno – u sklopu svih predmeta: Hrvatski jezik, Likovna kultura, Glazbena kultura, strani jezici, Matematika, Priroda i društvo, Tjelesna i zdravstvena kultura, Vjeronauk, programi stručnih suradnika</p> <p><i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaja s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i></p>	15
	<p>Sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13) – izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.</p>	10
	<p>Izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge projekte i aktivnosti.</p>	10
	<i>Ukupno</i>	35

**VIII. Tematska područja Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja
(ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u I. razredu osnovnih škola**

1. Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti**

- Upoznavanje s dječjim pravima
- Prava i odgovornosti učenika - građanina razreda i škole
- Ravnopravnost u odnosu na dob i spol, nacionalnu ili vjersku pripadnost, sposobnosti i imovinsko stanje

Ključni pojmovi

Prava, odgovornosti, ljudska prava, učenik građanin razreda i škole.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- nabraja neka od najvažnijih prava i odgovornosti koje ima kao učenik i ponaša se u skladu s njima
- opisuje da prava koja ima kao učenik jednako pripadaju svakome drugom učeniku bez obzira na spol, nacionalnu ili vjersku pripadnost, sposobnosti i imovinsko stanje.

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Razred - demokratska zajednica**

- Školska pravila i što bi se dogodilo da ih nema?
- Sudjelovanje u donošenju pravila
- Stvaranje demokratske razredne i školske zajednice.

Ključni pojmovi

Pravila, odlučivanje, razred i škola kao demokratska zajednica.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje razred i školu kao zajednicu učenika, školskih djelatnika i roditelja, koja djeluje po određenim pravilima kojima se štiti dobrobit svih
- navodi najvažnija pravila i objašnjava zašto su pravila važna za ponašanje učenika u razredu
- aktivno sudjeluje u donošenju razrednih pravila i prihvaća odgovornost za njihovo provođenje
- aktivno sudjeluje u izboru za predsjednika razreda i člana Vijeća učenika

- navodi da je učenik građanin razreda i škole po tome što ima pravo na sudjelovanje u donošenju razrednih pravila, dijeli odgovornost za njihovo provođenje te ima pravo birati i biti biran za predsjednika razreda i člana vijeća učenika.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Socijalne vještine i društvena solidarnost

- Društvene komunikacijske vještine
- Dostojanstvo osobe
- Upravljanje emocijama
- Timski rad.

Ključni pojmovi

Komunikacija, emocija, pravila timskog rada.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- pokazuje vještinu pravilnog predstavljanja, pozdravljanja, oslovljavanja
- pronalazi načine pomaganja učenicima s posebnim potrebama
- razumije da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava kao i svi drugi
- razmatra prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja (tužakanje, vrijeđanje)
- razvija osnovne tehnike timskog rada
- svojim riječima opisuju značenje dostojanstva svake osobe.

4. Međukulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog

- Osobni identitet
- Hrvatski domovinski identitet
- Manjinski identiteti.

Ključni pojmovi

Osobni identitet, hrvatski domovinski identitet, manjinski identiteti.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- navodi svoj identitet i opisuje neka od njegovih najvažnijih obilježja
- nabroja kulturne razlike koje postoje u razredu
- opisuje kulturne razlike koje obogaćuju razredni odjel
- prihvaća druge učenike te tako pridonosi razvoju razredne zajednice kao cjeline.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**

- Prepoznavanje vlastitih sposobnosti važnih za uspjeh u učenju
- Prava potrošača
- Novac i reklame.

Ključni pojmovi

Individualne sposobnosti, novac, upravljanje novcem, reklama, otpornost na reklame, potrošač, prava potrošača.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- ocjenjuje svoje učenje kao rad
- prepoznaje svoje sposobnosti, opisuje u čemu se sastoje i nabraja primjere iz vlastitog iskustva u školi i obitelji
- objašnjava što je za njega novac i kako se stječe, kako se planira potrošnja i štednja (džeparac)
- opisuje što je za njega reklama i kako utječe na njega
- nabraja neka prava koja ima kao potrošač.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Zaštita okoliša i održivi razvoj**

- Održavanje čistoće prostora, predmeta i okoliša
- Zbrinjavanje otpada.

Ključni pojmovi

Čistoća, zdrav okoliš, zaštita i očuvanje okoliša.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- razumije važnost održavanja osobne higijene
- opisuje neke postupke za očuvanje prostora, predmeta i okoliša
- pokazuje odgovornost za održavanje čistoće u razredu i školi
- sudjeluje u akcijama prikupljanja staroga papira, limenki, odjeće...

IX. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri

Ovisno o ishodu izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

➤ **Primjeri:**

- Čišćenje okoliša škole
- Posjet poduzeću za zbrinjavanje otpada u lokalnoj zajednici

- Prihvaćanje i pridržavanje pravila ponašanja u prometu
- Posjet banci – Kako rasporediti svoju štednju?
- Posjet tiskari – Kako nastaje bilježnica od recikliranog papira?
- Crkva, džamija ili sinagoga – mjesto gdje mogu iskazati svoju vjeru...

X. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U **mapi osobnog razvoja** učenici crtaju i zapisuju svoje dojmove s nastave Građanskog odgoja i obrazovanja uz vodstvo učitelja.

XII. Tematska područja Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u II. razredu osnovnih škola

1. Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti

- Upoznavanje s dječjim pravima
- Učenik građanin u sklopu razreda i škole
- Ravnopravnost u odnosu na dob i spol te etničke, nacionalne, vjerske, rasne i druge razlike
- Sloboda i odgovornost u sklopu razreda i škole

Ključni pojmovi

Prava, odgovornosti, ravnopravnost, učenik građanin razreda i škole

Obrazovni ishodi

Učenik:

- uspoređuje svoja prava i prava drugih
- prepoznaje situacije u kojima je ravnopravan član razrednog odjela
- aktivno sudjeluje u raspravama o pitanjima koja su važna za život i rad u razrednom odjelu
- samostalno navodi svoje ideje i stajališta
- prihvaća odgovornost za svoje postupke
- sudjeluje u donošenju i prihvaćanju zajedničkih pravila, dogovora i rješenja
- uočava, analizira i vrednuje situacije u kojima se krše njegova/njezina prava i prava drugih učenika.

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Razred - demokratska zajednica

- Donošenje razrednih i školskih pravila

- Stvaranje demokratske razredne i školske zajednice
- Aktivno sudjelovanje u demokratskom upravljanju

Ključni pojmovi:

školska pravila, pravila razreda, odlučivanje, izbori, kriteriji za izbor predsjednika, razred i škola kao demokratska zajednica.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- navodi najvažnija pravila i objašnjava da se pravilima uređuju prava i odgovornost svih članova školske zajednice
- predlaže mjere za prekršitelje dogovorenih pravila i za pravednu nadoknadu učinjene štete
- objašnjava važnost pravila za izbore u razredu i Vijeće učenika, opisuje poželjna obilježja kandidata
- objašnjava zašto je poštovanje pravila i pravedno odlučivanje važno za uspjeh svih u razredu i školi
- aktivno sudjeluje u predlaganju kriterija i izboru za predsjednika razreda i predstavnika u Vijeće učenika
- zalaže se za izgradnju razreda i škole kao demokratske zajednice učenja i poučavanja.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Socijalne vještine i društvena solidarnost**

- Upravljanje emocijama
- Društvene komunikacijske vještine
- Timski rad
- Volontiranje u razredu i školi

Ključni pojmovi:

komunikacija, nesporazum, emocije, ljutnja, verbalna i neverbalna komunikacija, pravda, nepravda, volontiranje.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava načine kontrole vlastitih emocija
- prepoznaje svoje „jake i slabe strane“
- razlikuje nepoželjne od poželjnih oblika verbalne i neverbalne komunikacije u razrednom odjelu i školi
- navodi primjere najčešćih oblika neprimjerenih ponašanja koja dovode do nesporazuma
- objašnjava ulogu pojedinca i grupe u poticanju i sprječavanju nasilja u razredu i školi
- sudjeluje u volonterskim aktivnostima u sklopu razreda i škole.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog**
- Razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih nacionalnih identiteta te hrvatskoga domovinskog identiteta

Ključni pojmovi:

kultura, osobni identitet, zavičajni identitet, većinski i manjinski nacionalni identiteti, interkulturalna komunikacija, hrvatski domovinski identitet.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje svoj identitet i navodi neka od njegovih najvažnijih obilježja
- nabraja kulturne razlike koje postoje u razrednom odjelu
- razumije i poštuje druge učenike te tako pridonosi razvoju razredne zajednice kao cjeline
- ima razvijene osnovne vještine interkulturalne komunikacije
- razumije da kulturne razlike obogaćuju razredni odjel i školu ako se svi međusobno poštuju.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**
- Poticanje poduzetnosti
- Zaštita potrošača
- Odgovorno upravljanje novcem

Ključni pojmovi:

poduzetnost, zaštita potrošača, upravljanje novcem, otpornost na reklame.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- svoje učenje uspoređuje s radom svojih roditelja i učitelja
- opisuje načine na koje uči, prepoznaje zapreke u učenju i zna potražiti pomoć
- objašnjava zašto je prepisivanje krađa tuđeg rada
- razlikuje poštenje od nepoštenja
- razlikuje privatnu i javnu imovinu i odgovorno se ponaša prema njoj
- svojim riječima opisuje važnost štednje i negativne posljedice prekomjerne potrošnje
- sudjeluje u razrednoj štednji, izračunava i planira potrošnju.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Zaštita okoliša i održivi razvoj**
- Održavanje čistoće prostora, predmeta i okoliša
- Odgovorno ponašanje prema okolišu
- Zbrinjavanje otpada

Ključni pojmovi

Zaštita okoliša, zaštite okoliša, zbrinjavanje otpada

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava svoju ulogu u održavanju čistoće prostora i predmeta
- prepoznaje važnost očuvanja okoliša i odgovornim ponašanjem pridonosi njegovu očuvanju
- objašnjava važnost čuvanja vode i električne energije u odnosu na zaštitu okoliša
- sudjeluje u akcijama prikupljanja staroga papira, limenki, baterija ...

XIII. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna međupredmetne tematske aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

- **Primjeri:**
- Čišćenje okoliša škole
- Susret s gradonačelnikom/načelnikom
- Posjet Domu umirovljenika
- Posjet vatrogascima
- Kino, kazalište, muzej...

XIV. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U **mapu osobnog razvoja** iz Građanskog odgoja i obrazovanja (bilježnici ili fasciklu) učenici upisuju u kojim projektima i aktivnostima su sudjelovali; zapisuju svoja zapažanja, bilješke, osvrtne na naučeno; iskazuju nove ideje i rješenja do kojih su došli; bilježe teškoće s kojima su se susretali; prilažu potvrde, priznanja, zahvalnice, svoje radove...

**XVI. Tematska područja Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja
(ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u III. razredu osnovnih škola**

1. Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti**
 - Upoznavanje s ljudskim i dječjim pravima
 - Prava, sloboda i odgovornost u razredu, školi i lokalnoj zajednici
 - Ravnopravnost u odnosu na dob i spol te etničke, nacionalne, vjerske, rasne i druge razlike
 - Općeprihvaćena pravila i pravne norme kao instrumenti zaštite prava učenika
 - Suzbijanje ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja

Ključni pojmovi

Prava, odgovornosti, ravnopravnost, ljudska prava, učenik građanin razreda i škole

Obrazovni ishodi

Učenik:

- razmatra svoja prava i prava drugih u razredu i školi
- identificira neke od najčešćih oblika društvene isključenosti u razredu i školi
- objašnjava važnost suradnje, solidarnosti i aktivnog zalaganja za pravdu u suzbijanju isključenosti
- određuje načela dostojanstva svake osobe
- prepoznaje situacije u kojima se njegova prava i prava drugih mogu kršiti u razredu
- identificira pravo koje je prekršeno
- pronalazi rješenja za situacije u kojima se krše njegova/njezina prava i prava drugih učenika
- preuzima odgovornost za svoje postupke.

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Razred, škola i lokalna zajednica - demokratske zajednice**
 - Stvaranje demokratske razredne, školske i lokalne zajednice
 - Građanstvo kao temelj demokratske zajednice
 - Demokratsko upravljanje zajednicom
 - Unapređenje demokratske kulture

Ključni pojmovi:

pravila, odlučivanje, građanin, građanstvo, razred, škola i lokalna zajednica kao demokratska zajednica, demokratska kultura.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je aktivno i odgovorno sudjelovanje u odlučivanju; objašnjava važnost utvrđivanja razrednih pravila, pravila za izbore u razredu i Vijeće učenika te opisuje poželjna obilježja kandidata
- predlaže mjere za prekršitelje dogovorenih pravila i za pravednu nadoknadu učinjene povrede ili štete
- aktivno pridonosi izgradnji razreda i škole kao demokratske zajednice
- objašnjava tko je građanin lokalne zajednice i koja je njegova uloga; imenuje najvažnije institucije lokalne zajednice (župan, županija)
- opisuje ulogu župana kao čelnika lokalne zajednice; razumije da o odgovornom ponašanju građana i župana ovisi dobrobit lokalne zajednice
- pokazuje osnovne vještine komunikacije
- predlaže i sudjeluje u aktivnostima vezanima uz obilježavanje važnih datuma.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Socijalne vještine i društvena solidarnost**
 - Pravila i postupci upravljanja sukobom
 - Suradnja i timski rad
 - Društvene komunikacijske vještine
 - Volontiranje i društvena solidarnost u lokalnoj zajednici

Ključni pojmovi:

suradnja, pravila timskog rada, sukob, žrtva, nasilje, društvena nejednakost, volontiranje, humanitarna akcija, društvena solidarnost, komunikacija.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- analizira najčešće oblike nesporazuma ili sukoba u razredu i školi
- uočava uzroke i objašnjava posljedice koje verbalno i fizičko nasilje ostavlja na žrtvi i nasilniku
- navodi neke oblike društvene nejednakosti i isključenosti u školi i lokalnoj zajednici
- objašnjava ulogu suradnje, solidarnosti i aktivnoga građanskog zalaganja za pravdu u suzbijanju isključenosti učenika
- opisuje odnos između nejednakosti, isključenosti i nepravde
- objašnjava načine nenasilnog rješavanja sukoba
- poznaje značenje slobode mišljenja i izražavanja te važnost prihvaćanja mišljenja sugovornika
- sudjeluje u humanitarnim i volonterskim aktivnostima.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog**

- Razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih nacionalnih identiteta te hrvatskoga domovinskog identiteta
- Interkulturalna otvorenost i komunikacija
- Osvještavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda

Ključni pojmovi:

osobni identitet, zavičajni identiteti, manjinski identiteti, većinski identitet, hrvatski domovinski identitet, stereotip, predrasuda, interkulturalna komunikacija.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- navodi kulturne razlike koje postoje u razredu, školi, lokalnoj zajednici prema spolnoj, jezičnoj, religijskoj i nacionalnoj pripadnosti, povezuje te razlike s identitetom
- razlikuje zavičajni, većinski i manjinske nacionalne identitete te hrvatski domovinski identitet
- opisuje značajke identiteta svoga zavičaja
- iskazuje privrženost očuvanju zavičajnih običaja i kulturnih znamenitosti
- aktivno sudjeluje u aktivnostima kojima se obilježavaju datumi važni za lokalnu zajednicu u cjelini
- objašnjava da različite kulture obogaćuju zajednicu ako se pripadnici većinske kulture i manjinskih kultura razumiju, poštuju i podupiru jedni druge te ako zajednički pridonose razvoju zajednice kao cjeline
- razumije vezu između kulture i identiteta
- prepoznaje ponašanje koje je posljedica stereotipa i predrasuda.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**
 - Prepoznavanje zanimanja u svojoj okolini, rad i stvaranje novih vrijednosti
 - Zaštita i utjecaj potrošača
 - Prepoznavanje vlastitih sposobnosti važnih za uspjeh u učenju
 - Poduzetnost i poduzetništvo
 - Odgovorno upravljanje novcem i štednja

Ključni pojmovi:

individualne sposobnosti, rad, radnik, poduzetnost i poduzetništvo, utjecaj i zaštita potrošača, upravljanje novcem, štednja, otpornost na reklame.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava vezu između rada uloženog u učenje, znanja i školskih ocjena
- prepoznaje pravedno vrednovanje, razumije zašto se vrednovanje mora temeljiti na pravednim kriterijima i kako tome pridonose sami učenici (prepisivanje)
- zaključuje da je svako zanimanje kojim se osiguravaju sredstva za život jednako vrijedno

- navodi neka od najvažnijih prava potrošača i načine na koji se ona štite
- opisuje primjere neodgovorne potrošnje nametnute reklamama i pritiscima vršnjaka
- pruža otpor reklamama i nametnutoj potrošnji
- pretražuje i koristi više izvora informiranja o nekoj temi ili problemu.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Zaštita okoliša i održivi razvoj**

- Pravo na zdrav okoliš i odgovornost pojedinca za održivi razvoj zajednice, razvrstavanje i zbrinjavanje otpada

Ključni pojmovi:

zdravi okoliš, održivi razvoj, odgovornost građana za održivi razvoj, akcije zaštite i očuvanja okoliša.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- razlikuje pojmove „zdravi okoliš“, i „održivi razvoj“
- objašnjava ulogu koju zdravi okoliš ima za dobrobit pojedinca i lokalne zajednice
- opisuje postupke u obitelji, školi i lokalnoj zajednici kojima se pridonosi održivome razvoju
- razumije zašto je odgovorno ponašanje svih prema vlastitoj, tuđoj i zajedničkoj imovini važan dio održivog razvoja
- sudjeluje u akcijama prikupljanja staroga papira, čepova, odjeće...

XVII. Izvanučioničke aktivnosti

Ovisno o ishodu, izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

➤ **Primjeri:**

- Susret sa županom
- Sudjelovanje u obilježavanju Dana županije/mjesta/općine/grada
- Upoznavanje zavičaja
- Posjet muzeju - razgled zavičajne zbirke
- Druženje sa starijim sugrađanima
- Što su radili naši preci - zanimanja u zavičaju nekada
- Skupljamo stari papir - čuvamo okoliš zavičaja
- Volontiram – pomažem djeci u Domu...

XVIII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U **mapu osobnog razvoja** iz Građanskog odgoja i obrazovanja (bilježnici ili fasciklu) učenici upisuju u kojim projektima i aktivnostima su sudjelovali; zapisuju svoja zapažanja, bilješke, osvrte na naučeno; iskazuju nove ideje i rješenja do kojih su došli; bilježe teškoće na koje su naišli; prilažu potvrde, priznanja, zahvalnice, svoje radove...

XX. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja* (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u IV. razredu osnovne škole

1. Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti

- Upoznavanje s Konvencijom UN-a o pravima djeteta
- Ravnopravnost u odnosu na dob i spol te etničke, rasne, nacionalne i vjerske razlike
- Općeprihvaćena pravila i pravne norme kao instrumenti zaštite prava učenika
- Suzbijanje ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja
- Prava, sloboda i odgovornost u sklopu razreda, škole, lokalne zajednice i države

Ključni pojmovi

Konvencija UN-a, ravnopravnost, prava, odgovornosti, ljudska prava, učenik građanin razreda, škole i lokalne zajednice, ponižavajuće i nepošteno ponašanje, dostojanstvo osobe, suzbijanje trgovanja djecom

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava osnovna dječja prava sukladno Konvenciji o pravima djeteta
- imenuje dokumente kojima se određuju dječja prava
- razlikuje prekršitelja i žrtvu, sudjeluje u određivanju pravila ponašanja u razredu, u slučaju kršenja pravila predlaže mjere za pravednu nadoknadu štete
- razlikuje pristrano od nepristranog odlučivanja
- objašnjava postupke pravednog odlučivanja, ispravljanja učinjene nepravde ili štete i pravedne raspodjele (proceduralna, korektivna i distributivna pravda)
- zaključuje zašto je pridržavanje pravila i pravedno odlučivanje važno za uspjeh svih u razredu i školi
- pokazuje privrženost načelima dostojanstva svake osobe, ravnopravnosti, pravde i uključenosti svih
- prepoznati situacije i namjere koje dovode do ugrožavanja sigurnosti djeteta (trgovanje djecom).

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Razred, škola, lokalna zajednica, država - demokratske zajednice**
 - Sudjelovanje u donošenju pravila, provođenje pravila,
 - Sudjelovanje u donošenju mjera u slučaju kršenja pravila
 - Stvaranje demokratske razredne i školske zajednice: učenički izbori
 - Istraživanje i rješavanje problema zajednice
 - Odnos između vlasti i građana
 - Uloga građana - nadgledanje vlasti u svrhu zaštite zajedničke dobrobiti
 - Civilno društvo - sastavnice i uloga

Ključni pojmovi:

pravila, odlučivanje, razred, škola, lokalna zajednica i država kao demokratska zajednica, učenički izbori, vijeće učenika, vlast, građanin, nadgledanje postupaka vlasti, zaštita zajedničkog dobra, civilno društvo.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje tko je građanin lokalne i državne zajednice i koja je njegova uloga
- imenuje najvažnije institucije lokalne i državne vlasti, opisuje njihove ovlasti i razlikuje demokratske od nedemokratskih postupaka lokalne i državne vlasti
- opisuje kako građani mogu nadgledati postupke lokalnih i državnih vlasti radi zaštite zajedničkog dobra
- opisuje sastavnice i ulogu civilnog društva
- jasno iznosi i obrazlaže svoje ideje i stajališta o ulozi građana
- aktivno raspravlja o pitanjima koja su važna za život i rad u lokalnoj zajednici, predlaže rješenja i provjerava njihovu učinkovitost u suradnji s drugima.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Socijalne vještine i društvena solidarnost**
 - Upravljanje emocijama
 - Društvene komunikacijske vještine
 - Timski rad
 - Upravljanje sukobima
 - Volontiranje i akcije društvene solidarnosti u lokalnoj zajednici

Ključni pojmovi:

sloboda govora, verbalna i neverbalna komunikacija, aktivno slušanje, pregovaranje i posredovanje, kontrola emocija, sukob, volontiranje, društvena solidarnost, pravila timskog rada.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava značenje slobode govora i navodi opravdana ograničenja te slobode
- razlikuje poželjne od nepoželjnih oblika verbalne i neverbalne komunikacije u zajednici te navodi primjere

- zaključuje o posljedicama koje zlouporaba slobode govora ima za dobrobit pojedinca i zajednice
- koristi osnovne tehnike timskog rada i nenasilnog rješavanja sukoba, uključujući vještinu kontrole emocija i odgađanja odgovora, aktivnog slušanja, pregovaranja i posredovanja
- analizira i izvodi zaključke poštujući mišljenje drugih
- zaključuje o važnosti nenasilne komunikacije za osobni uspjeh u školi i kvalitetan život u zajednici
- pretražuje i koristi više izvora informiranja o nekoj temi ili problemu
- pokreće i sudjeluje u humanitarnim akcijama, volonterskim aktivnostima i manjim istraživačkim projektima koji su usmjereni na dobrobit pojedinca i zajednice
- pokazuje otvorenost prema drukčijim mišljenjima i ustrajava na istinoljubivosti i dokazu.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog**
 - Razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih nacionalnih identiteta te hrvatskoga domovinskog identiteta
 - Interkulturalna otvorenost i komunikacija

Ključni pojmovi:

osobni identitet, zavičajni identitet, hrvatski domovinski identitet, većinski i manjinski nacionalni identiteti, interkulturalni dijalog.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje značajke zavičajnog i domovinskog identiteta
- imenuje nacionalne manjine u svojoj sredini i opisuje njihove kulturne značajke
- zna da školu i lokalnu zajednicu čini više kultura koje se nalaze u stalnoj interakciji
- ima razvijene osnovne vještine interkulturalne komunikacije
- iskazuje privrženost očuvanju narodnih običaja i kulturnih znamenitosti domovine
- navodi kulturne razlike koje postoje u domovini i povezuje ih sa zavičajnim, većinskim i manjinskim nacionalnim te hrvatskim domovinskim identitetom
- predlaže i konstruktivno sudjeluje u aktivnostima kojima se obilježavaju datumi važni za lokalnu zajednicu u cjelini i osobito lokalne manjinske kulture.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**
 - Obilježja uspješnoga gospodarstva i poduzetnosti
 - Individualne sposobnosti i doprinos društvenom, kulturnom i gospodarskom razvoju
 - Odgovorno gospodarstvo
 - Upravljanje osobnim financijama
 - Prava potrošača i moć utjecanja na gospodarstvo potrošnjom

Ključni pojmovi:

individualne sposobnosti, gospodarstvo, konkurencija, tržište, financije, upravljanje novcem, poduzetnost, poduzetništvo, utjecaj na gospodarstvo potrošnjom

Obrazovni ishodi

Učenik:

- svojim riječima objašnjava što je poduzetnost i zašto je ona danas važna
- svojim riječima opisuje važnost individualne sposobnosti za doprinos društvenom, kulturnom i gospodarskom razvoju
- razlikuje društveno poželjne od nepoželjnih oblika poduzetnosti
- tumači prednosti planirane (racionalne, odgovorne) potrošnje
- navodi posljedice neodgovornog trošenja novca
- pokreće i sudjeluje u manjim istraživačkim projektima koji su usmjereni na dobrobit školske i lokane zajednice
- neovisno i otvoreno iznosi svoje ideje i stajališta
- pokazuje privrženost načelima dostojanstva svake osobe, ravnopravnosti, pravde i uključenosti svih
- pokazuje sklonost prema odgovornom upravljanju novcem.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Zaštita okoliša i održivi razvoj**

- Aktivno sudjelovanje i suradnja u očuvanju okoliša i osiguranju održivog razvoja
- lokalne zajednice
- Razvrstavanje i zbrinjavanje otpada

Ključni pojmovi:

zdravi okoliš, održivi razvoj, odgovornost građana za održiv razvoj, akcije zaštite i očuvanja okoliša, razvrstavanje otpada, zbrinjavanje otpada

Obrazovni ishodi

Učenik:

- razlikuje pojmove „zdravi okoliš“ i „održivi razvoj“
- koristi odgovarajuće postupke zaštite okoliša u školi i zajednici
- opisuje postupke kojima se pridonosi održivome razvoju
- sudjeluje u volonterskim aktivnostima koje su usmjerene na očuvanje okoliša
- iskazuje privrženost očuvanju živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša škole i zavičaja
- razumije značenje i važnost prava na zdrav okoliš
- aktivno sudjeluje u istraživanju stanja okoliša
- pokazuje odgovornost za vlastito zdravlje i zagovara zdrave stilove života
- pokazuje privrženost očuvanju prirodnog bogatstva u svom zavičaju i domovini.

XXI. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri

Ovisno o ishodu izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna pojedinoj međupredmetnoj tematskoj aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

➤ **Primjeri:**

- Uključivanje u akciju čišćenja okoliša „Zelena čistka“
- Susret sa saborskim zastupnikom – predstavnikom lokalne zajednice
- Posjet uspješnom poduzetniku ili gospodarskoj tvrtki i razgovor s odgovornim osobama
- Istraživanje i izrada priopćenja o inovatorima, pronalazačima ili zaslužnim građanima u svojem zavičaju ili šire. Plešemo plesove našega kraja - posjet KUD-u našega mjesta
- Istraživanje i rješavanje problema u društvenoj zajednici - Projekt građanin, Radionica budućnosti i sl.

XXII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U **mapu osobnog razvoja** iz Građanskog odgoja i obrazovanja (bilježnici ili fasciklu) učenici upisuju u kojim su projektima i aktivnostima sudjelovali; zapisuju svoja zapažanja, bilješke, osvrte na naučeno; iskazuju nove ideje i rješenja do kojih su došli; bilježe teškoće na koje su naišli; prilažu potvrde, priznanja, zahvalnice, svoje radove...

**PROGRAM MEĐUPREDMETNIH I INTERDISCIPLINARNIH SADRŽAJA (ISHODA)
GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA OD V. DO VIII. RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE**

Sadržaj

- I. Cilj i zadaće integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti od V. do VIII. razreda osnovne škole
- II. Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja
- III. Metode uspješnog poučavanja i učenja Građanskog odgoja i obrazovanja
- IV. Kompetencije učitelja za poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja
- V. Način stručnog praćenja i vrednovanja međupredmetnog integriranja sadržaja(ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja
- VI. Vođenje dokumentacije za praćenje i vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju
- VII. Plan integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti u V., VI., VII. i VIII. razredu osnovne škole
- VIII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u V. razredu osnovne škole
- IX. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u V. razredu osnovne škole
- X. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u V. razredu osnovne škole
- XI. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u V. razredu osnovne škole
- XII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u VI. razredu osnovne škole
- XIII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u VI. razredu osnovne škole
- XIV. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u VI. razredu osnovne škole
- XV. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u VI.razredu osnovne škole
- XVI. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u VII. razredu osnovne škole
- XVII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u VII. razredu osnovne škole
- XVIII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u VII. razredu osnovne škole
- XIX. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u VII.razredu osnovne škole
- XX. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u VIII. razredu osnovne škole
- XXI. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri u VIII. razredu osnovne škole
- XXII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika u VIII. razredu osnovne škole
- XXIII. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u VIII.razredu osnovne škole

I. Cilj i zadaće integriranja međupredmetnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti od V. do VIII. razreda osnovne škole

U Ustavu Republike Hrvatske utvrđeno je da „U Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana“ (čl. 1. st. 2.), te da su „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava“.

Građanskim odgojem i obrazovanjem učenici/ce (dalje u tekstu koristimo muške imenice za označavanje oba roda) se pripremaju za oživotvorenje navedenih ustavnih odredbi. Sustavno uče o tome što je vlast, koja je uloga vlasti, koja su prava i odgovornosti građana u demokraciji, na koji ih način i pod kojim uvjetima mogu koristiti. Takvim učenjem potrebno je osposobiti učenika za aktivnoga i odgovornoga građanina koji sudjeluje u razvoju demokratske građanske kulture ili *etosa* svoje škole, mjesta, države, Europe i svijeta odnosno za nositelja vlasti jer je ustavna demokracija takav model vlasti u kojoj su građani politički subjekti, a to znači - nositelji vlasti.

Sudjelovanjem u izborima oni pristaju dio svoje suverenosti odvojiti od sebe odnosno povjeriti zastupnicima od kojih onda s pravom očekuju zaštitu svojih interesa i pridonosjenje zajedničkom dobru. Kako bi se ta očekivanja i ostvarila, svi ustavi demokratskih zemalja, pa tako i Hrvatske, sadrže odredbe o ograničenju vlasti. Da bi se osiguralo poštovanje načela ograničenja vlasti i pravne države, potrebno je aktivno sudjelovanje građana s inkulturiranim građanskim znanjem, vještinama i vrijednostima.

Time građani potvrđuju temelje demokratskog poretka – slobodu i ravnopravnost pojedinca, bez obzira na razlike u podrijetlu, sposobnostima ili sklonostima. Škola je dužna učenike poučiti da opstanak demokracije ovisi o znanjačkom i aktivnom sudjelovanju građana u odlučivanju na svim razinama. No, da bi sudjelovanje bilo i učinkovito, građani trebaju usvojiti odgovarajuće znanje, vještine i stajališta za korištenje intelektualnih alata kojima se unaprijeđuju demokratske procedure kao što su procjena valjanosti načela, pravila i zakona te učinaka djelovanja vlasti, ali i vlastitog djelovanja.

Kako bi se u učenika potaknula spremnost za aktivno i odgovorno sudjelovanje od razredne, preko lokalne i nacionalne, do europske i međunarodne zajednice, oni u školi trebaju: stjecati znanje o svojim pravima, odgovornostima, mogućnostima i načinima djelovanja u zajednici; o načelima djelovanja demokratske vlasti i načelima pravne države, o mehanizmima zaštite ljudskih prava od lokalne do nacionalne, europske i međunarodne razine, razvijati vještine uočavanja problema u zajednici i njihova miroljubivog rješavanja, u suradnji s drugima jačati motivaciju za primjenom stečenog znanja i vještina u svakodnevnom životu.

U skladu s tim, nastavni plan i program građanskog odgoja i obrazovanja (u daljnjem tekstu: građanski odgoj i obrazovanje) određuje očekivana postignuća učenika i sugerira načine na koje se do njih dolazi u školi bez obzira na to provodi li se građanski odgoj i obrazovanje kao poseban predmet ili međupredmetno. On time predstavlja konceptualni, didaktički i metodički okvir za razvoj građanske kompetencije u osnovnoj i srednjoj školi. No, za puni razvoj građanske kompetencije ključna je suradnja svih djelatnika u odgoju i obrazovanju kako bi škola postala mjesto poučavanja, učenja i življenja demokracije.

II. Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja

Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja **temelji se na načelu racionalizacije, integracije i korelacije. Za očekivati je da će takav pristup pospješiti:**

- sustavniju primjenu pedagoškog načela integracije i korelacije odgojno-obrazovnih sadržaja koje je trajno bilo i jest prisutno u odgojno-obrazovnom procesu,
- stvaranje normativnih i stručnih pretpostavki za osuvremenjivanje odgojno-obrazovnog procesa,
- prevladavanje pristupa koji se temelji na zapamćivanju i reprodukciji disciplinarno odvojenih sadržaja,
- upotrebu interaktivnih nastavnih metoda učenja i poučavanja usmjerenih na iskustveno, timsko, suradničko i radioničko učenje povezano s istraživanjem⁵, analiziranjem, zaključivanjem, rješavanjem problema uz pomoć kojih se osim stjecanja znanja razvijaju vještine i vrijednosti,
- da se učenje i poučavanje u različitim područjima povezuje i usmjeruje na razvoj cjelovite osobe učenika,
- promjenu položaja učenika tako da postaje subjekt procesa učenja u kojem mu se osigurava prostor za samostalno propitivanje i zaključivanje o predmetu učenja, za analiziranje i iskušavanje mogućnosti primjene znanja, za iznošenje svojih spoznaja u suradnji s drugim učenicima, za dublje razumijevanje i trajnije pamćenje onoga što uči, za stjecanje provjerenog i iskušanog znanja koje može dalje unaprjeđivati,
- osposobljavanje učenika za cjeloživotno učenje koje mu je danas, uslijed ubrzanih promjena u znanjima, tehnologijama i zanimanjima neophodno,
- osiguravanje uvjeta učenja u kojima **učenik propituje svoje snage i sposobnosti, otkriva u čemu je jak, stječe samopouzdanje, ovladava i upravlja procesom učenja te planira svoj daljnji razvoj,**
- osiguravanje uvjeta učenja u kojima se učeniku omogućava uspjeh preko onoga u čemu je talentiran umjesto ograničavanja razvoja prema onome u čemu je nemoćan.

Takvi odgojno-obrazovni uvjeti su ujedno pretpostavka za osiguravanje **temeljnog prava djeteta na razvoj** svih njegovih potencijala. U skladu s tim, u nastavi je potrebno njegovati otvorenu i suradničku komunikaciju te stvaranje ozračja uzajamnog poštovanja među učenicima, kao i između učenika i učitelja, učitelja i roditelja. Važno je da učitelj u sklopu interaktivnog učenja i praktičnih aktivnosti i u suradnji s roditeljima otkrije u čemu je učenik dobar, kako bi uz pomoć učitelja, roditelja i drugih učenika **ostao ili postao uspješan učenik**. S tim ciljem u Građanskom odgoju i obrazovanju učenik vodi mapu osobnog razvoja u koju unosi podatke o svojim postignućima i budućim planovima razvoja svojih kompetencija (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima, npr. pružanja prve pomoći, stranog jezika, umjetničkog izražavanja, znanstvenih i tehničkih inovacijskih projekata i sl.).

⁵ Pojam istraživanje ovdje se koristi u smislu da učenici primjereno svojoj dobi i mogućnostima prikupljaju i analiziraju podatke o temi koju obrađuju, prepoznaju probleme i traže rješenja.

Građanski odgoj i obrazovanje uvodi se na način obvezne međupredmetne provedbe kako bi se u odgoju i obrazovanju pridonijelo punom razvoju građanske kompetencije učenika. Pri tome se polazi od činjenice da su svi predmeti izravno povezani općim pravom na odgoj i obrazovanje ili nekim posebnim pravom koje se jamči svakom djetetu, u svakome od njih se traži razvoj određenih vještina i stajališta odnosno vrijednosti koje više ili manje pridonose ostvarivanju Građanskog odgoja i obrazovanja, primjerice:

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja sa satovima razrednika moguće je uz pomoć sadržaja i aktivnosti kao što su: demokratsko donošenje razrednih pravila i njihovo pridržavanje; priprema učenika za kandidaturu i sudjelovanje u radu Vijeća učenika, izbor predsjednika/ce razreda i izbor predstavnika/ce za Vijeće učenika; informiranje svih učenika u razredu o radu Vijeća učenika; razvoj komunikacijskih vještina učenika, upravljanje emocijama (prepoznavanje i primjereno iskazivanje) i upravljanja sukobom (nenasilno rješavanje sukoba); upoznavanje učenika s propisima kojima se uređuju odnosi i obveze u školi (npr. Pravilnik o ocjenjivanju); obilježavanje posebnih dana u školi ili lokalnoj zajednici; provedba istraživačkih projekata učenika i volontiranje u lokalnoj zajednici.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom predmeta Povijest i Geografija ostvaruje se uz pomoć tema kao što su: različita društvena uređenja i oblici vladavine, u sklopu kojih se raspravlja o položaju pojedinca, njegovim pravima i slobodama te o ulozi institucija vlasti u zaštiti prava pojedinca; međuljudski odnosi, pri čemu se osobito raspravlja o ravnopravnosti/ neravnopravnosti između muškarca i žene, među „rasama“ ili među različitim nacionalnim, etničkim, religijskim i jezičnim grupama tijekom povijest ili u različitim društvima danas; ratovi i njihove posljedice, s posebnim osvrtom na pravo na mir i humanitarnu pomoć, prava izbjeglica, održivi razvoj, racionalno gospodarenje resursima, geografska raznolikost.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom Hrvatskoga jezika utemeljena je na općem cilju i zadaćama nastave Hrvatskoga jezika. Primjerice, ostvarivanje prava na identitet i prava na izražavanje, povijesnoj borbi za uporabu hrvatskoga jezika, utjecajima na hrvatski jezik, izbor književnih djela u kojima se tematizira nepravda i diskriminacija povezna je s ciljem nastave Hrvatskoga jezika: razvoj jezično-komunikacijskih sposobnosti pri govorenoj i pisanoj uporabi jezika u svim funkcionalnim stilovima, razvoj literarnih sposobnosti, čitateljskih interesa i kulture, stvaranja zanimanja za sadržajima medijske kulture te upoznavanje i poštovanje hrvatske kulture, kultura nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i drugih kultura.
- Povezivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave stranih jezika ostvaruje se učenjem o pravima i odgovornostima građana te o funkcioniranju vlasti u zemlji čiji se jezik uči, njezinoj demokratskoj kulturi, odnosu većinske kulture i manjinskih kultura, sadržajima kojima se promiče građanstvo u sustavu odgoja i obrazovanja pojedine zemlje.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s predmetima Likovna kultura, Glazbena kultura te Tjelesna kultura/umjetnost moguća je u nizu sadržaja u kojima se kultura i stvaralaštvo povezuju sa slobodom sudjelovanja u kulturnom životu i uživanja u umjetnosti te umjetničkog izražavanja, kao i u raspravama o doprinosu različitih kultura svjetskoj kulturnoj baštini, o slobodi izbora i masovnoj kulturi, o ulozi umjetnika u ratu i miru itd. U Tjelesnoj kulturi pozornost se može usmjeriti na pravedno sportsko ponašanje i raspraviti o korištenju sporta u prevenciji nasilja.

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavnim predmetom Vjeronaukom je višestruka. Obuhvaća pitanja kao što su: sloboda vjeroispovijesti i prava vjernika u demokraciji i nedemokratskim režimima, međureligijski i ekumenski dijalog, odnos između religioznih, agnostika i ateista.
- Povezivanje Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom predmeta Priroda, Biologija, Kemija i Fizika također se može ostvarivati različitim temama koje su povezane sa zaštitom prava pojedinca i traže aktivni angažman građana u suvremenome svijetu, kao što su održivi razvoj, biološka raznolikost, efekt staklenika, GMO, istraživanja ljudskoga genoma. Možda nazivi tema u predmetima Prirodi, Biologiji i Kemiji ne upućuju na mogućnost korelacija, ali se u postignućima mogu uočiti mogućnosti za korelacije s Građanskim odgojem i obrazovanjem (npr.: pravila, zakoni, kršenje pravila; načela pravednosti, potrebe drugoga (glad u svijetu), izgradnja zajedničke domovinske kulture (očuvanje hrvatske prirodne baštine), štednja (energija); a sadržaji VI. razreda u većini se odnose na zaštitu okoliša i održivi razvoj.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave obrazovanja i nastave Matematike također se ostvaruje nizom sadržaja. Kvantifikacija je ključ za razumijevanje suvremenog svijeta, uključujući načine na koje rješavamo osobne i profesionalne probleme i zadovoljavamo svakodnevne potrebe. Pitanje upravljanja financijama, primjerice, jedna je od tema u kojoj se povezuju ova dva područja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave Informatike prisutna je u sklopu obrade tema kao što su informacijsko društvo i nejednakost, kritička selekcija informacija i informiranje iz više izvora, sigurnost na Internetu itd.

To su samo neki od primjera koji pokazuju da su znanje, vještine i vrijednosti, potrebni za aktivno uključivanje u društveni život i razvoj demokracije i općeg dobra društvene zajednice, Republike Hrvatske, Europe i svijeta, osim u posebnom predmetu zastupljeni u svim nastavnim predmetima. Takvo je povezivanje važno jer učenicima pomaže da školsko gradivo čvršće „smjeste“ u vlastito iskustvo i zajednicu kojoj pripadaju, čime se cjelovitije pridonosi razvoju građanske kompetencije učenika.

Stručni suradnici u školi

Stručni suradnici u školi imaju također važnu ulogu u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja, što je razvidno iz opisa programa rada stručnih suradnika. Nositelji razvojno-pedagoške djelatnosti su stručni suradnici u školi. To su: pedagog, psiholog, defektolog, socijalni radnik i knjižničar - potiču usvajanje vrijednosti, stajališta i navika koje omogućavaju cjelovit razvoj osobnosti učenika, profesionalno informiraju i usmjeravaju učenike u skladu s njihovim potrebama, interesima i sposobnostima, rade na povezivanju škole s lokalnom i širom zajednicom, zatim:

- uvode i prate inovacije u svim sastavnicama odgojno-obrazovne djelatnosti/procesa;
- prate nove spoznaje iz područja pedagogije/psihologije/defektologije i njihovu primjenu u nastavnom i školskom radu...

Neposredno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu sastoji se od sljedećih aktivnosti:

- unaprjeđenje rada škole – sudjelovanje u suvremenim promjenama rada škole; poticanje uvođenja i primjene novih metoda i oblika nastavnoga i školskog rada; stručna pedagoško-psihološka i didaktičko-metodička pomoć u ostvarivanju nastavnih planova i programa; praćenje realizacije dopunskoga i dodatnog rada, izbornih predmeta, izvannastavnih i izvanučioničkih aktivnosti; predlaganje načina za unaprjeđivanje kvalitete rada škole, kulture

škole i profesionalne kulture; sudjelovanje u međuškolskim, županijskim, regionalnim i međunarodnim projektima; profesionalno informiranje i usmjerivanje učenika – ispitivanje individualnih odgojno-obrazovnih potreba učenika, procjenjivanje njihovih sposobnosti i motivacije; upoznavanje učenika, roditelja, učitelja s mogućnostima nastavka školovanja djece/učenika s obzirom na potrebe svijeta rada; suradnja sa stručnim službama Zavoda za zapošljavanje i drugim relevantnim ustanovama; savjetodavni rad s učenicima s posebnim potrebama.

Školska knjižnica

Suvremena školska knjižnica informacijsko je, medijsko i komunikacijsko središte škole. Djelatnost knjižničara u školskoj knjižnici obuhvaća neposrednu odgojno-obrazovnu djelatnost, stručno-knjižničku te kulturnu i javnu djelatnost...Suvremena djelatnost knjižnice usmjerena je na informacijsku pismenost i poticanje čitanja. U današnjem društvu informacijska pismenost jedna je od važnih sastavnica čovjekove pismenosti uopće. Ona uključuje razumijevanje i uporabu informacija, ne samo iz klasičnih izvora znanja, nego i onih posredovanih suvremenom tehnologijom. Upravo u osposobljavanju korištenja tog oblika pismenosti školska knjižnica dobiva veću ulogu jer poučava učenike samostalno projektno-istraživačkom radu, potiče ih na stvaralačko i kritičko mišljenje pri pronalaženju, selektiranju, vrjednovanju i primjeni informacija.

III. Metode uspješnog poučavanja i učenja Građanskog odgoja i obrazovanja

Primjerene metode za ostvarivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja su one koje polaze od iskustva učenika, potiču ih na sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima i suradnju u traženju i donošenju zajedničkih odluka, ali i u kritičkom propitivanju učinaka tih odluka u odnosu na svakog od njih i zajednicu kojoj pripadaju. Takav rad ne isključuje individualne metode učenja (primjerice, individualno čitanje, analiza teksta, analiza slikovnog materijala ili pisanje eseja), no bitno je da se one koriste kao polazište za provođenje zajedničkih aktivnosti. Nastava Građanskog odgoja i obrazovanja mora biti usmjerena na učenike kao članove razredne i školske zajednice. U skladu s tim preporučuju se metode zajedničkog istraživanja nekog problema, traženja rješenja, pripreme izvještaja i prezentiranja; simuliranja (primjerice, rada pojedinih ogranaka vlasti i načina na koje oni donose odluke); igranja odgovarajućih uloga; rasprave i debate u sklopu kojih se vježba asertivnost, aktivno slušanje, argumentiranje, pregovaranje i zagovaranje, izvođenje zaključaka, dolazak do konsenzusa itd.

Ovisno o nastavnoj temi, učenici rade u paru, manjoj ili većoj grupi ili pak plenarno. Učenici mogu u svrhu rješavanja nekog problema istraživati u knjižnici, pretraživati Internet, provoditi intervjue i ankete, tumačiti slike, izrađivati mentalne mape, stvarati plakate, održavati izložbe, planirati i održavati prezentacije, pripremati slajdove za powerpoint prezentacije, pisati novinske članke, izvoditi predstave, održavati debate.

Isto tako, osim u učionici, učenici uče u izvanučioničkoj nastavi i izvannastavnim aktivnostima te koriste različite medije i kontekste kao izvore učenja, osobito lokalnu zajednicu. Izlazak u zajednicu prijeko je potreban kako bi stečeno znanje i vještine o aktivnom građanstvu provjerili u stvarnom kontekstu. Provođenje istraživačkih projekata, u sklopu čega identificiraju neki društveni problem, traže podatke kako bi problem što bolje upoznali, analiziraju prikupljene podatke i predlažu rješenja, a zatim ih po mogućnosti i provjeravaju u praksi, najbolji su put do učenika kao aktivnoga i odgovornoga građanina.

IV. Kompetencije učitelja za poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja

Kompetencijama koje trebaju imati učitelji i nastavnici da bi razvijali ishode Građanskog odgoja i obrazovanja mogu se razvrstati u pet stručnih područja: ⁶

- A) Opće profesionalno znanje i vještine (pedagoško, razvojno-psihološko, sociološko, normativno-pravno)
- B) Strukovno znanje i vještine u području GOO-a
- C) Procesi učenja i poučavanja koji vode razvoju aktivnoga i odgovornoga građanstva (međupredmetno i predmetno planiranje, programiranje, učenje i poučavanje usmjereno na ishode i postignuća učenika u GOO-u)
- C) Metode učenja i poučavanja GOO-a
- E) Metode vrednovanja i samo-vrednovanja u GOO-u.

Tijekom provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja provodit će se stručno usavršavanje prema odgovarajućem programu stručnog usavršavanja Agencije za odgoj i obrazovanje kako bi učitelji usavršavali svoje kompetencije za provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja, uključujući znanje iz strukturnih i funkcionalnih dimenzija Građanskog odgoja i obrazovanja, predmetnog i međupredmetnog planiranja i programiranja nastave Građanskog odgoja i obrazovanja koje je usmjereno na ishode ili postignuća učenika te odgovarajuće metode poučavanja i učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju. Od učitelja se također očekuje individualno usavršavanje proučavanjem literature te razmjenom pozitivnih iskustava stručnim usavršavanjem uz pomoć županijskih stručnih vijeća.⁷

V. Način stručnog praćenja i vrednovanja međupredmetnog integriranja sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja prati uspješnost u razvoju ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja na uzorku od 30 osnovnih škola. Savjetnici Agencije za odgoj i obrazovanje prate uspješnost planiranja i programiranja usmjerenog na razvoj ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja (u razredu i izvannastavnim aktivnostima), te uspješnost korištenja interaktivnih metoda učenja i poučavanja.

VI. Vođenje dokumentacije za praćenje i vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju

Postignuća učenika upisuju se u odgovarajuću rubriku u imeniku - Građanski odgoj i obrazovanje, a u rubriku zapažanja i bilježaka upisuje se vrsta aktivnosti prema elementima ocjenjivanja. U rubriku bilježaka u imeniku upisuju se samo ona zapažanja koja su učitelju u

⁶ Kako svi učitelji mogu poduprijeti odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava: Okvir za razvoj kompetencija (2014.). Agencija za odgoj i obrazovanje, www.azoo.hr

⁷ Rolf Gollob, Peter Krapf, Ólöf Ólafsdóttir, Wiltrud Weidinger (2014.). Metodički priručnik za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Agencija za odgoj i obrazovanje, www.azoo.hr

praćenju napredovanja učenika uočljiva, učeniku i roditelju razumljiva te koja učitelju mogu pripomoći u konačnom vrednovanju postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju.

Razredna mapa za Građanski odgoj i obrazovanje – učitelji koji Građanski odgoj i obrazovanje ostvaruju međupredmetno unose izvedbene pripreme usmjerene na razvoj ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja i materijale u mapu o tome kako su ostvarili planirane aktivnosti s učenicima određenog razreda.

Učenička mapa osobnog razvoja u Građanskom odgoju i obrazovanju – učenik upisuje u kojim je projektima i aktivnostima sudjelovao, što je tijekom godine izradio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i na koje teškoće je nailazio. Unosi podatke o ostvarenim postignućima i planovima daljnjeg razvoja (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, smotrama, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja itd.).

VII. Plan integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti u V., VI., VII. i VIII. razredu osnovne škole

Osnovna škola:	OBVEZNA PROVEDBA	Godišnji broj sati
V., VI., VII. i VIII. razred	Međupredmetno - u sklopu svih predmeta: Hrvatski jezik, strani jezik, Matematika, Informatika, Tehnička kultura, Priroda, Biologija, Kemija, Fizika, Povijest, Geografija, Vjeronauk, Likovna kultura, Glazbena kultura, Tjelesna i zdravstvena kultura, programi stručnih suradnika. Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaja s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.	20
	Sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine, razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	5
	Izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti.	10
	Ukupno	35

IX. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u V. razredu osnovne škole

➤ **Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama**

➤ **Želje i potrebe**

- Osnovne potrebe ljudskih bića koje se moraju zadovoljiti kako bi čovjekovo dostojanstvo bilo potpuno
- Osnovne potrebe ljudskih bića temelj za nastanak ljudskih prava
- Prava koja imamo jednako pripadaju svakom drugom čovjeku bez obzira na spol, rasu, nacionalnu ili vjersku pripadnost, sposobnosti i imovinsko stanje
- Koja su naša prava i kako ih štitimo u razredu, školi i u društvu
- Koje vrste odgovornosti imamo

Ključni pojmovi: želje, osnovne potrebe, prava, čovjekovo dostojanstvo, spol, rasa, nacionalna pripadnost, vjerska pripadnost, sposobnosti, imovinsko stanje, odgovornosti, ljudska prava.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- svojim riječima opisuje značenje čovjekova dostojanstva
- opisuje osnovne potrebe ljudskih bića koje se moraju zadovoljiti kako bi mogli dostojanstveno živjeti
- objašnjava što su osnovne potrebe ljudskih bića i zašto su one osnova na kojoj su nastala ljudska prava
- objašnjava razliku između želje i osnovne potrebe
- objašnjava zašto prava koja ima kao učenik jednako pripadaju svakome drugom učeniku bez obzira na spol, nacionalnu ili vjersku pripadnost, sposobnosti i imovinsko stanje.

➤ **Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama**

- Pravila i što bi se dogodilo da ih nema?
- Koju vrstu pravila treba društvo?
- Sudjelovanje u donošenju pravila
- Stvaranje demokratske razredne zajednice
- Odnos između vlasti i građana u demokraciji i nedemokratskim režimima

Ključni pojmovi: pravila, odlučivanje, razred kao demokratska zajednica, demokracija, demokratski i nedemokratski odnosi.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje razred i školu kao zajednicu učenika, školskih djelatnika i roditelja, koja djeluje po određenim pravilima kojima se štiti dobrobit svih
- navodi da je učenik građanin razreda i škole po tome što ima pravo sudjelovati u donošenju pravila razreda, dijeli odgovornost za njihovo provođenje, ima pravo birati i biti biran za predsjednika razreda, zamjenika ili člana vijeća učenika
- svojim riječima opisuje značenje pojma demokracije
- objašnjava razliku između atenske demokracije i današnje

- razlikuje demokratski od nedemokratskog oblika vlasti i navodi neke primjere iz povijesti.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Socijalne vještine i društvena solidarnost**

- Stvaranje razrednog zajedništva upoznavanjem sličnosti i različitosti
- Komunikacijske vještine: aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, ja-poruke, ti-poruke, oblici i pravila grupnog rada
- Upravljanje emocijama u suočavanju s provokacijama i razvoj otpornosti na provokacije
- Uloga i vrste medija; razumijevanje medija stvaranjem razrednih novina

Ključni pojmovi: aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, ja-poruke, ti-poruke, oblici grupnog rada, pravila grupnog rada, provokacije, otpornost na provokacije, uloga medija, razredne novine.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je aktivno slušanje, parafraziranje, što su neverbalne poruke, razlikuje ja-poruke i ti-poruke
- aktivno sluša druge, parafrazira, tumači neverbalne poruke; ispravno reagira u osjetljivim situacijama kao što su okrivljavanje, uvreda, prijetnja
- pokazuje otpornost na provokacije te društveno nepoželjno i rizično ponašanje
- navodi oblike i pravila grupnog rada
- opisuje ulogu medija i vrste medija
- prikuplja materijale i podatke iz škole i lokalne zajednice i izrađuje razredne novine.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog**

- Razvoj osobnog identiteta
- Obilježja većinskog identiteta i manjinskih nacionalnih identiteta te hrvatskoga domovinskog identiteta
- Međukulturna otvorenost i komunikacija
- Osvještavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda

Ključni pojmovi: osobni identitet, kulturni identiteti, kulturne različitosti, manjinske kulture, većinska kultura, izgradnja zajedničkoga hrvatskoga domovinskog identiteta, predrasude, stereotipi

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje svoj identitet i navodi neka od njegovih najvažnijih obilježja
- navodi različite identitete koji postoje u školi i lokalnoj zajednici prema spolu, nacionalnoj, religijskoj i jezičnoj pripadnosti
- objašnjava značenje kulturnog identiteta

- opisuje obilježja hrvatskoga domovinskog identiteta
- imenuje nacionalne manjine u Hrvatskoj
- objašnjava što su stereotipi i predrasude.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**
 - Prepoznavanje vlastitih sposobnosti važno za uspjeh u učenju
 - Proizvodnja i poduzetnost u stvaranju novih vrijednosti u novcu i zajedničkim društvenim dobrima Odgovorno upravljanje novcem
 - Prava potrošača i pravila za zaštitu potrošača
 - Uloga obavijesti o proizvodu (deklaracije)
 - Utjecaj reklame na potrošače

Ključni pojmovi: individualne sposobnosti, poduzetnost, potrošač, prava potrošača, pravila za zaštitu potrošača, obavijest (deklaracija) o proizvodu, novac, upravljanje financijama, otpornost na reklame.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- prepoznaje svoje sposobnosti, opisuje u čemu se sastoje i potkrepljuje primjerima iz vlastitog iskustva u školi, obitelji i društvenoj zajednici
- određuje što je za njega novac, kako se stječe i planira štedljiva potrošnja (džeparac, obiteljski proračun, proračun učeničke zadruge, razredna štednja i sl.)
- navodi koja prava ima kao potrošač i na koje se načine može zaštititi
- opisuje što je obavijest o proizvodu (deklaracija) i provjerava podatke o proizvodu
- opisuje što je reklama i kako se reklamama pobuđuju i nameću potrošačke želje
- razlikuje zadovoljavanje potreba od zadovoljavanja želja
- opire se pomodnim nagovorima vršnjaka i reklamnim porukama.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Zaštita okoliša i održivi razvoj**
 - Prirodna dobra i njihovo očuvanje, uvjet osiguranja dobrobiti pojedinca i razvoja demokratske zajednice
 - Zbrinjavanje otpada i smeća
 - Otpad kao sirovina
 - Izrada različitih predmeta od otpadnog materijala
 - Izrada plana štednje vode, struje i ostalih energenata

Ključni pojmovi: prirodna dobra, otpad, smeće, štedljiva potrošnja, recikliranje, akcije zaštite i očuvanja okoliša.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje razliku između otpada i smeća
- navodi mogućnosti korištenja otpada kao sirovine

- izrađuje različite predmete od otpadnog materijala i njihova recikliranja
- sudjeluje u akcijama prikupljanja otpada kao sirovine
- planira štedljivu potrošnju vode, struje i ostalih energenata u vlastitom kućanstvu, u suradnji s učiteljem i roditeljima.

IX. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri:

Ovisno o ishodu, izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

➤ Primjeri:

Obrada teme „Proizvodnja i sudjelovanje u stvaranju novih vrijednosti u novcu i zajedničkim društvenim dobrima“ može se povezati s prepoznavanjem poduzetnika u lokalnoj zajednici, sudjelovanjem učenika u radu školske zadruge, prepoznavanjem i sudjelovanjem u istraživanju i rješavanju manjih problema društvene zajednice, sudjelovanjem u volonterskim aktivnostima – Crveni križ, Caritas, u aktivnostima mladih tehničara i sl. Praktično upoznavanje s medijima može se pospješiti tako da učenici izrađuju razredne novine; uče o strukturi toga medija; prikupljaju i pišu o događajima iz škole i lokalne sredine itd.

X. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U **mapi osobnog razvoja** učenik upisuje u kojim je projektima i aktivnostima sudjelovao, što je tijekom godine izradio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao. Unosi podatke o ostvarenim postignućima i planovima daljnjeg razvoja (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, smotrama, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja itd.).

XII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u VI. razredu osnovne škole*

1. *Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama*

➤ Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti

- Temeljna načela Konvencije o pravima djeteta: pravo na sudjelovanje, pravo da razvijemo naše potencijale, pravo na sigurnost i dobar život, pravo na zaštitu
- Osobno dostojanstvo i ravnopravnost, uključivanje umjesto isključivanja
- Pravila i zakoni u zaštiti temeljnih prava učenika i učitelja
- Suzbijanje trgovanja ljudima

Ključni pojmovi

Konvencija o pravima djeteta, temeljna načela, pravo na sudjelovanje, pravo na razvoj naših potencijala, pravo na sigurnost i dobar život, pravo na zaštitu, osobno dostojanstvo, pravila, zakoni, zaštita temeljnih prava učenika i učitelja, suzbijanje trgovanja ljudima

Obrazovni ishodi

Učenik:

- navodi osnovna načela Konvencije o dječjim pravima
- objašnjava svojim riječima značenje prava na sudjelovanje, prava na razvoj naših potencijala, prava na sigurnost i dobar život, prava na zaštitu
- opisuje što za njega/nju znači osobno dostojanstvo i objašnjava zašto pravo na osobno dostojanstvo jednako pripada svakom čovjeku
- opisuje i objašnjava što su pravila, statut škole, kućni red škole, zakoni
- povezuje pravila i zaštitu dječjih prava
- objašnjava zašto su pravila alat za zaštitu dječjih prava u razredu (pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, izražavanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talenta) i druga;
- navodi postupke koji prethode i vode u trgovanje ljudima.

2. *Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama*

➤ Razred, škola, lokalna zajednica - demokratske zajednice

- Razred demokratska zajednica; sudjelovanje u odlučivanju, učenički izbori
- Postupci i intelektualni alati za procjenu položaja vlasti s obzirom na dužnosti, ovlasti, povlastice, ograničenja i sposobnosti
- Postupci i intelektualni alati za osiguranje pravde i pravednosti u razredu i školi
- Koruptivni oblici ponašanja – ima li ih u razredu? Što s prepisivanjem?
- Pravedni načini za nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila – načela proceduralne, korektivne i distributivne pravednosti
- Uloga građana u uočavanju, istraživanju i rješavanju problema lokalne zajednice
- Zaštita zajedničkih interesa i dobrobiti – temelj opstanka i razvoja demokratske zajednice

Ključni pojmovi: razred kao demokratska zajednica, izgradnja demokratskih odnosa u razredu i školi, proceduralna, distributivna i korektivna pravednost, veza između pravila, zakona i pravednosti, koruptivni oblici ponašanja, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti; predsjednik razreda, član vijeća učenika, zajednička dobrobit temelj opstanka i razvoja demokratske zajednice

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje postupak procjene položaja vlasti i izbore prema sposobnostima kandidata
- koristi intelektualni alat za procjenu položaja vlasti s obzirom na dužnosti, ovlasti, povlastice, ograničenja i sposobnosti
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat
- opisuje kako se u slučaju kršenja pravila na pravedan način treba nadoknaditi šteta ili učinjena povreda
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Socijalne vještine i društvena solidarnost**

- Društveno prihvatljiva komunikacija u razredu, školi i lokalnoj zajednici
- Upravljanje intrapersonalnim i interpersonalnim sukobima
- Suradnja i grupni rad u istraživanju i rješavanju zajedničkih problema (tema)
- Solidarnost i društveno koristan rad: pomoć slabijim učenicima, volontiranje

Ključni pojmovi: aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke, primjereno iskazivanje emocija, empatija, otpor vršnjačkom pritisku, vrste sukoba, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, podjela rada i odgovornosti u grupnom radu, vođenje i moderiranje radom grupe, iznošenje zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje, solidarnost, volontiranje.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje društvene komunikacijske vještine
- koristi vještine aktivnog slušanja, parafraziranja, sažimanja, fokusiranja, preoblikovanja, kodiranja i dekodiranja osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke
- navodi vrste sukoba i učinkovite načine upravljanja sukobima na osobnoj i društvenoj razini;
- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama i donošenju zajedničkih zaključaka u upravljanju sukobima
- privržen/a je mirnom rješavanju sukoba
- objašnjava što je timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe

- objašnjava pravila grupnog rada, donošenja zaključaka, izvješćivanja i potkrepljuje primjerima iz vlastitog iskustva
- određuje važnost humanitarnih aktivnosti i dobrovoljnog društvenog rada za pojedinca i društvo; navodi područja u kojima može volontirati kao učenik
- sudjeluje u akcijama solidarnost.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog

- Što sve utječe na razvoj osobnog identiteta?
- Značenje i važnost kulturnog identiteta i različitosti u procesima globalizacije
- Obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj
- Primjeri utjecaja koji su imali jedni na druge u izgradnji zajedničke hrvatske kulture
- Nacionalne manjine u Hrvatskoj i ustavne odredbe o njihovim pravima
- Pravo na različitost i odgovornost za izgradnju zajedničke kulture
- Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti
- Među/kulturna osjetljivost: prepoznavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda
- Međukulturni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice

Ključni pojmovi: razvoj osobnog identiteta, kulturni identiteti, kulturne različitosti, globalizacijska kultura, manjinske kulture, većinska kultura, međukulturni dijalog, pravo na različitost, odgovornost za izgradnju zajedničke domovinske kulture, pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, predrasude, stereotipi

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava što je osobni identitet i utjecaje na njegov razvoj
- objašnjava značenje kulturnog identiteta i očuvanja različitosti u procesima globalizacije
- navodi neke elemente globalizacijske kulture
- opisuje najvažnija obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj
- navodi primjere utjecaja koji su imali jedni na druge u izgradnji zajedničke hrvatske kulture
- imenuje nacionalne manjine u Hrvatskoj
- opisuje u čemu se sastoji interkulturni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice
- određuje značenje slobode mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti
- objašnjava što su stereotipi i predrasude
- koristi postupke za prepoznavanje i oslobađanje od stereotipa i predrasuda
- pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača

- Proračun i vrste proračuna: osobni, obiteljski, gradski, županijski, državni
- Poduzetnost u pokretanju projekata istraživanja i rješavanja problema u društvenoj zajednici, volontiranju, korisnog rada u školskoj zadruzi i sl.
- Prava potrošača i pravila njihove zaštite
- Planiranje individualne potrošnje, izrada proračuna izleta, sudjelovanje u izradi kućnog proračuna te planiranje štednje
- Neodgovorna potrošnja i njezin utjecaj na pojedinca, obitelj i zajednicu – primjer dužničkog ropstva

Ključni pojmovi: proračun, vrste proračuna, gradski proračun, županijski proračun, državni proračun, poduzetnost, prava potrošača, pravila zaštite potrošača, reklame, nametnuta potrošnja, neodgovorna potrošnja, dužničko ropstvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- pokazuje inicijativu i poduzetnost u pokretanju projekata istraživanja i rješavanja problema u društvenoj zajednici, volontiranju, korisnog rada u školskoj zadruzi i sl.
- izrađuje proračun troškova izleta, projekta i sl.
- opisuje i dokumentira svoja iskustva poduzetnosti te oblike poduzetnosti u školi i lokalnoj zajednici
- objašnjava zašto se jedino radom stvara novac
- opisuje primjere neodgovorne potrošnje nametnute reklamama i pritiscima vršnjaka
- zaključuje o posljedicama koje neodgovorna potrošnja ima za pojedinca, obitelj i zajednicu
- pruža otpor reklamama nametnutoj potrošnji
- zagovara racionalno trošenje novca.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Zaštita okoliša i održivi razvoj

- Prava i odgovornosti učenika u zaštiti okoliša
- Odgovorno upravljanje prirodnim, društvenim i kulturnim dobrima

Ključni pojmovi: zaštita okoliša, prirodna dobra, društvena dobra, kulturna dobra, održivi razvoj.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava zašto je zdrav okoliš važan za društveni razvoj
- razlikuje pojmove zdrav okoliš i održivi razvoj
- objašnjava ulogu koju zdravi okoliš ima za dobrobit pojedinca i zajednice

- provodi aktivnosti izrade različitih predmeta od otpadnog materijala i njihova recikliranja
- sudjeluje u akcijama prikupljanja otpada kao sirovine
- opisuje postupke u obitelji, školi i lokalnoj zajednici kojima se pridonosi ekološkoj osviještenosti i održivu razvoju
- navodi prava i odgovornosti građana povezana sa zaštitom okoliša
- koristi odgovarajuće postupke zaštite okoliša u obitelji, školi i lokalnoj zajednici
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske.

XIII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna pojedine tematske međupredmetne aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

- Pokretanje projekta istraživanja i rješavanja problema u lokalnoj zajednici, volontiranja, korisnog rada u školskoj zadruzi i sl.
- Posjeti poduzetnicima u zajednici te institucijama, ustanovama i udrugama koje podržavaju poduzetničke inicijative
- Posjet muzeju - razgled zavičajne zbirke
- Sudjelovanje u školskim i županijskim smotrama te državnoj smotri *Projekt građanin*
- Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnim smotrama „...*Da sam zastupnik/zastupnica u Hrvatskom saboru*“
- Sudjelovanje u natjecanju za učenike osnovnih škola „*Koliko poznaješ Hrvatski sabor?*“

XIV. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U **mapi osobnog razvoja** učenik upisuje u kojim je projektima i aktivnostima sudjelovao, što je tijekom godine izradio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i na koje teškoće je nailazio. Unosi podatke o ostvarenim postignućima i planovima daljnjeg razvoja (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, smotrama, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja itd.).

**XVI. Tematska područja Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja
(ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u VII. razredu osnovne škole**

1. Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti građana**

- Ustav i zakoni uređuju prava, slobode, dužnosti i odgovornosti pojedinca kao građanina Republike Hrvatske
- Ustavna zaštita prava građana (pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost i druga temeljna prava)
- Zaštita temeljnih prava, ravnopravnosti i dostojanstva svih pojedinaca u razrednoj, školskoj, lokalnoj i nacionalnoj zajednici
- Ravnopravnost spolova, povijest borbe za ženska prava te mijenjanje položaja žena tijekom povijesti Pravo glasa žena
- Donošenje Deklaracije o pravima čovjeka (povijest)
- Pojava humanitarnih organizacija u zaštiti ljudskih prava (povijest)
- Suzbijanje trgovanja ljudima

Ključni pojmovi

Ustav, zakoni, prava, slobode, odgovornosti, građanin Republike Hrvatske, ustavna zaštita prava građana, pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost, ravnopravnost, osobno dostojanstvo, povijest borbe za ženska prava, mijenjanje položaja žena tijekom povijesti, pravo glasa žena, Deklaracija o pravima čovjeka, humanitarne organizacije, trgovanje ljudima

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje kako su prava, slobode, dužnosti i odgovornosti pojedinca kao građanina Republike Hrvatske uređeni Ustavom i zakonima
- opisuje kako se građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava štite Ustavom Republike Hrvatske i zakonima
- opisuje povijest borbe za ženska prava te mijenjanje položaja žena tijekom povijesti
- navodi imena i zasluge slavni žena u povijesti u svijetu i u Hrvatskoj
- opisuje nastanak i razloge donošenja Opće deklaracije o ljudskim pravima
- opisuje pojavu humanitarnih organizacija u zaštiti ljudskih prava
- prepoznaje rizične situacije po vlastitu sigurnost, zamke traženja posla preko oglasa.

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Demokratska država i uloga građana u demokratskoj državi**

- Ustav, narod kao izvor ustavne vlasti
- Demokracija - tip vlasti u kojoj građani imaju pravo vladati, daju vlast onima koje biraju da ih predstavljaju i služe njihovim interesima odnosno zajedničkom dobru
- Političke stranke, njihovi programi i uloga u razvoju zajedničkog dobra

- Pravo i odgovornost građana u demokraciji, nadgledanje postupaka vlasti i rada demokratski izabраних zastupnika na svim razinama, pravo i odgovornost građana u demokraciji, pravo građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, pravo peticije, pravo na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- Demokratska država, podjela i ograničenja vlasti
- Civilno društvo – udruge, zaklade, sindikati i vjerske zajednice
- Zajednička dobrobit i procedure kojima izgrađujemo demokratske odnose i štitimo svoja prava u razredu, školi, lokalnoj i nacionalnoj zajednici
- Zajednička dobrobit i društvena solidarnost osnova opstanka i razvoja društvene zajednice
- Pravda (proceduralna, korektivna i distributivna pravednost) temeljna kategorija demokracije i vladavine prava
- Intelektualni alati za osiguranje pravednosti u razredu, školi i društvenoj zajednici

Ključni pojmovi

Ustav, demokracija, narod izvor ustavne vlasti, pravo naroda na sudjelovanje u vlasti, zajedničko dobro, političke stranke, programi političkih stranaka, ustavna prava i odgovornosti građana, nadgledanje vlasti, demokratska država, podjela i ograničenja vlasti, pravda i tri kategorije pravednosti, civilno društvo - udruge, zaklade, sindikati i vjerske zajednice, veza između pravila, zakona i vladavine prava, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava što je ustavna vlast i argumentira zašto je potrebna trodioba vlasti
- objašnjava što je demokracija i odakle pravo i obveza svakoga građanina u demokraciji da sudjeluje u vlasti;
- navodi razloge za ograničenje svakog oblika vlasti u demokraciji
- razlikuje demokratski od nedemokratskih režima
- opisuje prava i odgovornosti građana u demokraciji i u nedemokratskim režimima
- navodi političke stranke u Hrvatskoj, opisuje njihove programe i uloge u razvoju zajedničkog dobra
- argumentira zašto je važno nadgledanje postupaka vlasti i rada demokratski izabраних zastupnika na svim razinama
- objašnjava pravo i odgovornost građana u demokraciji, pravo građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, pravo peticije, pravo na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- opisuje sastavnice civilnog društva i njihovu ulogu u zaštiti javnog dobra
- formulira, usklađuje i donosi pravila razreda kojima se štite temeljna prava u razredu i školi: pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talentata) i druga
- drži se dogovorenih pravila razreda
- kreira mjere za nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila

- objašnjava zašto je pravda koja se očituje u proceduralnoj, korektivnoj i distributivnoj pravednosti temeljna kategorija demokracije i vladavine prava
- koristi i inkulturira intelektualne alate za osiguranje pravednosti u razredu, školi i društvenoj zajednici
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Društvene komunikacijske vještine

- Suradnja i grupni rad: pojam i iskustvo suradnje, moderiranje radom skupine, iznošenje zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje
- Vrste sukoba i načini njihova rješavanja
- Mediji i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja: pojam i vrste medija (tiskovine, radio, TV, Internet), pozitivni i negativni utjecaj medija, prednosti i opasnosti Interneta, sigurnost na Internetu (u suradnji s informatikom), otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- Volontiranje i dobrovoljni društveni rad u zajednici: volonterstvo, etički kodeks volontiranja, iskustvo volontiranja
- Društvena isključenost, predrasude, diskriminacija, koruptivno ponašanje
- Uloga pojedinca u zajednici
- Društvena solidarnost prema učenicima i osobama s invaliditetom

Ključni pojmovi

komunikacijske vještine, vrste sukoba, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe, mediji, kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, volontiranje, društvena isključenost, predrasude, diskriminacija, koruptivno ponašanje, pojedinac u zajednici, solidarnost prema osobama s invaliditetom

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama, donošenje zajedničkih zaključaka u upravljanju sukobima
- koristi komunikacijske vještine - aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke
- navodi pravila grupnog rada i oblike grupnog rada
- vodi i moderira rad grupe, oblikuje zaključke i izvješćuje o njima
- obrazlaže što je dobrovoljni društveni rad u zajednici i zašto pridonosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini
- sudjeluje u akcijama solidarnosti i volontira
- objašnjava značenje pojave društvene isključenosti, predrasuda, diskriminacije, koruptivnog ponašanja

- povezuje društvenu isključenost s društvenom nepravdom i društveno osjetljivim položajem
- koristi intelektualne alate za suzbijanje društvene isključenosti, neljudskog, ponižavajućeg i nepoštenog (koruptivnog) ponašanja
- navodi imena hrabrih pojedinaca koji su svojim djelovanjem utjecali na razvoj humanijih i pravednijih podnosa u društvu
- iskazuje solidarnost i pruža pomoć učenicima s invaliditetom.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog

- Razvoj osobnog identiteta
- Utjecaj globalizacijske kulture koja se promiče medijima i važnost očuvanja kulturnih identiteta i različitosti
- Obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj
- Nacionalne manjine u Hrvatskoj
- Međukulturni dijalog – alat razvoja demokratskih odnosa između većinske i manjinskih kultura te pospješivanja društvenog i gospodarskog razvoja

Ključni pojmovi

osobni identitet, utjecaj globalizacijske kulture, važnost očuvanja kulturnih identiteta i kulturnih različitosti, manjinske kulture, većinska kultura, međukulturni dijalog, izgradnja zajedničke domovinske kulture, pospješivanje društvenog i gospodarskog razvoja

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje osobni identitet i jakosti na koje se oslanja
- objašnjava značenje očuvanja kulturnog identiteta i kulturnih različitosti u kontekstu globalizacijske kulture koja se promiče medijima
- opisuje obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj
- opisuje i dokumentira primjere uspješne suradnje u izgradnji zajedničke hrvatske kulture
- opisuje u čemu se sastoji interkulturni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice
- pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini
- prepoznaje i suzbija predrasude većinske nacije prema nacionalnim manjinama, a nacionalne manjine prema većinskoj naciji
- istražuje hrvatske velikane znanosti i umjetnosti, kao i pripadnike nacionalnih manjina koji su pridonijeli hrvatskom i svjetskom napretku.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača

- Održiv razvoj lokalne sredine i Hrvatske te društveno odgovorno gospodarstvo
- Tržišna konkurentnost, kompetentnosti ljudskih resursa i cjeloživotno učenje
- Uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- Odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša i racionalno upravljanje novcem i dobrima
- Novac - mjerilo rada, rad - temeljna ljudska vrijednost
- Pravo na pravednu naknadu za rad
- Sindikalno organiziranje

Ključni pojmovi

Održivi razvoj, odgovorno gospodarstvo, konkurentnost, cjeloživotno učenje, proračun, lokalni proračun, državni proračun, uloga građana u kontroli namjenskog trošenja proračuna, odgovorna potrošnja, novac, rad – temeljna ljudska vrijednost, pravo na pravednu naknadu za rad, sindikalno organiziranje

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje što je održiv razvoj lokalne sredine i Hrvatske te društveno odgovorno gospodarstvo
- objašnjava važnost tržišne konkurentnosti, kompetentnosti ljudskih resursa i cjeloživotnog učenja
- objašnjava ulogu građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- objašnjava Ustavne odredbe o pravu na rad i pravednu naknadu za rad te kako se to pravo štiti na različitim razinama u Hrvatskoj
- opisuje ulogu sindikata u zaštiti radnika
- objašnjava što je odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša, upravljanje financijama i racionalno upravljanje novcem i dobrima
- opisuje trošenje na racionalan način vodeći računa o vlastitoj ekonomskoj sigurnosti, o zaštiti okoliša, zdravlja te o socijalnoj odgovornosti
- iskazuje sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta u procesu donošenja odluka o vlastitom napredovanju
- prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita područja daljnjeg obrazovanja i smjer profesionalnog razvoja
- istražuje i dokumentira utjecaj reklame na individualnu potrošnju i druge potrošače
- pokazuje otpornosti na agresivne marketinške kampanje i pokušaje manipulacija
- pokazuje etičan odnos prema novcu
- navodi da je novac mjerilo rada, da je rad temeljna ljudska vrijednost i da se prema novcu treba odnositi kao rezultatu ljudskog rada
- objašnjava kako potrošači mogu utjecati na kvalitetu i dostupnost privatnih i javnih usluga i koji je utjecaj privatizacije javnih usluga na živote potrošača u Hrvatskoj.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Zaštita okoliša i održivi razvoj**

- Održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine i Hrvatske
- Pravo na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice
- Utjecaji gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj, utjecaj gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš, pravo na zdrav okoliš, zaštita okoliša, prirodna i kulturna dobra, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje što je održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine i Hrvatske
- objašnjava važnost prava na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice
- određuje neke pozitivne i negativne utjecaje domaćega i međunarodnoga gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje.

XVII. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučionička aktivnost provodi se kao nadopuna pojedine tematske aktivnosti, a može se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

Korištenje radionice budućnosti za uočavanje i analiziranje društvenih problema, inovativno razmišljanje o mogućim rješenjima problema i izrada plana aktivnosti za ostvarenje rješenja problema (postupak *Radionice budućnosti* opisan u *Zbirci metoda prikladnih za učenje i poučavanje* Građanskog odgoja i obrazovanja: www.azoo.hr)
Sudjelovanje u školskoj, županijskoj i državnoj smotri *Projekt građani*. Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnim smotrama „...*Da sam zastupnik/zastupnica u Hrvatskom saboru*“. Sudjelovanje u natjecanju za učenike osnovnih škola „*Koliko poznaješ Hrvatski sabor?* Uz temu Pravo na privatnost i zaštita osobnih podataka iz Ljudsko-pravne dimenzije Građanskog odgoja i obrazovanja koristiti *Europski dan zaštite osobnosti i privatnih podataka koji se obilježava 28. siječnja*. Povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan sjećanja na žrtve Holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan

solidarnosti Hrvatskog Crvenog križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjeravanja itd.

XVIII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

U mapi osobnog razvoja učenik upisuje što je tijekom godine radio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i na koje teškoće je nailazio, izrađuje plan svojeg daljnjeg razvoja. Dokumentira svoje organizacijske sposobnosti, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita **područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere**; Unosi potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja, potvrde o sudjelovanju u školskim, županijskim smotrama i državnoj smotri *Projekt građanin*, o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnim smotrama „...*Da sam zastupnik/zastupnica u Hrvatskom saboru*“; o sudjelovanju u natjecanju za učenike osnovnih škola „*Koliko poznaješ Hrvatski sabor? i sl.*

XX. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u VIII. razredu osnovne škole*

1. Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti građana

- Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni
- Ustrojstvo pravosudnog sustava i njegova uloga u zaštiti ljudskih prava i pravne države
- Pravna država i pravda temelj demokracije i vladavine prava
- Pravna država i ideologija: Zašto nametanje neke ideologije može biti prepreka u ostvarivanju jednakosti građana pred zakonom?
- Društvena pravda – podjela u tri kategorije – proceduralna, korektivna i distributivna pravda
- Ustavna zaštita prava građana, pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost, suzbijanje diskriminacije
- Građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava zaštićena Ustavom Republike Hrvatske
- Pravo na privatnost i zaštita osobnih podataka
- Pravo na primjereni životni standard i socijalnu sigurnost
- Ravnopravnost osoba s invaliditetom
- Ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa
- Građanin, državljanin, stranac
- Problemi u svijetu: glad, siromaštvo, terorizam, rat, ekološki problemi, ugrožene vrste, kloniranje
- Uloga Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata
- Suzbijanje trgovanja ljudima

Ključni pojmovi

Sustav zaštite prava u Republici Hrvatskoj, Ustavni sud, pučki pravobranitelj/ica, pravobranitelj/ica za djecu, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, zakoni, ustrojstvo pravosudnog sustava Republike Hrvatske, pravna država, demokracija i vladavina prava, društvena pravda – proceduralna, korektivna i distributivna, ustavna zaštita prava, građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava, pravo na privatnost, zaštita osobnih podataka, pravo na primjeren životni standard, socijalna sigurnost, ravnopravnost osoba s invaliditetom, ravnopravnost između muškarca i žene, društvena isključenost, diskriminacija, građanin, državljanin, stranac, problemi u svijetu, humanitarno pravo, Ženevske konvencije, Crveni križ

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, zakoni te njihovu ulogu u zaštiti temeljnih ljudskih prava i suzbijanju diskriminacije
- navodi zašto se temeljna prava štite zakonima i Ustavom te navodi koja građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava štiti Ustav Republike Hrvatske
- opisuje i dokumentira podacima kako se u demokraciji štite temeljna ljudska prava; pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost; ravnopravnost u odnosu na dob, spol, rasu, etničku, vjersku, klasnu pripadnost i druge osobine
- objašnjava značenje prava na primjereni životni standard i prava na socijalnu sigurnost, odredbe Ustava kojima se uređuju ta prava, načine na koje se ona štite u Hrvatskoj i ograničenja koja se javljaju u uživanju tih prava
- objašnjava zašto je pravna država temelj svake demokracije i vladavine prava; da se temelji na jednakosti i jednakopravnosti
- objašnjava što znači pred zakonima imati ista prava bez obzira na naše vrijednosti, stajališta, fizičke i duševne osobine
- objašnjava da je pravna država iznad svake ideologije jer ideologije same po sebi znače isključivost prema onima koji drukčije misle; to povezuje s činjenicom ako bi ideologija bila u srži demokracije, svako bi diskriminatorno tretiranje pojedinaca ili skupine građana bilo demokratsko ponašanje
- objašnjava što je društvena isključenost, istražuje i opisuje koji se oblici društvene isključenosti mogu susresti u Hrvatskoj te koji su uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i hrvatsko društvo u cjelini
- povezuje društvenu isključenost s diskriminacijom i nepravdom
- obrazlaže zašto je ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa
- istražuje jesu li žene u Hrvatskoj slabije zastupljene na rukovodećim i upravljačkim položajima i slabije plaćene od muškaraca
- istražuje, navodi i opisuje probleme u suvremenom svijetu
- opisuje ulogu Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata te koja je uloga Crvenoga križa
- istražuje i dokumentira podatke o trgovanju ljudima (MUP, Hrvatski Crveni križ), postupke koji prethode otimanju i ropstvu te objašnjava načine zaštite.

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Demokratska država i uloga građana u demokratskoj državi

- Ishodišta demokracije prema Johnu Lockeu; društveni ugovor, formiranje demokratske vlasti i pravo naroda na sudjelovanje u vlasti, građani imaju pravo vladati, daju vlast onima koje biraju da ih predstavljaju i služe njihovim interesima odnosno zajedničkom dobru
- Ustav Republike Hrvatske, narod izvor ustavne vlasti
- Demokratska država, podjela i ograničenja vlasti

Socijalna država uključuje socijalnu solidarnost izraženu u ustavnoj kategoriji i znači ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima pridonose razvoju društva. Socijalna država na načelu solidarnosti pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava/iz namjenskih doprinosa u poreznom sustavu. Zauzvrat građani ostvaruju pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav. Pitanje socijalne solidarnosti razvija se u grani prava pod nazivom socijalno pravo ili pravo socijalne sigurnosti.

Efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti, suprotnost socijalne i pravne države - ljudi koji su ostavljeni na milost i nemilost mogu zaključiti da ništa ne mogu društvu i zašto bi ga potpomagali kad nitko nije njima pomogao. **Korupcija i utaja poreza** štete demokraciji i građanima. **Politika** – javne politike, institucije, političke stranke, normativni i provedbeni procesi. **Tipovi političkih stranaka** – demokršćanske, socijaldemokratske, liberalne, konzervativne. **Političke stranke u Hrvatskoj**, njihovi programi i uloga u razvoju zajedničkog dobra. **Patriotizam, šovinizam, nacionalizam. Nadgledanje postupaka vlasti** i rada demokratski izabраниh zastupnika na svim razinama - pravo i odgovornost građana u demokraciji, pravo građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, pravo peticije, pravo na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjest. Obilježja demokratskih i nedemokratskih režima. **Obrambeni Domovinski rat**, iskaz težnje hrvatskog naroda za neovisnošću, demokracijom, pravnom državom i vladavinom prava. Državnost, suverenitet, međunarodno priznanje. **Europska unija** - struktura i funkcioniranje Europske unije, ovlasti Vijeća ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije. Prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji. Izbori hrvatskih zastupnika i njihova uloga u Europskom parlamentu. Prava i odgovornosti europskoga građanina. **Procedure kojima izgrađujemo demokratske odnose** i štitimo svoja prava i zajedničku dobrobit u razredu, školi, lokalnoj i nacionalnoj zajednici. **Civilno društvo** - tko ga čini - udruga, zaklada, vjerska zajednica, sindikat, na kojim načelima djeluje i koja je njegova uloga u zaštiti prava i sloboda građana, razvoju demokracije i osiguranju pravednog društva.

Ključni pojmovi

Ishodišta demokracije prema Johnu Lockeu, društveni ugovor, ustav, formiranje demokratske vlasti, demokracija, narod izvor ustavne vlasti, pravo naroda na sudjelovanje u vlasti, trodioba vlasti, podjela i ograničenja vlasti, uloga vlasti, zajedničko dobro, socijalna država, socijalna solidarnost poreznim sustavom, efekt socijalne mržnje, korupcija i utaja poreza, politika – normativni i provedbeni procesi, javne politike, institucije, političke stranke, programi političkih stranaka, ustavna prava i odgovornosti građana, nadgledanje vlasti, tipovi političkih stranaka, patriotizam, šovinizam, nacionalizam, tri kategorije pravde, veza između pravila, zakona i vladavine prava, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti, Europska unija, Europsko vijeće, Europski parlament, europski građanin, obrambeni Domovinski rat, državnost, suverenitet, međunarodno priznanje, civilno društvo, udruga, zaklada, vjerska zajednica, sindikat, načela djelovanja i uloga civilnog društva.

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje ishodišta demokracije prema Johnu Locku, objašnjava što je društveni ugovor; kako se formira demokratska vlast; zašto je svrha demokratske vlasti pridonositi razvoju zajedničkog (javnog) dobra
- objašnjava odakle pravo i obveza svakoga građanina u demokraciji da sudjeluje u vlasti
- određuje hrvatskoga građanina kao političkog subjekta i nositelja hrvatske državne vlasti
- objašnjava što je ustavna vlast i argumentira zašto je potrebna trodioba vlasti
- navodi razloge za ograničenje svakog oblika vlasti u demokraciji
- određuje socijalnu državu i socijalnu solidarnost kao ustavnu kategoriju i ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima pridonose razvoju društva
- opisuje socijalno pravo kao granu prava koje se bavi pitanjem socijalne solidarnosti
- objašnjava odakle socijalna država pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava i odakle pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav
- objašnjava zašto korupcija i utaja poreza štete demokraciji i građanima
- objašnjava zašto je suprotnost socijalne i pravne države efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti
- objašnjava na koje načine građani u demokraciji nadgledaju postupke vlasti i rad demokratski izabranih zastupnika na svim razinama odnosno može li se dovesti u pitanje opstanak demokracije kada su građani pasivni
- objašnjava što je politika, normativni i provedbeni procesi, javne politike, institucije, političke stranke
- opisuje tipove političkih stranaka – demokršćanske, socijaldemokratske, liberalne, konzervativne
- navodi političke stranke u Hrvatskoj
- istražuje i objašnjava razliku u njihovim programima djelovanja i ulogu u razvoju zajedničkog dobra
- objašnjava što je i po čemu se razlikuje patriotizam, šovinizam i nacionalizam
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat te u lokalnoj zajednici i Republici Hrvatskoj
- razlikuje položaj građana u demokraciji i nedemokratskim režimima
- određuje Europsku uniju i način na koji ona funkcionira; navodi ovlasti Vijeća ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije
- opisuje prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji te što znači biti europski građanin
- opisuje kako se biraju hrvatski zastupnici i koja je njihova uloga u Europskom parlamentu
- objašnjava zašto je obrambeni Domovinski rat iskaz težnje hrvatskog naroda za neovisnošću, demokracijom, pravnom državom i vladavinom prava te je kao takav uvršten u Izvorišne osnove Ustava Republike Hrvatske
- prikuplja podatke, istražuje i objašnjava sastavnice civilnog društva i njegovu ulogu u zaštiti prava i sloboda građana, razvoju demokracije i osiguranju pravednog društva
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice
- formulira, usklađuje i donosi pravila razreda kojima se štite temeljna prava u razredu i školi: pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talenata) i druga
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti
- drži se dogovorenih pravila razreda

- kreira mjere za pravednu nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila na načelima proceduralne, korektivne i distributivne pravednosti.

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Socijalne vještine i društvena solidarnost

- **Komunikacijske vještine** - aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke
- **Suradnja i grupni rad:** pojam i iskustvo suradnje, moderiranje radom skupine, dogovaranje, usklađivanje, iznošenje zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje
- **Društvena isključenost:** predrasude, diskriminacija, koruptivno ponašanje, uključujući prepisivanje u školi
- **Mediji i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja:** pojam i vrste medija (tiskovine, radio, TV, Internet), pozitivni i negativni utjecaj medija, prednosti i opasnosti Interneta, sigurnost na Internetu (u suradnji s informatikom), otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- **Volontiranje i dobrovoljni društveni rad u zajednici:** volonterstvo, etički kodeks volontiranja, iskustvo volontiranja
- Društvena solidarnost prema osobama s invaliditetom
- Uloga pojedinca u društvenoj zajednici
- **Obitelj – temeljna društvena zajednica**

Ključni pojmovi

Komunikacijske vještine, primjereno iskazivanje emocija, empatija, otpor vršnjačkom pritisku, vrste sukoba, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe, suradnja, društvena isključenost, mediji, kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, volontiranje, osobe s invaliditetom, pojedinac u društvenoj zajednici, obitelj temeljna društvena zajednica

Obrazovni ishodi

Učenik:

- koristi komunikacijske vještine - aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke
- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog i pregovaranje u upravljanju sukobima
- navodi pravila grupnog rada i oblike grupnog rada
- objašnjava važnost argumentiranja i dokazivanja temeljenog na činjenicama
- vodi i moderira rad grupe, usklađuje i oblikuje zaključke, izvješćuje o njima
- opisuje pojam i vrste medija (tiskovine, radio, TV, Internet), pozitivne i negativne utjecaje medija, prednosti i opasnosti Interneta, sigurnost na Internetu

- opisuje i dokumentira primjere društvene isključenosti, predrasuda, diskriminacije, koruptivnog ponašanja, uključujući prepisivanje u školi
- koristi se intelektualnim alatima za suzbijanje društvene isključenosti, neljudskog, ponižavajućeg i nepoštenog (koruptivnog) ponašanja
- obrazlaže što je dobrovoljni društveni rad u zajednici i zašto pridonosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini
- sudjeluje u akcijama solidarnosti i volontira
- iskazuje solidarnost i pruža pomoć učenicima s invaliditetom
- opisuje utjecaj hrabrih pojedinaca tijekom povijesti i danas koji su svojim djelovanjem utjecali na pravednije i humanije odnose u društvenoj zajednici
- objašnjava zašto je obitelj temeljna društvena zajednica zaštićena Ustavom Republike Hrvatske i odredbom UN-a.

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Kulturni identiteti i međukulturni dijalog

- Osobni identitet i globalizacijski kulturni trendovi
- Obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj;
- Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Ustavni zakon o nacionalnim manjinama
- Stereotipi i predrasude
- Međukulturni dijalog – alat razvoja demokratskih odnosa između većinske i manjinskih i religijskih kultura i alat društvenog i gospodarskog razvoja
- Doprinos velikana znanosti i umjetnosti hrvatske nacionalnosti, kao i pripadnika nacionalnih manjina koji su pridonijeli hrvatskom i svjetskom napretku

Ključni pojmovi

identitet, globalizacijski kulturni trendovi, kulturni identiteti, kulturne različitosti, manjinske kulture, većinska kultura, stereotipi, predrasude, međukulturni dijalog, izgradnja zajedničke domovinske kulture, suzbijanje predrasuda, doprinos velikana znanosti i umjetnosti hrvatske nacionalnosti, kao i pripadnika nacionalnih manjina hrvatskom i svjetskom napretku

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava što je identitet, a što globalizacijski kulturni trendovi
- objašnjava značenje kulturnog identiteta
- opisuje obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj
- opisuje i dokumentira primjere uspješne suradnje u izgradnji zajedničke hrvatske kulture
- opisuje u čemu se sastoji interkulturni dijalog i zašto je važan za društveni i gospodarski razvoj demokratske zajednice
- pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini

- prepoznaje i suzbija predrasude većinske nacije prema nacionalnim manjinama te nacionalne manjine prema većinskoj naciji
- istražuje i opisuje doprinos hrvatskom i svjetskom napretku velikana znanosti i umjetnosti, pripadnika hrvatske nacionalnosti, kao i pripadnika nacionalnih manjina.

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača

- Održiv razvoj lokalne sredine i Hrvatske te društveno odgovorno gospodarstvo
- Tržišna konkurentnost, kompetentnosti ljudskih resursa, izbor zanimanja i cjeloživotno učenje
- Uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- Prava potrošača i odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljska i društvena stabilnost, zaštita okoliša
- Financijsko planiranje i racionalno upravljanje novcem
- Pojava dužničkog ropstva i organiziranje građana za zaštitu svojih prava
- Uloga inovativnosti, rada i proizvodnje u stvaranju osobnog i društvenog bogatstva
- Domoljublje na djelu – stvaranje osobnog i društvenog bogatstva te očuvanje i razvoj sustava zajedničke dobrobiti poduzetnošću, istraživanjem, rješavanjem problema, radom i proizvodnjom
- Poduzetnost u uočavanju, istraživanju i rješavanju problema školske i lokalne zajednice (metoda *projekt građanin, radionica budućnosti i sl.*)
- Novac - mjerilo rada, rad - temeljna ljudska vrijednost
- Pravo na pravednu naknadu za rad
- Sindikalno organiziranje i uloga sindikata u zaštiti radničkih prava
- Izrada mape osobnog razvoja

Ključni pojmovi

održivi razvoj Hrvatske, društveno odgovorno gospodarstvo, konkurentnost, izbor zanimanja, cjeloživotno učenje, proračun, uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna, prava potrošača, odgovorna potrošnja, novac, etičan odnos prema novcu; dužničko ropstvo, rad – temeljna ljudska vrijednost, domoljublje na djelu, zaštita i razvoj zajedničkog dobra, proizvodnja, rješavanje problema, poduzetnost, inovativnost, pravo na pravednu naknadu za rad, sindikalno organiziranje, uloga sindikata, zaštita radničkih prava, planiranje i postavljanje prioriteta, mapa osobnog razvoja

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje što je održiv razvoj lokalne sredine i Hrvatske i društveno odgovorno gospodarstvo
- objašnjava i potkrepljuje primjerima važnost tržišne konkurentnosti, kompetentnosti ljudskih resursa, izbora zanimanja i cjeloživotnog učenja
- opisuje ulogu građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- opisuje i potkrepljuje primjerima iz vlastitog iskustva odgovornu potrošnju u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama, obiteljsku i društvenu stabilnost i zaštitu okoliša

- istražuje i dokumentira utjecaj reklame na individualnu potrošnju i druge potrošače
- demonstrira vještine otpornosti na agresivne marketinške kampanje i pokušaje manipulacija
- objašnjava kako potrošači mogu utjecati na kvalitetu i dostupnost privatnih i javnih usluga i koji je utjecaj privatizacije javnih usluga na živote potrošača u Hrvatskoj
- objašnjava načine financijskog planiranja i racionalnog upravljanja novcem
- objašnjava pojavu dužničkog ropstva i organiziranje građana za zaštitu svojih prava
- opisuje svojim riječima što je domoljublje na djelu – stvaranje osobnog i društvenog bogatstva te očuvanje i razvoj sustava zajedničke dobrobiti poduzetnošću, istraživanjem, rješavanjem problema, radom i proizvodnjom
- objašnjava ulogu inovativnosti, rada i proizvodnje u stvaranju osobnog i društvenog bogatstva
- sudjeluje u projektnom izboru, istraživanju i rješavanju problema školske i lokalne zajednice
- demonstrira etičan odnos prema novcu
- obrazlaže zašto je novac mjerilo rada, zašto je rad temeljna ljudska vrijednost i zašto se prema novcu treba odnositi kao rezultatu ljudskog rada
- opisuje izvorišta temeljno pravo na rad i pravednu naknadu za rad
- opisuje ulogu sindikata u zaštiti prava radnika i oblike sindikalnog organiziranja
- u **mapi osobnog razvoja dokumentira svoje organizacijske sposobnosti**, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Zaštita okoliša i održivi razvoj

- Održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine i Hrvatske
- Pravo na zdrav okoliš i održivi razvoj zajednice
- Utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Održivi razvoj, pravo na zdrav okoliš, zaštita okoliša, prirodna i kulturna dobra, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava što je održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine i Hrvatske
- objašnjava važnost prava na zdrav okoliš i održivi razvoj zajednice
- prati i opisuje primjere pozitivnih i negativnih utjecaje domaćeg i međunarodnoga gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša

- sudjeluje u akcijama zaštite i pokazuje privrženost očuvanju živih bića te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje.

XXI. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri

Ovisno o ishodu izvanučioničke i praktične aktivnosti provode se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti za njihovo potpunije razumijevanje iskustvenim učenjem i zaključivanjem, a mogu se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

Korištenje radionice budućnosti za uočavanje i analiziranje društvenih problema, inovativno razmišljanje o mogućim rješenjima problema i izrada plana aktivnosti za ostvarenje rješenja problema (postupak *Radionice budućnosti* opisan u *Zbirci metoda prikladnih za učenje i poučavanje* Građanskog odgoja i obrazovanja: www.azoo.hr) Sudjelovanje u školskoj, županijskoj i državnoj smotri *Projekt građani* Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnim smotrama „...*Da sam zastupnik/zastupnica u Hrvatskom saboru*“ Sudjelovanje u natjecanju za učenike osnovnih škola „*Koliko poznaješ Hrvatski sabor?*“ Uz temu *Pravo na privatnost i zaštita osobnih podataka* iz Ljudsko-pravne dimenzije Građanskog odgoja i obrazovanja koristiti *Europski dan zaštite osobnosti i privatnih podataka koji se obilježava 28. siječnja*. Povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan sjećanja na žrtve Holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan solidarnosti Hrvatskog Crvenog križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjeravanja itd.

XXII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a potom utvrde kriteriji vrednovanja.

U mapi osobnog razvoja učenik upisuje što je tijekom godine radio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao, izrađuje plan svojeg daljnjeg profesionalnog razvoja. Dokumentira svoje organizacijske sposobnosti, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita **područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere**; Unosi potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja, potvrde o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnoj smotri *Projekt građanin*, o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnim smotrama „...*Da sam zastupnik/zastupnica u Hrvatskom saboru*“; o sudjelovanju u natjecanju za učenike osnovnih škola „*Koliko poznaješ Hrvatski sabor?* i sl.

**PROGRAM MEĐUPREDMETNIH I INTERDISCIPLINARNIH SADRŽAJA (ISHODA)
GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA SREDNJE ŠKOLE**

Sadržaj

- I. Cilj i zadaće integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti od I. do IV. razreda srednjih škola.
- II. Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja
- III. Metode uspješnog poučavanja i učenja Građanskog odgoja i obrazovanja
- IV. Kompetencije nastavnika za poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja
- V. Način stručnog praćenja i vrednovanja međupredmetnog integriranja sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja
- VI. Vođenje dokumentacije za praćenje i vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju
- VII. Plan integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti u I., II., III., i IV. razredu srednjih škola
- VIII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja* u I. razredu srednje škole
- IX. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri
- X. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika
- XI. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u I. razredu srednje škole
- XII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja* u II. razredu srednje škole
- XIII. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri
- XIV. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika
- XV. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u II. razredu srednje škole
- XVI. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja* u III. razredu srednje škole
- XVII. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri
- XVIII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika
- XIX. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u III. razredu srednje škole
- XX. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja* u IV. razredu srednje škole
- XXI. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri
- XXII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika
- XXIII. Integracija i korelacija *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* s predmetnim temama u IV. razredu srednje škole

I. Cilj i zadaće integriranja Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti od I. do IV. razreda srednje škole.

U Ustavu Republike Hrvatske utvrđeno je da „U Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana“ (čl.1. st. 2), te da su „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava“.

Kroz građanski odgoj i obrazovanje učenici se pripremaju za oživotvorenje navedenih Ustavnih odredbi. Sustavno uče o tome što je vlast, koja je uloga vlasti, koja su prava i odgovornosti građana u demokraciji, na koji ih način i pod kojim uvjetima mogu koristiti. Kroz takvo učenje potrebno je osposobiti učenika za aktivnog i odgovornog građanina koji sudjeluje u razvoju demokratske građanske kulture ili *etosa* svoje škole, mjesta, države, Europe i svijeta, odnosno, za nositelja vlasti jer je ustavna demokracija takav model vlasti u kojoj su građani politički subjekti, a to znači - nositelji vlasti.

Sudjelovanjem u izborima oni pristaju dio svoje suverenosti odvojiti od sebe, tj. staviti u ruke zastupnika, od kojih onda s pravom očekuju zaštitu svojih interesa i doprinošenje zajedničkom dobru. Kako bi se ta očekivanja i ostvarila, svi ustavi demokratskih zemalja, pa tako i Hrvatske, sadrže odredbe o ograničenju vlasti. Da bi se osiguralo poštovanje načela ograničenja vlasti i pravne države, neophodno je zauzeto i aktivno sudjelovanje građana koji imaju inkulturirana građanska znanja, vještine i vrijednosti.

Time građani potvrđuju temelje demokratskog poretka – slobodu i ravnopravnost pojedinca, bez obzira na razlike u podrijetlu, sposobnostima ili sklonostima. Škola je dužna učenike poučiti da opstanak demokracije ovisi o znalačkom i aktivnom sudjelovanju građana u odlučivanju na svim razinama. No da bi sudjelovanje bilo i učinkovito, građani trebaju usvojiti odgovarajuća znanja, vještine i stavove za korištenje intelektualnih alata kojima se unaprjeđuju demokratske procedure, kao što su procjena valjanosti načela, pravila i zakona te učinaka djelovanja vlasti, ali i vlastitog djelovanja.

Kako bi se kod učenika potakla spremnost za aktivno i odgovorno sudjelovanje od razredne, preko lokalne i nacionalne, do europske i međunarodne zajednice, oni u školi trebaju stjecati znanja o svojim pravima, odgovornostima, mogućnostima i načinima djelovanja u zajednici; o načelima djelovanja demokratske vlasti i načelima pravne države, o mehanizmima zaštite ljudskih prava od lokalne do nacionalne, europske i međunarodne razine, razvijati vještine uočavanja problema u zajednici i njihova miroljubivog rješavanja, u suradnji s drugima jačati motivaciju za primjenom stečenih znanja i vještina u svakodnevnom životu. U skladu s tim, nastavni plan i program građanskog odgoja i obrazovanja (u daljnjem tekstu: građanski odgoj i obrazovanje) određuje očekivana postignuća učenika i sugerira načine na koje se do njih dolazi u školi, bez obzira provodi li se građanski odgoj i obrazovanje međupredmetno ili kao poseban predmet. On time predstavlja konceptualni, didaktički i metodički okvir za razvoj građanske kompetencije u osnovnoj i srednjoj školi. No za puni

razvoj građanske kompetencije ključna je suradnja svih djelatnika u odgoju i obrazovanju kako bi škola postala mjesto poučavanja, učenja i življenja demokracije.

II. Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja

Međupredmetni pristup u provedbi Građanskog odgoja i obrazovanja **temelji se na načelu racionalizacije, integracije i korelacije. Za očekivati je da će takav pristup pospješiti:**

- sustavniju primjenu pedagoškog načela integracije i korelacije odgojno-obrazovnih sadržaja koje je trajno bilo i jest prisutno u odgojno-obrazovnom procesu,
- stvaranje normativnih i stručnih pretpostavki za osuvremenjivanje odgojno-obrazovnog procesa,
- prevladavanje pristupa koji se temelji na zapamćivanju i reprodukciji disciplinarno odvojenih sadržaja,
- upotrebu interaktivnih nastavnih metoda učenja i poučavanja usmjerenih na iskustveno, timsko, suradničko i radioničko učenje povezano s istraživanjem⁸, analiziranjem, zaključivanjem, rješavanjem problema uz pomoć kojih se osim stjecanja znanja razvijaju vještine i vrijednosti,
- da se učenje i poučavanje u različitim područjima povezuje i usmjeruje na razvoj cjelovite osobe učenika,
- promjenu položaja učenika tako da postaje subjekt procesa učenja u kojem mu se osigurava prostor za samostalno propitivanje i zaključivanje o predmetu učenja, za analiziranje i iskušavanje mogućnosti primjene znanja, za iznošenje svojih spoznaja u suradnji s drugim učenicima, za dublje razumijevanje i trajnije pamćenje onoga što uči, za stjecanje provjerenog i iskušanog znanja koje može dalje unaprjeđivati,
- osposobljavanje učenika za cjeloživotno učenje koje mu je danas, uslijed ubrzanih promjena u znanjima, tehnologijama i zanimanjima neophodno,
- osiguravanje uvjeta učenja u kojima **učenik propituje svoje snage i sposobnosti, otkriva u čemu je jak, stječe samopouzdanje, ovladava i upravlja procesom učenja te planira svoj daljnji razvoj**
- osiguravanje uvjeta učenja u kojima se učeniku omogućava uspjeh preko onoga u čemu je talentiran umjesto ograničavanja razvoja prema onome u čemu je nemoćan

Takvi odgojno-obrazovni uvjeti su ujedno pretpostavka za osiguravanje **temeljnog prava djeteta na razvoj** svih njegovih potencijala. U skladu s tim, u nastavi je potrebno njegovati otvorenu i suradničku komunikaciju te stvaranje ozračja uzajamnog poštovanja među učenicima, kao i između učenika i učitelja/nastavnika, učitelja i roditelja. Važno je da učitelj/nastavnik u sklopu interaktivnog učenja i praktičnih aktivnosti i u suradnji s roditeljima otkrije u čemu je učenik dobar, kako bi uz pomoć učitelja, roditelja i drugih učenika **ostao ili postao uspješan učenik.**

⁸ Pojam istraživanje ovdje se koristi u smislu da učenici primjerenom svojoj dobi i mogućnostima prikupljaju i analiziraju podatke o temi koju obrađuju, prepoznaju probleme i traže rješenja.

S tim ciljem u Građanskom odgoju i obrazovanju **učenik vodi mapu osobnog razvoja** u koju unosi podatke o svojim postignućima i budućim planovima razvoja svojih kompetencija (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima, npr. pružanja prve pomoći, stranog jezika, umjetničkog izražavanja, znanstvenih i tehničkih inovacijskih projekata i sl.).

Građanski odgoj i obrazovanje uvodi se na način obvezne međupredmetne provedbe kako bi se u odgoju i obrazovanju doprinijelo punom razvoju građanske kompetencije učenika. Pri tom se polazi od činjenice da su svi predmeti izravno povezani općim pravom na odgoj i obrazovanje ili nekim posebnim pravom koje se jamči svakom djetetu, u svakome od njih se traži razvoj određenih vještina i stavova, odnosno vrijednosti koje više ili manje pridonose ostvarivanju Građanskog odgoja i obrazovanja, primjerice:

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja sa satovima razrednika moguće je kroz sadržaje i aktivnosti kao što su: demokratsko donošenje razrednih pravila i njihovo pridržavanje; priprema učenika za kandidaturu i sudjelovanje u radu Vijeća učenika, izbor predsjednika/ce razreda i izbor predstavnika/ce za Vijeće učenika; informiranje svih učenika u razredu o radu Vijeća učenika; razvoj komunikacijskih vještina učenika, upravljanje emocijama (prepoznavanje i primjereno iskazivanje) i upravljanja sukobom (nenasilno rješavanje sukoba); upoznavanje učenika s propisima kojima se uređuju odnosi i obveze u školi (npr. Pravilnik o ocjenjivanju); obilježavanje posebnih dana u školi ili lokalnoj zajednici; provedba istraživačkih projekata učenika i volontiranje u lokalnoj zajednici.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom Povijesti i Geografijom ostvaruje se kroz teme kao što su: različita društvena uređenja i oblici vladavine, u sklopu kojih se raspravlja o položaju pojedinca, njegovim pravima i slobodama te o ulozi institucija vlasti u zaštiti prava pojedinca; međuljudski odnosi, pri čemu se osobito raspravlja o ravnopravnosti/ neravnopravnosti između muškarca i žene, među „rasama“ ili među različitim nacionalnim, etničkim, religijskim i jezičnim grupama kroz povijest ili u različitim društvima danas; ratovi i njihove posljedice, s posebnim osvrtom na pravo na mir i humanitarnu pomoć, prava izbjeglica, održivi razvoj, racionalno gospodarenje resursima, geografska raznolikost.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom Hrvatskog jezika utemeljena je na općem cilju i zadaćama nastave Hrvatskoga jezika. Primjerice, ostvarivanje prava na identitet i prava na izražavanje, povijesnoj borbi za uporabu hrvatskoga jezika, utjecajima na hrvatski jezik, izbor književnih djela u kojima se tematizira nepravda i diskriminacija povezna je s ciljem nastave Hrvatskoga jezika: razvoj jezično-komunikacijskih sposobnosti pri govorenoj i pisanoj uporabi jezika u svim funkcionalnim stilovima, razvoj literarnih sposobnosti, čitateljskih interesa i kulture, stvaranja zanimanja za sadržajima medijske kulture i upoznavanje i poštivanje hrvatske kulture, kultura nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i drugih kultura.
- Povezivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave stranih jezika ostvaruje se učenjem o pravima i odgovornostima građana te o funkcioniranju vlasti u zemlji čiji se

jezik uči, njezinoj demokratskoj kulturi, odnosu većinske i manjinskih kultura, sadržajima kojima se promiče građanstvo u sustavu odgoja i obrazovanja pojedine zemlje.

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s Likovnom, Glazbenom i Tjelesnom kulturom/umjetnosti moguća je u nizu sadržaja u kojima se kultura i stvaralaštvo povezuju sa slobodom sudjelovanja u kulturnom životu i uživanja u umjetnosti te umjetničkog izražavanja, kao i u raspravama o doprinosu različitih kultura svjetskoj kulturnoj baštini, o slobodi izbora i masovnoj kulturi, o ulozi umjetnika u ratu i miru itd. U Tjelesnoj kulturi pozornost se može usmjeriti na pravedno sportsko ponašanje i raspraviti o korištenju sporta u prevenciji nasilja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s Vjeronaukom je višestruka. Obuhvaća pitanja, kao što su: sloboda vjeroispovijesti i prava vjernika u demokraciji i nedemokratskim režimima, međureligijski i ekumenski dijalog, odnos između religioznih, agnostika i ateista.
- Povezivanje Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom Prirode, Biologije, Kemije i Fizike također se može ostvarivati kroz različite teme koje su povezane sa zaštitom prava pojedinca i traže aktivni angažman građana u suvremenom svijetu, kao što su održivi razvoj, biološka raznolikost, efekt staklenika, GMO, istraživanja ljudskog genoma. Možda nazivi tema u Prirodi, Biologiji i Kemiji ne ukazuju na mogućnost korelacija, ali se u postignućima mogu uočiti mogućnosti za korelacije s građanskim odgojem i obrazovanjem (npr: pravila, zakoni, kršenje pravila; načela pravednosti, potrebe drugoga (glad u svijetu), izgradnja zajedničke domovinske kulture (očuvanje hrvatske prirodne baštine), štednja (energija); a VI. razred je cijeli u funkciji zaštite okoliša i održivog razvoja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave Matematike također se ostvaruje kroz niz sadržaja. Kvantifikacija je ključ za razumijevanje suvremenog svijeta, uključujući načine na koje rješavamo osobne i profesionalne probleme i zadovoljavamo svakodnevne potrebe. Pitanje upravljanja financijama, primjerice, jedna je od tema u kojoj se povezuju ova dva područja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave Informatike prisutna je u sklopu obrade tema, kao što su informacijsko društvo i nejednakost, kritička selekcija informacija i informiranje iz više izvora, sigurnost na Internetu.

To su samo neki od primjera koji pokazuju da se znanja, vještine i vrijednosti neophodne za aktivno uključivanje u društveni život i razvoj demokracije i općeg dobra društvene zajednice, Republike Hrvatske, Europe i svijeta osim u posebnom predmetu ima mjesta u svim nastavnim predmetima. Takvo je povezivanje važno jer učenicima pomaže da školsko gradivo čvršće „smjeste“ u vlastito iskustvo i zajednicu kojoj pripadaju, čime se cjelovitije doprinosi razvoju građanske kompetencije učenika.

Stručni suradnici u školi

Stručni suradnici u školi imaju također važnu ulogu u provedbi Građanskog odgoja i

obrazovanja, što je razvidno iz opisa programa rada stručnih suradnika. Nositelji razvojno-pedagoške djelatnosti su stručni suradnici u školi. To su: pedagog, psiholog, defektolog, socijalni radnik i knjižničar koji potiču usvajanje vrijednosti, stavova i navika koje omogućavaju cjelovit razvoj osobnosti učenika, profesionalno informiraju i usmjeravaju učenike u skladu s njihovim potrebama, interesima i sposobnostima, rade na povezivanju škole s lokalnom i širom zajednicom, uvode i prate inovacije u svim sastavnicama odgojno-obrazovne djelatnosti/procesa, prate nove spoznaje iz područja, pedagogije/ psihologije/ defektologije i njihovu primjenu u nastavnom i školskom radu...*Neposredno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu* sastoji se od sljedećih aktivnosti: unaprjeđenje rada škole, sudjelovanje u suvremenim promjenama rada škole; poticanje uvođenja i primjene novih metoda i oblika nastavnoga i školskog rada; stručna pedagoško-psihološka i didaktičko-metodička pomoć u ostvarivanju nastavnih planova i programa; praćenje realizacije dopunskoga i dodatnog rada, izbornih predmeta, izvannastavnih i izvanučioničkih aktivnosti; predlaganje načina za unaprjeđivanje kvalitete rada škole, kulture škole i profesionalne kulture; sudjelovanje u međuškolskim, županijskim, regionalnim i međunarodnim projektima; profesionalno informiranje i usmjeravanje učenika, ispitivanje individualnih odgojno-obrazovnih potreba učenika, procjenjivanje njihovih sposobnosti i motivacije; upoznavanje učenika, roditelja, nastavnika s mogućnostima nastavka školovanja djece/učenika s obzirom na potrebe svijeta rada; suradnja sa stručnim službama Zavoda za zapošljavanje i drugim relevantnim ustanovama; savjetodavni rad s učenicima s posebnim potrebama.

Školska knjižnica

Suvremena školska knjižnica informacijsko je, medijsko i komunikacijsko središte škole. Djelatnost knjižničara u školskoj knjižnici obuhvaća neposrednu odgojno-obrazovnu djelatnost, stručno-knjižničku te kulturnu i javnu djelatnost...Suvremena djelatnost knjižnice usmjerena je na informacijsku pismenost i poticanje čitanja. U današnjem društvu informacijska pismenost je jedna od važnih sastavnica čovjekove pismenosti uopće. Ona uključuje razumijevanje i uporabu informacija, ne samo iz klasičnih izvora znanja, nego i onih posredovanih suvremenom tehnologijom. Upravo u osposobljavanju korištenja tog oblika pismenosti školska knjižnica dobiva veću ulogu, jer poučava učenike samostalnom projektno-istraživačkom radu, potiče ih na stvaralačko i kritičko mišljenje pri pronalaženju, selektiranju, vrjednovanju i primjeni informacija.

III. Metode uspješnog poučavanja građanskog odgoja i obrazovanja

Primjerene metode za ostvarivanje ishoda građanskog odgoja i obrazovanja su one koje polaze od iskustva učenika, potiču ih na sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima i suradnju u traženju i donošenju zajedničkih odluka, ali i u kritičkom propitivanju učinaka tih odluka u odnosu na svakog od njih i zajednicu kojoj pripadaju. Takav rad ne isključuje individualne metode učenja (primjerice, individualno čitanje, analiza teksta, analiza slikovnog materijala ili pisanje eseja), no bitno je da se one koriste kao polazište za provođenje zajedničkih aktivnosti.

Nastava građanskog odgoja i obrazovanja mora biti usmjerena na učenike kao članove razredne i školske zajednice. U skladu s tim, preporučuju se metode zajedničkog istraživanja nekog problema, traženja rješenja, pripreme izvještaja i prezentiranja;

simuliranja (primjerice, rada pojedinih ogranaka vlasti i načina na koje oni donose odluke); igranja odgovarajućih uloga; rasprave i debate u sklopu kojih se vježba asertivnost, aktivno slušanje, argumentiranje, pregovaranje i zagovaranje, izvođenje zaključaka, dolazak do konsenzusa itd.

Ovisno o nastavnoj temi, učenici rade u paru, manjoj ili većoj grupi ili pak plenarno; Učenici mogu u svrhu rješavanja nekog problema istraživati u knjižnici, pretraživati internet, provoditi intervjue i ankete, tumačiti slike, izrađivati mentalne mape, stvarati plakate, održavati izložbe, planirati i održavati prezentacije, pripremati slajdove za powerpoint prezentacije, pisati novinske članake, izvoditi predstave, održavati debate. Isto tako, osim u učionici, učenici uče kroz izvan-učioničku nastavu i izvannastavne aktivnosti te koriste različite medije i kontekste kao izvore učenja, osobito lokalnu zajednicu. Izlazak u zajednicu prijeko je potrebno kako bi stečena znanja i vještine o aktivnom građanstvu provjerili u stvarnom kontekstu. Provođenje istraživačkih projekata, u sklopu čega identificiraju neki društveni problem, traže podatke kako bi problem što bolje upoznali, analiziraju prikupljene podatke i predlažu rješenja, a potom ih po mogućnosti i provjeravaju u praksi, najbolji su put do učenika kao aktivnog i odgovornog građanina.

IV. Kompetencije nastavnika za poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja

Kompetencijama koje trebaju imati nastavnici i nastavnici da bi razvijali ishode Građanskog odgoja i obrazovanja mogu se razvrstati u pet stručnih područja:⁹

- A) Opća profesionalna znanja i vještine (pedagoška, razvojno-psihološka, sociološka, normativno-pravna)
- B) Strukovna znanja i vještine u području GOO-a
- C) Procesi učenja i poučavanja koji vode razvoju aktivnog i odgovornog građanstva (međupredmetno i predmetno planiranje, programiranje, učenje i poučavanje usmjereno na ishode i postignuća učenika u GOO-u)
- C) Metode učenja i poučavanja GOO-a
- E) Metode vrednovanja i samo-vrednovanja u GOO-u

Tijekom provedbe *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja*, Agencija za odgoj i obrazovanje će provoditi stručna usavršavanja nastavnika kako bi usavršili kompetencije za njegovu provedbu, uključujući znanja iz strukturnih i funkcionalnih dimenzija Građanskog odgoja i obrazovanja, predmetnog i među-predmetnog planiranja i programiranja nastave Građanskog odgoja i obrazovanja usmjerene na ishode ili postignuća učenika, te odgovarajuće metode poučavanja i učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju. Od nastavnika se također očekuje individualno usavršavanje proučavanjem literature te razmjenom pozitivnih iskustava kroz stručna usavršavanja putem županijskih stručnih vijeća¹⁰.

⁹ Kako svi nastavnici mogu poduprijeti odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava: Okvir za razvoj kompetencija (2014). Agencija za odgoj i obrazovanje, www.azoo.hr

¹⁰ Rolf Gollob, Peter Krapf, Ólöf Ólafsdóttir, Wiltrud Weidinger (2014). Metodčki priručnik za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava; Agencija za odgoj i obrazovanje, www.azoo.hr

V. Način stručnog praćenja i vrednovanja međupredmetnog integriranja sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja prate uspješnost u razvoju ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja na uzorku od 30 osnovnih škola. Savjetnici Agencije za odgoja i obrazovanje prate uspješnost planiranja i programiranja usmjerenog na razvoj ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja (u razredu i izvan-nastavnim aktivnostima), te uspješnost korištenja interaktivnih metoda učenja i poučavanja.

VI. Vođenje dokumentacije za praćenje i vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju

Postignuća učenika upisuju se u odgovarajuću rubriku u imeniku - Građanski odgoj i obrazovanje, a u rubriku zapažanja i bilježaka upisuje se vrsta aktivnosti prema elementima ocjenjivanja. U rubriku bilježaka u imeniku upisuju se samo ona zapažanja koja su nastavniku u praćenju napredovanja učenika uočljiva, učeniku i roditelju razumljiva te koja nastavniku mogu pripomoći u konačnom vrednovanju postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju.

Razredna mapa za Građanski odgoj i obrazovanje – nastavnici koji Građanski odgoj i obrazovanje ostvaruju međupredmetno, unose izvedbene pripreme usmjerene na razvoj ishoda građanskog odgoja i obrazovanja i materijale u mapu o tome kako su ostvarili planirane aktivnosti s učenicima određenog razreda.

Učenička Mapa osobnog razvoja u Građanskom odgoju i obrazovanju – učenik upisuje u kojim je projektima i aktivnostima sudjelovao, što je tijekom godine izradio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao. Unosi podatke o ostvarenim postignućima i planovima daljnjeg razvoja (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, smotrama, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja itd.

VII. Plan integriranja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u postojeće predmete i izvanučioničke aktivnosti u I. razredima srednjih škola

Srednja škola	OBVEZNA PROVEDBA	Godišnji broj sati
I., II., III. i IV., razred	<p>među-predmetno - kroz sve predmete: hrvatski jezik, strani jezici, klasični jezici, likovna umjetnost, glazbena umjetnost, povijest, geografija, matematika, fizika, kemija, biologija, informatika, tjelesna i zdravstvena kultura, etika, vjeronauk, strukovni predmeti, programi stručnih suradnika, programi odgojitelja u učeničkim domovima</p> <p><i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaji s ciljem istovremenog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i></p>	20
	<p>sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika i uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih;</p>	5
	<p>izvan-učioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti.</p>	10
	Ukupno	35

VIII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u I. razredima srednjih škola

1. *Ljudskopravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama*

- **Pravna država te hrvatski, europski i međunarodni sustav zaštite ljudskih prava**
 - **Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj** - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, zakoni
 - **Međunarodni ugovori u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske** (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba u vrijeme rata, Europska konvencija o ljudskim pravima, Europska socijalna povelja, Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine i dodatni protokol uz Konvenciju o zabrani kloniranja ljudskih bića i drugi ugovori.)
 - **Pravna država – načela pravne države, ograničenje vlasti i pravna država, uloga pravosuđa u pravnoj državi, osiguranje prava jednakosti svih građana pred zakonom i dr.**
 - Pravna država i njezina uloga u zaštiti zakonitih prava građana;
 - Načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika
 - **Pravna država i ideologija:** Zašto nametanje neke ideologije može biti prepreka u ostvarivanju jednakosti građana pred zakonom?
 - **Pojava diskriminacije u društvu** u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i društvo u cjelini
 - **Europski sustav zaštite ljudskih prava** – Vijeće Europe, *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* i protokoli, Europski sud za ljudska prava – odluke suda pravno obvezujuće, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava
 - **Sustav zaštite ljudskih prava Europske unije** – *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* – pravno obvezujući dokument, Europsko vijeće, Europski

parlament/sabor, Europski ombudsman/pučki pravobranitelj, Europski nadzor zaštite podataka, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava

- **Problemi u svijetu:** glad, siromaštvo, terorizam, rat, ekološki problemi, ugrožene vrste, kloniranje
- Uloga Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata i humanitarno pravo
- **Suzbijanje trgovanja ljudima – načini zaštite**
- **Uloga međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema;** neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

Ključni pojmovi

Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj, Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni, Međunarodni ugovori u području ljudskih prava, pravna država, načela pravne države, uloga pravosuđa u pravnoj državi, jednakost pred zakonom, Europski sustav zaštite ljudskih prava, Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Europski sud za ljudska prava, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava, sustav zaštite ljudskih prava Europske unije, Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Europsko vijeće, Europski parlament/Sabor, Europski ombudsman/pučki pravobranitelj, europski nadzor zaštite podataka, problemi u svijetu, Ženevske konvencije, humanitarno pravo, suzbijanje trgovanja ljudima

Obrazovni ishodi

Učenik:

- nabraja čimbenike zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni te njihovu ulogu u zaštiti temeljnih ljudskih prava i suzbijanje diskriminacije
- navodi opće deklaracije i konvencije za zaštitu ljudskih prava
- opisuje značenje pravne države i njezinu ulogu u zaštiti zakonitih prava građana
- nabraja načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika
- objašnjava zašto je pravna država temelj svake demokracije, zašto se bazira na jednakosti i jednakopravnosti, što znači da pred zakonima imamo ista prava bez obzira na naše vrijednosti, stavove, fizičke i duševne osobine

- objašnjava zašto je pravna država iznad svake ideologije i zašto ideologije same po sebi znače isključivost prema onima koji drugačije misle; kad bi ideologije bile u srži demokracije onda bi svako diskriminatorno tretiranje pojedinaca ili skupine građana bilo demokratsko ponašanje;
- opisuje pravnu, društvenu i moralnu odgovornost hrvatskih građana u jačanju Republike Hrvatske kao pravne države
- opisuje ustavna prava i odgovornosti građana na temelju kojih oni mogu utjecati individualno (tako da podnose prijedloge, predstavke i prigovore nadležnim tijelima vlasti i Ustavnom sudu RH) ili da se organiziraju u zaštiti nekog njihovog specifičnog interesa, a koji je u funkciji zaštite općeg dobra
- opisuje i potkrepljuje primjerima kako se unutar sustava zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj štite temeljna ljudska prava; pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost; ravnopravnost u odnosu na dob, rasu, spol, etničku, vjersku, klasnu pripadnost i druge osobine
- istražuje osnove za zaštitu prava na privatnost i priprema priopćenje
- istražuje jesu li žene u Hrvatskoj slabije zastupljene na rukovodećim i upravljačkim položajima i slabije plaćene od muškaraca
- objašnjava značenje prava na primjereni životni standard i prava na socijalnu sigurnost, odredbe Ustava kojima se uređuju ta prava, načine na koje se ona štite u Hrvatskoj i ograničenja koja se javljaju u uživanju tih prava
- obrazlaže zašto je ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa
- navodi što je diskriminacija i opisuje koji se oblici diskriminacije mogu susresti u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te koji su uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i hrvatsko društvo u cjelini
- istražuje ustrojstvo i ulogu Vijeća Europe i priprema prezentaciju (ustrojstvo, zemlje članice, cilj djelovanja)
- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u okviru Vijeća Europe
- opisuje sustav zaštite temeljnih ljudskih prava u okviru Europske unije
- istražuje nadležnost i djelovanje Suda Europske unije te izbor sudaca
- istražuje i opisuje probleme u suvremenom svijetu
- opisuje ulogu Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata te koja je uloga Crvenoga križa
- prikuplja podatke o trgovanju ljudima, objašnjava opasnosti i načine zaštite
- objašnjava ulogu međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema; navodi neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i opisuje područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International)

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Demokratska država, uloga građana u Hrvatskoj i Europskoj uniji

- **Ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj.** Zakonodavni dio vlasti - ima ovlast donositi zakone (Sabor Republike Hrvatske – zakonodavac je narod preko zastupnika u Saboru).
- Izvršni dio vlasti - ima ovlast provoditi i predlagati donošenje novih zakona (Vlada RH, predsjednik RH).
- Sudbeni dio vlasti- ima ovlast rješavati nesporazume glede tumačenja, primjene i djelovanja zakona (Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi). Pojmovi pravde, vlasti i odgovornosti temelji su na kojima počiva pravni sustav.
- **Djelotvornost vlasti** - ljudi koji se nalaze na položajima vlasti trebaju promicati djelotvornost tako što će stručnim ljudima dodjeljivati odgovornost za određene poslove, što će promicati pravednost i sigurnost.
- **Građani imaju pravo i obvezu biti informirani i nadzirati kako vlast ispunjava svoje obveze -**
 - Pojava zlouporabe vlasti. Ljudi na položaju vlasti mogu zlouporabiti svoj položaj i moć. Kad ljudima damo vlast, moramo uložiti vrijeme i snagu kako bismo bili sigurni da će oni ispravno obavljati povjerene dužnosti.
 - Ustavna prava građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, prava peticije, prava na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- **Politika – javne politike, institucije, političke stranke, normativni i provedbeni procesi**
- **Tipovi političkih stranaka** – demokršćanske, socijaldemokratske, liberalne, konzervativne
- **Političke stranke u Hrvatskoj**, njihovi programi i uloga u razvoju zajedničkog dobra
- **Obrambeni Domovinski rat** iskaz težnje hrvatskog naroda za neovisnošću, demokracijom i pravnom državom i vladavinom prava
- **Patriotizam, šovinizam, nacionalizam**
- Zajednička dobrobit i procedure kojima izgrađujemo demokratske odnose i štitimo svoja prava u razredu, školi, lokalnoj, nacionalnoj zajednici, Europi i svijetu
- **Pravda, temeljna kategorija demokracije i vladavine prava**
- **Proceduralna, korektivna i distributivna pravda**
- **Socijalna država** uključuje socijalnu solidarnost izraženu kroz ustavnu kategoriju i znači ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva.
- Socijalna država na načelu solidarnosti pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava/iz namjenskih doprinosa kroz porezni sustav. Za uzvrat građani ostvaruju pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav. Pitanje socijalne solidarnosti razvija se u grani prava pod nazivom socijalno pravo ili pravo socijalne sigurnosti.

- **Efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti**, suprotnost socijalne i pravne države - ljudi koji su ostavljeni na milost i nemilost mogu zaključiti da ništa ne duguju društvu i zašto bi ga potpomagali kad nitko nije njima pomogao.
- **Korupcija i utaja poreza** štete demokraciji i građanima
- **Europska unija, ustrojstvo i ovlasti** - ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; način izbora hrvatskih zastupnika i njihova ulogu u Europskom parlamentu; prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija te interesi građana Republike Hrvatske
- **Europska građanska inicijativa** – sudjelovanje europskih građana u oblikovanju europskih javnih politika
- **Međunarodna prava i obveze Republike Hrvatske i njezinih građana**
- Sudjelovanje u odlučivanju: predstavnici Republike Hrvatske u međunarodnim organizacijama
- **Vijeće Europe kao politička organizacija**. Statut Vijeća Europe – ciljevi: promicanje i zaštita demokracije i vladavine prava, zaštita ljudskih prava, promicanje europskog kulturnog identiteta i različitosti, očitovanje o problemima s kojima se suočava europsko društvo (diskriminacija, ksenofobija, zaštita okoliša, AIDS, droge, organizirani kriminal), učvršćivanje demokracije kroz reforme
- **Civilno društvo** – udruge, zaklade, vjerske zajednice, sindikati; načela djelovanja, uloga u zaštiti prava i sloboda građana, razvoju demokracije, pravednog društva, zaštiti i razvoju općeg dobra

Ključni pojmovi

ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj, zakonodavni dio vlasti- Sabor Republike Hrvatske, narod zakonodavac preko zastupnika u Saboru, izvršni dio vlasti - Vlada RH, predsjednik RH, sudbeni dio vlasti - Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi, načela pravne države, djelotvornost vlasti, pravo i obveza građana nadziranje vlasti, zlouporaba položaja, moći i vlasti, političke stranke, programi političkih stranaka, zajednička dobrobit, patriotizam, šovinizam, nacionalizam, pravda, demokracija i vladavina prava, proceduralna, korektivna i distributivna pravednost, Europska unija, ustrojstvo i ovlasti Vijeća Ministara, ustrojstvo i ovlasti Europskog parlamenta, ustrojstvo i ovlasti Europskog vijeća, ustrojstvo i ovlasti Europske komisije, europska građanska inicijativa, prava i obveze hrvatskih građana koje proizlaze iz članstva u EU, prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija, interesi građana Republike Hrvatske, veza između pravila, zakona i vladavine prava, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj; zakonodavni, izvršni i sudbeni dio; objašnjava što je ustavna vlast, zašto je potrebna trodioba vlasti i ograničenje svakog oblika vlasti u demokraciji;
- nadgleda način funkcioniranja, prikuplja podatke i objašnjava na temelju činjenica, podataka iz službenih izvora i primjera iz prakse kako funkcioniraju pojedini ogranci vlasti u Republici Hrvatskoj;
- opisuje ustavna prava građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, prava peticije, prava na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- određuje hrvatskog građanina kao političkog subjekta i nositelja hrvatske državne vlasti
- određuje socijalnu državu i socijalnu solidarnost kao ustavnu kategoriju i ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva;
- objašnjava zašto je socijalna solidarnost ustavna kategorija i odakle socijalna država pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava, odakle pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav;
- objašnjava zašto korupcija i utaja poreza štete demokraciji i građanima;
- objašnjava što je i kada se javlja efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti;
- određuje korupciju svojim riječima i na temelju primjera opisuje njezine moguće pojave;
- opisuje ustrojstvo Europske unije i način na koji ona funkcionira; navodi neke ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; opisuje navodi prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; opisuje kako se biraju hrvatski zastupnici i koja je njihova uloga u Europskom parlamentu; navodi neke prednosti, nedostatke i izazove europskih integracija s posebnim osvrtom na interese Republike Hrvatske i njezinih građana;
- navodi polazišta stvaranja europskog građanstva te neka od osnovnih prava, sloboda i odgovornosti građana Europske unije; objašnjava odnos između statusa građanina Europske unije i statusa građanina Hrvatske države-članice;
- opisuje mogućnosti utjecanja građana Republike Hrvatske na oblikovanje europskih javnih politika na temelju Zakona o provedbi Uredbe Europskog parlamenta i Vijeća kojeg je donio Sabor Republike Hrvatske 26. travnja 2013.
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat; te u lokalnoj zajednici i Republici Hrvatskoj
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti;
- objašnjava zašto je poštovanje načela pravne države jedna od osnova suzbijanja korupcije
- objašnjava zašto je obrambeni Domovinski rat iskaz težnje hrvatskog naroda za neovisnošću, demokracijom i pravnom državom i vladavinom prava, te je kao takav uvršten u Izvorišne osnove Ustava Republike Hrvatske
- opisuje što je patriotizam, šovinizam i nacionalizam;
- formulira, usklađuje i donosi pravila razreda kojima se štite temeljna prava u razredu i školi: pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talenata) i druga;

- drži se dogovorenih pravila razreda;
- kreira pravedne mjere na načelima proceduralne, korektivne i distributivne pravednosti za nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila;
- navodi sastavnice civilnog društva i njihovu ulogu u zaštiti i razvoju općeg dobra

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Socijalne vještine i društvena solidarnost

- **Društvene komunikacijske vještine**
- Suradnja i grupni rad: **pojam i iskustvo suradnje, moderiranje radom skupine, iznošenje zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje;**
- **Upravljanje sukobima i suradnja u međunarodnom kontekstu**
- **Mediji i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja: pojam i vrste medija (tiskovine, radio, tv, internet), pozitivni i negativni utjecaj medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu (u suradnji s informatikom), otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, pravo građana na pravodobnu i točnu informaciju, pravo na zaštitu privatnosti**
- **Volontiranje i dobrovoljni društveni rad u zajednici: volonterstvo, etički kodeks volontiranja, iskustvo volontiranja**
- **Solidarnost i društveno koristan rad u školi, lokalnoj zajednici i na međunarodnoj razini: pomoć djeci u nerazvijenim zemljama**
- **Društvena solidarnost prema osobama s invaliditetom**
- **Uloga pojedinca u zajednici**
- **Obitelj – temeljna društvena zajednica, prava i dužnosti djece i roditelja, međugeneracijska solidarnost**

Ključni pojmovi

društvene komunikacijske vještine, aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke, primjereno iskazivanje emocija, empatija, otpor vršnjačkom pritisku, vrste sukoba, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe, mediji, kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, volontiranje, solidarnost i društveno koristan rad, društvena solidarnost prema osobama s invaliditetom, uloga pojedinca u zajednici, obitelj društvena zajednica

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama, donošenje zajedničkih zaključaka u upravljanju sukobima;
- navodi pravila grupnog rada i oblike grupnog rada
- vodi i moderira rad grupe, oblikuje zaključke i izvješćuje o njima;

- iskazuje sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta u procesu donošenja odluka o vlastitom napredovanju
- pokazuje organizacijske sposobnosti - učinkovito planira, organizira i provodi društvene aktivnosti, projektno planiranje, demokratsko upravljanje radom skupine, utječe na donošenje pravila i demokratskih procedura, primjenjuje podjelu rada/zaduženja, pravedno vrednuje doprinos, hvali uspjeh, uči iz neuspjeha i sl);
- opisuje pojam i navodi vrste medija (tiskovine, radio, tv, internet)
- objašnjava značenje neovisnosti medija, prava građana na točnu informaciju i prava na zaštitu privatnosti
- navodi neke pozitivne i negativne utjecaje medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu, otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- istražuje osnove za zaštitu prava na privatnost i priprema priopćenje
- obrazlaže što je dobrovoljni društveni rad u zajednici i zašto doprinosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini;
- sudjeluje u akcijama solidarnosti, volontira i pruža pomoć učenicima s invaliditetom
- navodi imena hrabrih pojedinaca koji su svojim djelovanjem utjecali na razvoj humanijih i pravednijih podnosa u društvu;
- objašnjava zašto je obitelj temeljna društvena zajednica, čemu služi, zašto je važna za razvoj i napredak društva i zašto je zaštićena Ustavom Republike Hrvatske i konvencijom UN-a, koja su prava i dužnosti djece i roditelja, u čemu se sastoji međugeneracijska solidarnost

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog

- Razvoj osobnog identiteta
- Utjecaj globalizacijske kulture koja se promiče medijima i važnost očuvanja kulturnih identiteta i različitosti
- Obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj;
- Nacionalne manjine u Hrvatskoj
- Svjetska lista kulturne baštine – različitost svijeta kao bogatstvo
- Doprinos hrvatskih velikana i velikana nacionalnih manjina u Hrvatskoj svjetskoj kulturnoj baštini
- Međukulturni dijalog – alat razvoja demokratskih odnosa između većinske i manjinskih kulture te društvenog i gospodarskog razvoja
- Dijalog među civilizacijama
- Prepoznavanje i suzbijanje kulturoloških stereotipa, predrasuda i diskriminacije

Ključni pojmovi

identitet, osobni identitet, kulturni identiteti, kulturne različitosti, manjinske kulture, većinska kultura, međukulturni dijalog, izgradnja zajedničke domovinske kulture, hrvatski velikani, velikani nacionalnih manjina, suzbijanje predrasuda, suzbijanje diskriminacije

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava što je identitet
- opisuje osobni identitet i jakosti na koje se oslanja
- objašnjava značenje kulturnog identiteta;
- objašnjava značenje očuvanja kulturnog identiteta i kulturnih različitosti u kontekstu globalizacijske kulture koja se promiče medijima;
- opisuje obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj;
- opisuje i dokumentira primjere uspješne suradnje u izgradnji zajedničke hrvatske kulture;
- opisuje u čemu se sastoji interkulturalni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice;
- pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, uvažavanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini;
- prepoznaje i suzbija predrasude većinske nacije prema nacionalnim manjinama a nacionalne manjine prema većinskoj naciji
- istražuje hrvatske velikane znanosti i umjetnosti kao i pripadnike nacionalnih manjina koji su pridonijeli hrvatskom i svjetskom napretku

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**
 - **Gospodarske strukture Hrvatske i Europske unije;** značenje i uloga kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica;
 - **Državni proračun,** kako se puni i raspodjeljuje; posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava;
 - **Povlačenje sredstva iz europskih fondova**
 - Europsko tržište, način reguliranja, šanse i mogućnosti za Hrvatsku
 - Izazovi globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske – mogućnosti, teškoće, prednosti, opasnosti
 - Financijska politika Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja
 - **Tržišna konkurentnost,** kompetentnost ljudskih resursa i cjeloživotno učenje
 - **Socijalna država** - državni proračun - općedruštvena solidarnost
 - Uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
 - **Prava potrošača,** odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša i racionalno upravljanje novcem i dobrima
 - Planiranje osobne štednje, načini plaćanja i štednje u društvu
 - **Domoljublje na djelu** – poduzetnošću, istraživanjem, rješavanjem problema, radom i proizvodnjom stvaranje osobnog i društvenog bogatstva te očuvanje i razvoj sustava zajedničke dobrobiti
 - Novac - mjerilo rada, rad –temeljna ljudska vrijednost
 - **Mapa osobnog razvoja**
 - Pravo na pravednu naknadu za rad
 - Pravo na **sindikavno organiziranje** i uloga sindikata u zaštiti prava radnika

Ključni pojmovi

europsko tržište, mogućnosti i ograničenja za Hrvatsku, izazovi globalizacije, gospodarski razvoj Hrvatske, održivi razvoj, odgovorno gospodarstvo, konkurentnost, cjeloživotno učenje, proračun, europski fondovi, izrada projekata, projektna dokumentacija za uspješno povlačenje sredstava, odgovorna potrošnja, novac, rad, pravedna naknada, sindikalno organiziranje, postavljanje prioriteta, mapa osobnog razvoja, prava potrošača, socijalna solidarnost, radno zakonodavstvo, domoljublje na djelu, razvoj zajedničkog dobra, poduzetnost, inovativnost, prava radnika, socijalna solidarnost, socijalno i radno pravo, sindikalno organiziranje, uloga sindikata

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje svojim riječima razumijevanje gospodarske strukture Hrvatske i Europske unije;
- navodi značenje i ulogu kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica;

- objašnjava Ustavne odredbe o pravu na rad i pravednu naknadu za rad te kako se to pravo štiti na različitim razinama u Hrvatskoj;
- objašnjava što je državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza za pojedinca i društvo i načine na koje se utaja sprječava;
- prati donošenje europskog proračuna i namjensko strukturiranje europskih fondova
- istražuje primjere uspješno povučenih sredstava iz EU fondova u lokalnoj sredini, Hrvatskoj i drugim EU zemaljama te zašto su bili uspješni;
- izrađuje poduzetnički projekt i simuliranu aplikaciju na EU fondove na temelju istraživanja o projektima koji su bili uspješni u povlačenju sredstava iz EU fondova;
- navodi neka pravila za izradu kvalitetnog projekta i uspješno povlačenje sredstava;
- opisuje na temelju praćenja podataka u medijima i službenim izvorima ulogu Financijske politike Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja

- navodi prava potrošača
- opisuje trošenje na racionalan način vodeći računa o vlastitoj ekonomskoj sigurnosti, o zaštiti okoliša, zdravlja, te o socijalnoj odgovornosti
- objašnjava kako potrošači mogu utjecati na kvalitetu i dostupnost privatnih i javnih usluga i koji je utjecaj privatizacije javnih usluga na živote potrošača u Hrvatskoj
- istražuje i dokumentira utjecaj reklame na individualnu potrošnju i druge potrošače
- demonstrira vještine otpornosti na agresivne marketinške kampanje i pokušaje manipulacija;

- iskazuje sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta u procesu donošenja odluka o vlastitom napredovanju

- opisuje svojim riječima domoljublje na djelu
- obrazlaže zašto je novac mjerilo rada, zašto je rad temeljna ljudska vrijednost i zašto se prema novcu treba odnositi kao rezultatu ljudskog rada;
- demonstrira etičan odnos prema novcu;

- pokazuje poduzetničke i organizacijske sposobnosti, primjenjuje podjelu rada/zaduženja u radioničkom, grupnom ili projektnom radu, pravedno vrednuje doprinos, hvali uspjeh, uči iz neuspjeha

- prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita područja daljnjeg obrazovanja i profesionalnog usmjerenja
- zaključuje o povezanosti cjeloživotnog učenja i konkurentnosti na tržištu radne snage
- izrađuje mapu osobnog razvoja

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Zaštita okoliša i održivi razvoj**

- Održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine, Hrvatske, Europe i svijeta
- Pravo na zdrav okoliš i održivi razvoj zajednice
- Utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Održivi razvoj, pravo na zdrav okoliš, zaštita okoliša, prirodna i kulturna dobra, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje što je održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj Hrvatske, Europe i svijeta
- objašnjava važnost prava na zdrav okoliš i održivi razvoj zajednice;
- određuje pozitivne i negativne utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš u Hrvatskoj, Europi i svijetu;
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša;
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića, te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske, Europe i svijeta
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje u lokalnoj sredini te se priključuje akcijama građana u Europi i svijetu
- navodi neke organizacije civilnog društva i opisuje aktivnosti u zaštiti okoliša koje pokreću

IX. Izvanučioničke aktivnosti - primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučioničke i praktične aktivnosti provode se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti za njihovo potpunije razumijevanje kroz iskustveno učenje i zaključivanje, a mogu se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

Simulacije suđenja za srednjoškolske učenike – simulacija sudskog postupka u kojem učenici razvijaju svoju demokratsku pravnu pismenost, odnosno znanja, vještine i vrijednosti vladavine prava, uključujući i značenje zakonske ovlasti u demokraciji, uloge sudaca, sudskog postupka i sudskih presuda. Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnoj smotri *Zakon u razredu – prema kulturi vladavine prava i demokraciji*. Dostupno na internetskoj adresi:

<http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1365><http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1364>. **Simulacija sjednice Hrvatskoga sabora** za srednjoškolske učenike – priprema učenika za donošenje odluka u Saboru u kojoj učenici odabiru njima važnu temu i raspravljaju o njoj, npr. o problemu nezaposlenosti mladih, a potom donose odluke o konkretnim mjerama koje treba poduzeti dajući preporuke za poboljšanja određene politike. Sudjelovanje u državnoj smotri *Simulirano zasjedanje Sabora za učenike srednjih škola*. Dostupno na internetskoj adresi: <http://itv.sabor.hr/itvevents/asx.axd?ID=6>. Korištenje radionice budućnosti za uočavanje i analiziranje društvenih problema, inovativno razmišljanje o mogućim rješenjima problema i izrada plana aktivnosti za ostvarenje rješenja problema (postupak *Radionice budućnosti* opisan u *Zbirci metoda prikladnih za učenje i poučavanje* Građanskog odgoja i obrazovanja www.azoo.hr) Sudjelovanje u školskoj, županijskoj i državnoj smotri *Projekt građanin*; Uz temu *Pravo na privatnost i zaštita osobnih podataka* iz Ljudsko-pravne dimenzije Građanskog odgoja i obrazovanja koristiti *Europski dan zaštite osobnosti i privatnih podataka koji je 28. siječnja*. Povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan sjećanja na žrtve Holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan solidarnosti Hrvatskog Crvenog križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjerenja itd.

X. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a potom utvrde kriteriji vrednovanja.

U mapi osobnog razvoja učenik upisuje što je tijekom godine radio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao, izrađuje plan svojeg daljnjeg profesionalnog razvoja. Dokumentira svoje organizacijske sposobnosti, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita **područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere**; Unosi potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja, potvrde o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnim smotrama, o sudjelovanju u znanstvenim i tehničkim inovacijskim projektima i sl.

XII. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u II. razredima srednjih škola

1. *Ljudskopravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama*

➤ **Pravna država te hrvatski, europski i međunarodni sustav zaštite ljudskih prava**

- **Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj** - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni
- **Međunarodni ugovori u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnje pravnog poretka Republike Hrvatske** (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba u vrijeme rata, Europska konvencija o ljudskim pravima, Europska socijalna povelja, Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine i dodatni protokol uz Konvenciju o zabrani kloniranja ljudskih bića i drugi ugovori.)
- **Pravna država – načela pravne države, ograničenje vlasti i pravna država, uloga pravosuđa u pravnoj državi, osiguranje prava jednakosti svih građana pred zakonom i dr.**
- Pravna država i njezina uloga u zaštiti zakonitih prava građana
- Načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika
- Pravna država osigurava da moć u rukama državnih dužnosnika i onih koji djeluju u njihovo ime, poput vojske i policije, bude ograničena zakonima koji nisu izmišljeni za one koji su na vlasti već su opće poznati i jednako obvezuju vlast i građane. Zakonita prava građana ne mogu se učinkovito zaštititi ako ne postoji pravna država.
- Pojava diskriminacije u društvu u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i društvo u cjelini
- **Europski sustav zaštite ljudskih prava – Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda** i protokoli, Europski sud za ljudska prava – odluke suda pravno obvezujuće, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava

- **Sustav zaštite ljudskih prava Europske unije** – *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* – pravno obvezujući dokument, Europsko vijeće, Europski parlament/sabor, Europski ombudsman, Europski nadzor zaštite podataka, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava)
- **Problemi u svijetu:** glad, siromaštvo, terorizam, rat, ekološki problemi, ugrožene vrste, kloniranje
- **Humanitarno pravo** u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata i humanitarno pravo
- **Suzbijanje trgovanja ljudima** – pravodobno prepoznavanje postupaka da se ne postane žrtva
- **Uloga međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanja globalnih i europskih problema;** neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

Ključni pojmovi

Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj, Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni, međunarodni ugovori u području ljudskih prava, pravna država, Europski sustav zaštite ljudskih prava, Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Europski sud za ljudska prava, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava, sustav zaštite ljudskih prava Europske unije, Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Europsko vijeće, Europski parlament/Sabor, Europski ombudsman/pučki pravobranitelj, europski nadzor zaštite podataka, problemi u svijetu, Ženevske konvencije, humanitarno pravo, suzbijanje trgovanja ljudima

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni te njihovu ulogu u zaštiti temeljnih ljudskih prava i suzbijanju diskriminacije;
- navodi neke međunarodne ugovore u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnje pravnog poretka Republike Hrvatske;
- opisuje značenje pravne države i njezinu ulogu u zaštiti zakonitih prava građana;
- navodi načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika

- objašnjava zašto je pravna država temelj svake demokracije, zašto se bazira na jednakosti i jednakopravnosti, što znači da pred zakonima imamo ista prava bez obzira na naše vrijednosti, stavove, fizičke i duševne osobine;
- objašnjava zašto je pravna država iznad svake ideologije, odnosno, zašto ideologije same po sebi znače isključivost prema onima koji drugačije misle. Što bi značilo kad bi ideologija bila u srži demokracije - svako bi diskriminatorno tretiranje pojedinaca ili skupine građana bilo demokratsko ponašanje;
- objašnjava pravnu, društvenu i moralnu odgovornost hrvatskih građana u jačanju Republike Hrvatske kao pravne države; opisuje ustavna prava i odgovornosti građana na temelju kojih oni mogu podnositi prijedloge, predstavke i prigovore nadležnim tijelima vlasti i Ustavnom sudu RH;
- opisuje kako se unutar sustava zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj štite temeljna ljudska prava; pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost; ravnopravnost u odnosu na dob, spol, etničku, vjersku, klasnu i drugu pripadnost, rasu i druge razlike,
- istražuje osnove za zaštitu prava na privatnost i priprema priopćenje
- istražuje jesu li žene u Hrvatskoj slabije zastupljene na rukovodećim i upravljačkim položajima i slabije plaćene od muškaraca;
- objašnjava značenje prava na primjereni životni standard i prava na socijalnu sigurnost, odredbe Ustava kojima se uređuju ta prava, načine na koje se ona štite u Hrvatskoj i ograničenja koja se javljaju u uživanju tih prava;
- obrazlaže zašto je ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa;
- opisuje što je diskriminacija i navodi primjere diskriminacije u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te koji su uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i hrvatsko društvo u cjelini
- opisuje ustrojstvo i ulogu Vijeća Europe i priprema prezentaciju (ustrojstvo, zemlje članice, cilj djelovanja)
- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u okviru Vijeća Europe
- opisuje sustav zaštite temeljnih ljudskih prava u okviru Europske unije
- opisuje nadležnost i djelovanje Suda Europske unije te izbor sudaca
- istražuje i opisuje probleme u suvremenom svijetu
- opisuje ulogu Ženevskih konvencija i humanitarnog prava u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata te koja je uloga Crvenoga križa
- prikuplja podatke o trgovanju ljudima, objašnjava opasnosti i načine zaštite
- objašnjava ulogu međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema; navodi neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i opisuje područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Demokratska država i uloga građana u Hrvatskoj i Europskoj uniji

- **Ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj.**
- **Zakonodavni dio vlasti** - ima ovlast donositi zakone (Sabor Republike Hrvatske – zakonodavac je narod preko zastupnika u Saboru).
- **Izvršni dio vlasti** - ima ovlast provoditi i predlagati donošenje novih zakona (Vlada Republike Hrvatske, predsjednik Republike Hrvatske).
- **Sudbeni dio vlasti**- ima ovlast rješavati nesporazume glede tumačenja, primjene i djelovanja zakona (Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi).
Pojmovi pravde, vlasti i odgovornosti temelji su na kojima počiva pravni sustav.
- **Djelotvornost vlasti** - ljudi koji se nalaze na položajima vlasti trebaju promicati djelotvornost tako što će stručnim ljudima dodjeljivati odgovornost za određene poslove, što će promicati pravednost i sigurnost
- **Građani imaju pravo i obvezu biti informirani i nadzirati kako vlast ispunjava svoje obveze** -
- Ljudi na položaju vlasti mogu zlouporabiti svoj položaj i moć. Kad ljudima damo vlast, moramo uložiti vrijeme i snagu kako bismo bili sigurni da će oni ispravno obavljati povjerene dužnosti.
- Ustavna prava građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, prava peticije, prava na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti

- **Pravna država – načela pravne države, uloga pravosuđa u pravnoj državi, osiguranje prava jednakosti svih građana pred zakonom i dr.**
- Načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika

- **Politika – javne politike, institucije, političke stranke, normativni i provedbeni procesi**
- **Tipovi političkih stranaka** - demokršćanske, socijaldemokratske, liberalne, konzervativne
- **Političke stranke u Hrvatskoj**, njihovi programi i uloga u razvoju zajedničkog dobra
- **Patriotizam, šovinizam, nacionalizam**
- **Zajednička dobrobit i procedure kojima izgrađujemo demokratske odnose** i štitimo svoja prava u razredu, školi, lokalnoj, nacionalnoj zajednici, Europi i svijetu
- **Pravda, temeljna kategorija demokracije i vladavine prava – tri kategorije pravde: proceduralna, korektivna i distributivna**

- **Socijalna država** uključuje socijalnu solidarnost izraženu kroz ustavnu kategoriju i znači ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva.

- Socijalna država na načelu solidarnosti pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava/iz namjenskih doprinosa kroz porezni sustav. Za uzvrat građani ostvaruju pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav. Pitanje socijalne solidarnosti razvija se u grani prava pod nazivom socijalno pravo ili pravo socijalne sigurnosti.
- **Efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti**, suprotnost socijalne i pravne države - ljudi koji su ostavljeni na milost i nemilost mogu zaključiti da ništa ne duguju društvu i zašto bi ga potpomagali kad nitko nije njima pomogao.
- **Korupcija i utaja poreza** štete demokraciji i građanima
- **Europska unija, ustrojstvo i ovlasti** - ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; način izbora hrvatskih zastupnika i njihova ulogu u Europskom parlamentu; prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija te interesi građana Republike Hrvatske
- **Europska građanska inicijativa** – sudjelovanje hrvatskih/europskih građana u oblikovanju europskih javnih politika
- **Međunarodna prava i obveze Republike Hrvatske i njezinih građana**
- Sudjelovanje u odlučivanju: predstavnici Republike Hrvatske u međunarodnim organizacijama
- **Vijeće Europe kao politička organizacija.** Statut Vijeća Europe – ciljevi: promicanje i zaštita demokracije i vladavine prava, zaštita ljudskih prava, promicanje europskog kulturnog identiteta i različitosti, očitovanje o problemima s kojima se suočava europsko društvo (diskriminacija, ksenofobija, zaštita okoliša, AIDS, droge, organizirani kriminal), učvršćivanje demokracije kroz reforme
- **Civilno društvo** – udruge, zaklade, vjerske zajednice, sindikati; načela djelovanja, uloga u zaštiti prava i sloboda građana, razvoju demokracije, pravednog društva, zaštiti i razvoju općeg dobra

Ključni pojmovi

ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj, zakonodavni dio vlasti- Sabor Republike Hrvatske, narod zakonodavac preko zastupnika u Saboru, izvršni dio vlasti - Vlada RH, predsjednik RH, sudbeni dio vlasti - Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi, načela pravne države, djelotvornost vlasti, pravo i obveza građana nadziranje vlasti, zlouporaba položaja, moći i vlasti, političke stranke, programi političkih stranaka, zajednička dobrobit, patriotizam, šovinizam, nacionalizam, tri kategorije pravde, socijalna država, ustavna obveza građana na socijalnu solidarnost, efekt socijalne mržnje, korupcija, Europska unija, ustrojstvo i ovlasti Vijeća Ministara, ustrojstvo i ovlasti Europskog parlamenta, ustrojstvo i ovlasti Europskog vijeća, ustrojstvo i ovlasti Europske komisije, europska građanska inicijativa, prava i obveze hrvatskih građana koje proizlaze iz članstva u EU, prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija, interesi građana Republike Hrvatske, veza između pravila, zakona i vladavine prava, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj; zakonodavni, izvršni i sudbeni dio; objašnjava što je ustavna vlast, zašto je potrebna trodioba vlasti i ograničenje svakog oblika vlasti u demokraciji;
- nadgleda način funkcioniranja, prikuplja podatke i objašnjava na temelju činjenica, podataka iz službenih izvora i primjera iz prakse kako funkcioniraju pojedini ogranci vlasti u Republici Hrvatskoj;
- objašnjava ustavna prava građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, prava peticije, prava na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- određuje hrvatskog građanina kao političkog subjekta i nositelja hrvatske državne vlasti;
- opisuje ustrojstvo Europske unije i navodi ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije;
- navodi prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji;
- opisuje kako se biraju hrvatski zastupnici i koja je njihova uloga u Europskom parlamentu;
- navodi i argumentira prednosti, nedostatke i izazove europskih integracija s posebnim osvrtom na interese Republike Hrvatske i njezinih građana;
- objašnjava i dokumentira položaj Republike Hrvatske i hrvatskih građana u Europskoj uniji; kontekstualizira distributivnu, korektivnu i proceduralnu pravdu na razini Republike Hrvatske, Europske unije i međunarodne zajednice;
- opisuje mogućnosti utjecanja građana Republike Hrvatske na oblikovanje europskih javnih politika na temelju Zakona o provedbi Uredbe Europskog parlamenta i Vijeća kojeg je donio Sabor Republike Hrvatske 26. travnja 2013.
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat; te u lokalnoj zajednici i Republici Hrvatskoj;
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti;
- objašnjava zašto je poštovanje načela pravne države jedna od osnova suzbijanja korupcije
- formulira, usklađuje i donosi pravila razreda kojima se štite temeljna prava u razredu i školi: pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talenata) i druga;
- drži se dogovorenih pravila razreda;
- kreira pravedne mjere na načelima proceduralne, korektivne i distributivne pravednosti za nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila;
- navodi sastavnice civilnog društva i njegovu ulogu u zaštiti i razvoju općeg dobra

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Socijalne vještine i društvena solidarnost

- Društvene komunikacijske vještine
- Suradnja i grupni rad: **pojam** i iskustvo suradnje, moderiranje radom skupine, iznošenje zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje;
- **Mediji i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja:** pojam i vrste medija (tiskovine, radio, tv, internet), pozitivni i negativni utjecaj medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu (u suradnji s informatikom), otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- **Volontiranje i dobrovoljni društveni rad u zajednici:** volonterstvo, etički kodeks volontiranja, iskustvo volontiranja
- **Obitelj – temeljna društvena zajednica,** prava i dužnosti djece i roditelja, međugeneracijska solidarnost

Ključni pojmovi

aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke, primjereno iskazivanje emocija, empatija, otpor vršnjačkom pritisku, vrste sukoba, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe, mediji, kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, volontiranje, obitelj društvena zajednica

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama, donošenje zajedničkih zaključaka u upravljanju sukobima;
- navodi pravila grupnog rada i oblike grupnog rada
- vodi i moderira rad grupe, oblikuje zaključke i izvješćuje o njima;
- navodi medije po vrsti (tiskovine, radio, tv, internet) i statusu (privatni, javni)
- obrazlaže značenje neovisnosti medija, prava građana na točnu informaciju i prava na zaštitu privatnosti
- objašnjava i primjerima potkrepljuje neke pozitivne i negativne utjecaje medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu, otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- objašnjava normativne osnove prava na privatnost, istražuje činjenično stanje, navodi pozitivne i negativne primjere (zaštita i kršenje) toga prava i priprema priopćenje
- obrazlaže što je dobrovoljni društveni rad u zajednici i zašto doprinosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini;
- sudjeluje u akcijama solidarnosti i volontira
- iskazuje solidarnost i pruža pomoć učenicima s invaliditetom
- objašnjava zašto je obitelj temeljna društvena zajednica zaštićena Ustavom Republike Hrvatske i konvencijom UN-a, koja su prava i dužnosti djece i roditelja, što je međugeneracijska solidarnost

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Osobni identitet, kulturni identiteti i međukulturni dijalog

- Razvoj osobnog identiteta
- Utjecaj globalizacijske kulture koja se promiče medijima i važnost očuvanja kulturnih identiteta i različitosti
- Obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj;
- Nacionalne manjine u Hrvatskoj
- Svjetska lista kulturne baštine – različitost svijeta kao bogatstvo
- Doprinos hrvatskih velikana i velikana nacionalnih manjina u Hrvatskoj svjetskoj kulturnoj baštini
- Međukulturni dijalog – alat razvoja demokratskih odnosa između većinske i manjinskih kulture te društvenog i gospodarskog razvoja
- Dijalog među civilizacijama
- Prepoznavanje i suzbijanje predrasuda, stereotipa, diskriminacije

Ključni pojmovi

Identitet, kulturni identiteti, kulturne različitosti, manjinske kulture, većinska kultura, međukulturni dijalog, izgradnja zajedničke domovinske kulture, suzbijanje predrasuda

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava što je identitet
- objašnjava značenje kulturnog identiteta;
- opisuje obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj;
- opisuje i dokumentira primjere uspješne suradnje u izgradnji zajedničke hrvatske kulture;
- opisuje u čemu se sastoji interkulturni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice;
- pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, uvažavanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini;
- prepoznaje i suzbija predrasude većinske nacije prema nacionalnim manjinama a nacionalne manjine prema većinskoj naciji
- istražuje hrvatske velikane znanosti i umjetnosti kao i pripadnike nacionalnih manjina koji su pridonijeli hrvatskom i svjetskom napretku

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**

- Gospodarske strukture Hrvatske i Europske unije; značenje i uloga kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica;
- Državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava;
- **Povlačenje sredstva iz europskih fondova**
- Europsko tržište, način reguliranja, šanse, mogućnosti i ograničenja za Hrvatsku
- Financijska politika Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja
- Izazovi globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske
- Društveno odgovorno gospodarstvo
- Tržišna konkurentnost, kompetentnost ljudskih resursa povezana s cjeloživotnim učenjem;
- Socijalna država - državni proračun - općedruštvena solidarnost
- Uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- **Domoljublje na djelu** – poduzetnošću, istraživanjem, rješavanjem problema, radom i proizvodnjom stvaranje osobnog i društvenog bogatstva te očuvanje i razvoj sustava zajedničke dobrobiti
- Uloga inovativnosti, dobre organizacije rada i proizvodnje u stvaranju osobnog i društvenog bogatstva
- Prava radnika, socijalno i radno pravo
- Pravo na pravednu naknadu za rad
- Pravo na sindikalno organiziranje i uloga sindikata u zaštiti prava radnika
- Novac - mjerilo rada, rad –temeljna ljudska vrijednost
- Prava potrošača, odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša
- Planiranje osobne štednje, izrada proračuna (za projekt, planiranje investicija, održive potrošnje, troškova izleta i sl.), postavljanje prioriteta, razlikovanje potreba i želja
- Izrada mape osobnog razvoja

Ključni pojmovi

europsko tržište, mogućnosti i ograničenja za Hrvatsku, izazovi globalizacije, gospodarski razvoj Hrvatske, društveno odgovorno gospodarstvo, konkurentnost, cjeloživotno učenje, proračun, europski fondovi, odgovorna potrošnja, novac, rad, pravedna naknada, sindikalno organiziranje, postavljanje prioriteta, mapa osobnog razvoja, prava potrošača, socijalna solidarnost, radno zakonodavstvo, domoljublje na djelu, razvoj zajedničkog dobra, poduzetnost, inovativnost, dobra organizacija rada, prava radnika, socijalna solidarnost, socijalno i radno pravo, sindikalno organiziranje, uloga sindikata

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje osnove gospodarske strukture Europske unije i Hrvatske; određuje značenje i ulogu kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica; tumači državni proračun,

kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava;

- istražuje primjere uspješno povučenih sredstava iz EU fondova u lokalnoj sredini, Hrvatskoj i drugim EU zemaljama te zašto su bili uspješni;
- izrađuje simuliranu aplikaciju na EU fondove;
- navodi što je europsko tržište, neke mehanizme reguliranja te šanse i ograničenja za Hrvatsku
- objašnjava što je državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava;
- prati donošenje europskog proračuna i namjensko strukturiranje europskih fondova
- opisuje na temelju praćenja podataka u medijima i službenim izvorima ulogu Financijske politike Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja
- navodi neke izazove globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske
- određuje što je socijalna država, što je lokalni a što državni proračun, tko ih donosi, na što se troše
- određuje koja je uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- objašnjava Ustavne odredbe o pravima radnika te kako se to prava štite na različitim razinama u Hrvatskoj;
- opisuje ulogu sindikata i sindikalnog organiziranja
- navodi prava potrošača
- opisuje trošenje na racionalan način vodeći računa o vlastitoj ekonomskoj sigurnosti, o zaštiti okoliša, zdravlja, te o socijalnoj odgovornosti
- objašnjava kako potrošači mogu utjecati na kvalitetu i dostupnost privatnih i javnih usluga i koji je utjecaj privatizacije javnih usluga na živote potrošača u Hrvatskoj
- istražuje i dokumentira utjecaj reklame na individualnu potrošnju i druge potrošače
- demonstrira vještine otpornosti na agresivne marketinške kampanje i pokušaje manipulacija;
- demonstrira etičan odnos prema novcu;
- opisuje svojim riječima domoljublje na djelu
- iskazuje sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta u procesu donošenja odluka o vlastitom napredovanju
- pokazuje poduzetničke i organizacijske sposobnosti, primjenjuje podjelu rada/zaduženja u radioničkom, grupnom ili projektnom radu, pravedno vrednuje doprinos, hvali uspjeh, uči iz neuspjeha
- objašnjava što je tržišna konkurentnost, kompetentnost ljudskih resursa i cjeloživotno učenje;
- izrađuje mapu osobnog razvoja

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Zaštita okoliša i održivi razvoj

- Povelja o zemlji – međunarodni dokument o održivom razvoju
- Odgovornost sadašnjih generacija za zaštitu prava budućih generacija
- Održiv razvoj Hrvatske, Europe i svijeta;
- Pravo na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice

- Utjecaj gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Povelja o zemlji, održivi razvoj, pravo na zdrav okoliš, očuvanje živih bića, prirodnog i kulturnog bogatstva

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje svojim riječima bitne poruke Povelje o zemlji
- objašnjava što je održiv razvoj Hrvatske, Europe i svijeta ;
- objašnjava važnost prava na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice;
- određuje pozitivne i negativne utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš;
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša;
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića, te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje

XIII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučioničke i praktične aktivnosti provode se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti za njihovo potpunije razumijevanje kroz iskustveno učenje i zaključivanje, a mogu se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

Simulacije suđenja za srednjoškolske učenike – simulacija sudskog postupka u kojem učenici razvijaju svoju demokratsku pravnu pismenost, odnosno znanja, vještine i vrijednosti vladavine prava, uključujući i značenje zakonske ovlasti u demokraciji, uloge sudaca, sudskog postupka i sudskih presuda. Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnoj smotri *Zakon u razredu – prema kulturi vladavine prava i demokraciji*. Dostupno na internetskoj adresi: <http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1365><http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1364>. **Simulacija sjednice Hrvatskoga sabora** za srednjoškolske učenike – priprema učenika za donošenje odluka u Saboru u kojoj učenici odabiru njima važnu temu i raspravljaju o njoj, npr. o problemu nezaposlenosti mladih, a potom donose odluke o konkretnim mjerama koje treba poduzeti dajući preporuke za poboljšanja određene politike. Sudjelovanje u državnoj smotri *Simulirano zasjedanje Sabora za učenike srednjih škola*. Dostupno na internetskoj adresi: <http://itv.sabor.hr/itvevents/asx.axd?ID=6>. Korištenje radionice budućnosti za uočavanje i analiziranje društvenih problema, inovativno razmišljanje o mogućim rješenjima problema i izrada plana aktivnosti za ostvarenje rješenja problema (postupak *Radionice budućnosti* opisan u *Zbirci metoda prikladnih za učenje i poučavanje* Građanskog odgoja i obrazovanja www.azoo.hr) Sudjelovanje u školskoj, županijskoj i državnoj smotri *Projekt građanin*; Povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan

sjećanja na žrtve Holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan solidarnosti Hrvatskog Crvenog križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjerenja itd.

XIV. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a potom utvrde kriteriji vrednovanja.

U mapi osobnog razvoja učenik upisuje što je tijekom godine radio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao, izrađuje plan svojeg daljnjeg profesionalnog razvoja Dokumentira svoje organizacijske sposobnosti, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita **područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere**; unosi potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja, potvrde o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnim smotrama, o sudjelovanju u znanstvenim i tehničkim inovacijskim projektima i sl.

XVI. Tematska područja *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja* u III. razredima srednjih škola

1. *Ljudskopravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama*

- **Pravna država te hrvatski, europski i međunarodni sustav zaštite ljudskih prava**
 - **Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj** - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, zakoni
 - **Međunarodni ugovori u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnje pravog poretka Republike Hrvatske** (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba u vrijeme rata, Europska konvencija o ljudskim pravima, Europska socijalna povelja, Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine i dodatni protokol uz Konvenciju o zabrani kloniranja ljudskih bića i drugi ugovori.)
 - **Pravna država – načela pravne države, uloga pravosuđa u pravnoj državi, osiguranje prava jednakosti svih građana pred zakonom i dr.**
 - Načela koja osiguravaju pravičnost pravog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika
 - Pravna država osigurava da moć u rukama državnih dužnosnika i onih koji djeluju u njihovo ime, poput vojske i policije, bude ograničena zakonima koji nisu izmišljeni za one koji su na vlasti već su opće poznati i jednako obvezuju vlast i građane. Zakonita prava građana ne mogu se učinkovito zaštititi ako ne postoji pravna država.
 - **Pojava diskriminacije u društvu** u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i društvo u cjelini
 - **Europski sustav zaštite ljudskih prava** – Vijeće Europe, *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* i protokoli, Europski sud za ljudska prava – odluke suda pravno obvezujuće, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava
 - **Sustav zaštite ljudskih prava Europske unije** – *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* – pravno obvezujući dokument, Europsko vijeće, Europski

parlament/sabor, Europski ombudsman, Europski nadzor zaštite podataka, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava)

- **Problemi u svijetu:** glad, siromaštvo, terorizam, rat, ekološki problemi, ugrožene vrste, kloniranje
- **Humanitarno pravo** u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata i humanitarno pravo
- **Suzbijanje trgovanja ljudima** - pravodobno prepoznavanje postupaka koji vode u trgovanje i ropstvo
- **Uloga međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema;** neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

Ključni pojmovi

Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj, Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni, međunarodni ugovori u području ljudskih prava, pravna država, načela pravne države, Europski sustav zaštite ljudskih prava, Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Europski sud za ljudska prava, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava, sustav zaštite ljudskih prava Europske unije, Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Europsko vijeće, Europski parlament/Sabor, Europski ombudsman/pučki pravobranitelj, europski nadzor zaštite podataka, problemi u svijetu, Ženevske konvencije, humanitarno pravo, suzbijanje trgovanja ljudima

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni te njihovu ulogu u zaštiti temeljnih ljudskih prava i suzbijanje diskriminacije;
- navodi međunarodne ugovore u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnje pravnog poretka Republike Hrvatske;
- obrazlaže značenje pravne države i njezinu ulogu u zaštiti zakonitih prava građana;
- definira i objašnjava načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika
- objašnjava zašto je pravna država temelj svake demokracije, da se bazira na jednakosti i jednakopravnosti, što znači da pred zakonima imamo ista prava bez obzira na naše vrijednosti, stavove, fizičke i duševne osobine;

- objašnjava da je pravna država iznad svake ideologije jer ideologije same po sebi znače isključivost prema onima koji drugačije misle jer kad bi ideologija bila u srži demokracije onda bi svako diskriminatorno tretiranje pojedinaca ili skupine građana bilo demokratsko ponašanje;
- objašnjava pravnu, društvenu i moralnu odgovornost hrvatskih građana u jačanju Republike Hrvatske kao pravne države;
- objašnjava ustavna prava i odgovornosti građana na temelju kojih oni mogu aktivno djelovati kao pojedinci - podnositi prijedloge, predstavke i prigovore nadležnim tijelima vlasti i Ustavnom sudu RH ili organizirano u zaštiti specifičnih interesa pojedinih skupina, a koji su od opće društvene dobrobiti;
- istražuje i primjerima potkrepljuje kako se unutar sustava zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj štite temeljna ljudska prava; pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost; ravnopravnost u odnosu na dob, spol, etničku, vjersku, klasnu i drugu pripadnost, rasu i druge razlike,
- istražuje osnove za zaštitu prava na privatnost i priprema priopćenje
- istražuje jesu li žene u Hrvatskoj slabije zastupljene na rukovodećim i upravljačkim položajima i slabije plaćene od muškaraca;
- objašnjava značenje prava na primjereni životni standard i prava na socijalnu sigurnost, odredbe Ustava kojima se uređuju ta prava, načine na koje se ona štite u Hrvatskoj i ograničenja koja se javljaju u uživanju tih prava;
- obrazlaže zašto je ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa;
- objašnjava što je diskriminacija u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te koji su uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i društvo u cjelini;
- istražuje ustrojstvo i ulogu Vijeća Europe i priprema prezentaciju (ustrojstvo, zemlje članice, cilj djelovanja)
- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u okviru Vijeća Europe
- opisuje sustav zaštite temeljnih ljudskih prava u okviru Europske unije
- Istražuje nadležnost i djelovanje Suda Europske unije te izbor sudaca
- istražuje i opisuje probleme u suvremenom svijetu
- opisuje ulogu Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata te koja je uloga Crvenoga križa
- prikuplja podatke o trgovanju ljudima sa službenih mrežnih stranica MUP-a, Hrvatskog Crvenog križa i iz medija, objašnjava opasnosti i načine zaštite
- objašnjava ulogu međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema; navodi neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i opisuje područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Demokratska država i uloga građana u Hrvatskoj i Europskoj uniji

- **Ishodišta demokracije prema Johnu Locke-u; društveni ugovor, formiranje demokratske vlasti i pravo naroda na sudjelovanje u vlasti;** građani imaju pravo vladati, daju vlast onima koje biraju da ih predstavljaju i služe njihovim interesima, odnosno zajedničkom dobru
- Ustav Republike Hrvatske, narod izvor ustavne vlasti
- Demokratska država, podjela i ograničenja vlasti
- **Ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj**
- **Zakonodavni dio vlasti** - ima ovlast donositi zakone (Sabor Republike Hrvatske – zakonodavac je narod preko zastupnika u Saboru).
- **Izvršni dio vlasti** - ima ovlast provoditi i predlagati donošenje novih zakona (Vlada RH, predsjednik RH).
- **Sudbeni dio vlasti**- ima ovlast rješavati nesporazume glede tumačenja, primjene i djelovanja zakona (Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi).
Pojmovi pravde, vlasti i odgovornosti temelji su na kojima počiva pravni sustav.
- **Djelotvornost vlasti** - ljudi koji se nalaze na položajima vlasti trebaju promicati djelotvornost tako što će stručnim ljudima dodjeljivati odgovornost za određene poslove, što će promicati pravednost i sigurnost
- **Građani imaju pravo i obvezu biti informirani i nadzirati kako vlast ispunjava svoje obveze** -
- Ljudi na položaju vlasti mogu zlorabiti svoj položaj i moć. Kad ljudima damo vlast, moramo uložiti vrijeme i snagu kako bismo bili sigurni da će oni ispravno obavljati povjerene dužnosti.
- Ustavna prava građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, prava peticije, prava na prosvjed, štrajk, građanski neposluš, priziv savjesti
- **Socijalna država** uključuje socijalnu solidarnost izraženu kroz ustavnu kategoriju i znači ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva.
- Socijalna država na načelu solidarnosti pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava/iz namjenskih doprinosa kroz porezni sustav. Za uzvrat građani ostvaruju pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav. Pitanje socijalne solidarnosti razvija se u grani prava pod nazivom socijalno pravo ili pravo socijalne sigurnosti.
- **Efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti**, suprotnost socijalne i pravne države - ljudi koji su ostavljeni na milost i nemilost mogu zaključiti da ništa ne duguju društvu i zašto bi ga potpomagali kad nitko nije njima pomogao.
- **Korupcija i utaja poreza** štete demokraciji i građanima
- **Politika – javne politike, institucije, političke stranke, normativni i provedbeni procesi**

- **Tipovi političkih stranaka** - demokršćanske, socijaldemokratske, liberalne, konzervativne
- **Političke stranke u Hrvatskoj**, njihovi programi i uloga u razvoju zajedničkog dobra
- Patriotizam, šovinizam, nacionalizam
- **Zajednička dobrobit i procedure kojima izgrađujemo demokratske odnose** i štitimo svoja prava u razredu, školi, lokalnoj, nacionalnoj zajednici, Europi i svijetu
- Pravda, temeljna kategorija demokracije i vladavine prava – tri kategorije pravde: proceduralna, korektivna i distributivna

- **Europska unija, ustrojstvo i ovlasti** - ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; način izbora hrvatskih zastupnika i njihova ulogu u Europskom parlamentu; prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija te interesi građana Republike Hrvatske
- **Europska građanska inicijativa** – sudjelovanje hrvatskih/europskih građana u oblikovanju europskih javnih politika
- **Međunarodna prava i obveze Republike Hrvatske i njezinih građana**
- Sudjelovanje u odlučivanju: predstavnici Republike Hrvatske u međunarodnim organizacijama

- **Vijeće Europe kao politička organizacija**. Statut Vijeća Europe – ciljevi: promicanje i zaštita demokracije i vladavine prava, zaštita ljudskih prava, promicanje europskog kulturnog identiteta i različitosti, očitovanje o problemima s kojima se suočava europsko društvo (diskriminacija, ksenofobija, zaštita okoliša, AIDS, droge, organizirani kriminal), učvršćivanje demokracije kroz reforme
- **Civilno društvo** – udruge, zaklade, vjerske zajednice, sindikati; načela djelovanja, uloga u zaštiti prava i sloboda građana, razvoju demokracije, pravednog društva, zaštiti i razvoju općeg dobra

Ključni pojmovi

ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj, zakonodavni dio vlasti- Sabor Republike Hrvatske, narod zakonodavac preko zastupnika u Saboru, izvršni dio vlasti - Vlada RH, predsjednik RH, sudbeni dio vlasti - Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi, načela pravne države, djelotvornost vlasti, pravo i obveza građana nadziranje vlasti, zlouporaba položaja, moći i vlasti, socijalna država, socijalna solidarnost i ustavna obveza građana, efekt socijalne mržnje, političke stranke, programi političkih stranaka, zajednička dobrobit, patriotizam, šovinizam, nacionalizam, tri kategorije pravde, Europska unija, ustrojstvo i ovlasti Vijeća Ministara, ustrojstvo i ovlasti Europskog parlamenta, ustrojstvo i ovlasti Europskog vijeća, ustrojstvo i ovlasti Europske komisije, europska građanska inicijativa, prava i obveze hrvatskih građana koje proizlaze iz članstva u EU, prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija, interesi građana Republike Hrvatske, veza između pravila, zakona i vladavine prava, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje ishodišta demokracije prema Johnu Locku, objašnjava što je društveni ugovor; kako se formira demokratska vlast; ograničenje vlasti, zašto je svrha demokratske vlasti doprinostiti razvoju zajedničkog (javnog) dobra, zašto su građani u demokraciji obvezni sudjelovati;
- objašnjava ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj;
- opisuje ulogu i načine konstituiranja i rada Sabora Republike Hrvatske, Vlade Republike Hrvatske i predsjednika Republike Hrvatske te ustrojstvo i djelovanje pravosudnog sustava;
- određuje socijalnu državu i socijalnu solidarnost kao ustavnu kategoriju i ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva;
- opisuje socijalno pravo kao granu prava koje se bavi pitanjem socijalne solidarnosti;
- objašnjava odakle socijalna država pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava i odakle pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav;
- objašnjava zašto korupcija i utaja poreza štete demokraciji i građanima;
- objašnjava zašto su u slučaju da ne funkcionira socijalna i pravna država može javiti efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti;
- objašnjava strukturu Europske unije i način na koji ona funkcionira; navodi ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; opisuje navodi prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; opisuje kako se biraju hrvatski zastupnici i koja je njihova uloga u Europskom parlamentu; navodi i argumentira prednosti, nedostatke i izazove europskih integracija s posebnim osvrtom na interese Republike Hrvatske i njezinih građana;
- opisuje mogućnosti utjecanja građana Republike Hrvatske na oblikovanje europskih javnih politika na temelju Zakona o provedbi Uredbe Europskog parlamenta i Vijeća kojeg je donio Sabor Republike Hrvatske 26. travnja 2013.;
- određuje hrvatskog građanina kao političkog subjekta i nositelja hrvatske državne vlasti;
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat; u lokalnoj zajednici, Republici Hrvatskoj i Europskoj uniji;
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice;
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti;
- objašnjava zašto je poštovanje načela pravne države jedna od osnova suzbijanja korupcije;
- objašnjava zašto je pravo i odgovornost građana u demokraciji nadgledanje postupaka vlasti i rada demokratski izabranih zastupnika na svim razinama te zašto bez sudjelovanja građana nema pravne države
- objašnjava pravo i odgovornost građana u demokraciji, pravo građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, pravo peticije, pravo na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- razlikuje položaj građana u demokraciji i nedemokratskim režimima;
- formulira, usklađuje i donosi pravila razreda kojima se štite temeljna prava u razredu i školi: pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talenta) i druga;

- drži se dogovorenih pravila razreda
- kreira mjere na načelima proceduralne, korektivne i distributivne pravednosti za nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Socijalne vještine i društvena solidarnost

- **Društvene komunikacijske vještine**
- **Suradnja i grupni rad:** pojam i iskustvo suradnje, moderiranje radom skupine, iznošenje zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje;
- **Mediji i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja:** pojam i vrste medija (tiskovine, radio, tv, internet), pozitivni i negativni utjecaj medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu (u suradnji s informatikom), otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- **Volontiranje i dobrovoljni društveni rad u zajednici:** volonterstvo, etički kodeks volontiranja, iskustvo volontiranja u školi, lokalnoj zajednici, Hrvatskoj i preko hrvatskih i međunarodnih organizacija u svijetu
- **Prepoznavanje i suzbijanje stereotipa, predrasuda i diskriminacije**
- **Društvena solidarnost prema osobama s invaliditetom**
- Uloga pojedinca u zajednici
- **Obitelj – temeljna društvena zajednica,** prava i dužnosti djece i roditelja, međugeneracijska solidarnost

Ključni pojmovi

aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke, primjereno iskazivanje emocija, empatija, otpor vršnjačkom pritisku, vrste sukoba, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe, mediji, kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, volontiranje, stereotipi, predrasude, diskriminacija, društvena solidarnost, osobe s invaliditetom pojedinac u zajednici, obitelj društvena zajednica

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama, donošenje zajedničkih zaključaka u upravljanju sukobima;
- navodi pravila grupnog rada i oblike grupnog rada
- vodi i moderira rad grupe, oblikuje zaključke i izvješćuje o njima;
- navodi medije po vrsti (tiskovine, radio, tv, internet) i statusu (privatni, javni)
- obrazlaže značenje neovisnosti medija, prava građana na točnu informaciju i prava na zaštitu privatnosti

- objašnjava i primjerima potkrepljuje neke pozitivne i negativne utjecaje medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu, otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- objašnjava normativne osnove prava na privatnost, istražuje činjenično stanje, navodi pozitivne i negativne primjere (zaštita i kršenje) toga prava i priprema priopćenje
- obrazlaže i primjerima potkrepljuje učinke dobrovoljnog društvenog rada u zajednici, Hrvatskoj i svijetu;
- objašnjava zašto dobrovoljni društveni rad doprinosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini, dokazuje dobrovoljnim društvenim radom;
- objašnjava pravne odredbe o obvezi društvene solidarnosti prema osobama s invaliditetom;
- objašnjava i primjerima potkrepljuje što su stereotipi, predrasude i diskriminacija, kako do njih dolazi, zašto su predrasude i diskriminacija štetni za društvo i kako se uklanjaju
- navodi imena hrabrih pojedinaca iz svoje sredine, Hrvatske ili svijeta koji su svojim djelovanjem utjecali na razvoj humanijih i pravednijih podnosa u društvu, kroz povijest i danas;
- objašnjava zašto je obitelj temeljna društvena zajednica na temelju istraživanja normativnog i stvarnog položaja obitelji u Republici Hrvatskoj, na koje načine doprinosi razvoju društva i zašto je zaštićena Ustavom Republike Hrvatske i konvencijom UN-a, objašnjava prava i dužnosti djece i roditelja i što je međugeneracijska solidarnost

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Zaštita okoliša i održivi razvoj

- Povelja o zemlji – međunarodni dokument o održivom razvoju
- Odgovornost sadašnjih generacija za zaštitu prava budućih generacija
- Održiv razvoj Hrvatske, Europe i svijeta;
- Pravo na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice
- Utjecaj gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Povelja o zemlji, održivi razvoj, identitet, kulturni identiteti, kulturne različitosti, manjinske kulture, većinska kultura, međukulturni dijalog, izgradnja zajedničke domovinske kulture, pravo na zdrav okoliš, očuvanje živih bića, prirodnog i kulturnog bogatstva, suzbijanje predrasuda

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje svojim riječima bitne poruke Povelje o zemlji
- objašnjava što je održiv razvoj Hrvatske, Europe i svijeta ;
- objašnjava što je identitet

- objašnjava značenje kulturnog identiteta;
- opisuje obilježja hrvatske većinske nacionalne kulture i kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj;
- opisuje i dokumentira primjere uspješne suradnje u izgradnji zajedničke hrvatske kulture;
- opisuje u čemu se sastoji interkulturalni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice
- prepoznaje i suzbija predrasude većinske nacije prema nacionalnim manjinama a nacionalne manjine prema većinskoj naciji
- istražuje hrvatske velikane znanosti i umjetnosti kao i pripadnike nacionalnih manjina koji su pridonijeli hrvatskom i svjetskom napretku
- objašnjava važnost prava na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice;
- određuje pozitivne i negativne utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš;
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša;
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića, te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske, Europske unije i svijeta
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača

- Gospodarske strukture Hrvatske i Europske unije; značenje i uloga kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica;
- Državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava;
- **Povlačenje sredstva iz europskih fondova**
- Europsko tržište, način reguliranja, šanse i mogućnosti za Hrvatsku
- Izazovi globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske – mogućnosti, teškoće, prednosti, opasnosti
- Financijska politika Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja
- Tržišna konkurentnost, kompetentnost ljudskih resursa i cjeloživotno učenje
- Socijalna država - državni proračun - općedruštvena solidarnost
- Uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- Prava potrošača, odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša i racionalno upravljanje novcem i dobrima
- Planiranje osobne štednje, načini plaćanja i štednje u društvu
- Povezanosti cjeloživotnog učenja i konkurentnosti na tržištu radne snage
- Poduzetnost u prepoznavanju, zaštiti i razvoju zajedničkog dobra u razredu, školi, lokalnoj i domovinskoj zajednici na razne načine – u grupnom radu i donošenju plana djelovanja, radionicama, istraživačkim projektima, akcijama i sl.
- Uloga inovativnosti, rada i proizvodnje u stvaranju osobnog i društvenog bogatstva
- Domoljublje na djelu - očuvanje i razvoj sustava zajedničke dobrobiti
- Socijalna solidarnost, temelj socijalnog i radnog prava

- Novac - mjerilo rada, rad –temeljna ljudska vrijednost
- Izrada mape osobnog razvoja
- Pravo na pravednu naknadu za rad
- Sindikalno organiziranje

Ključni pojmovi

Održivi razvoj, odgovorno gospodarstvo, konkurentnost, cjeloživotno učenje, izbor zanimanja, proračun, odgovorna potrošnja, novac, rad – temeljna ljudska vrijednost, pravo na pravednu naknadu za rad, sindikalno organiziranje, planiranje i postavljanje prioriteta, mapa osobnog razvoja, socijalna solidarnost, radno zakonodavstvo, zaštita i razvoj zajedničkog dobra, domoljublje na djelu, socijalna solidarnost, socijalno i radno pravo, poduzetnost, inovativnost

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje osnove gospodarske strukture Europske unije i Hrvatske; određuje značenje i ulogu kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica; tumači državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava
- istražuje primjere uspješno povučenih sredstava iz EU fondova u lokalnoj sredini, Hrvatskoj i drugim EU zemaljama te zašto su bili uspješni
- izrađuje simuliranu aplikaciju na EU fondove
- navodi što je europsko tržište, neke mehanizme reguliranja te šanse i ograničenja za Hrvatsku
- objašnjava što je državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava
- prati donošenje europskog proračuna i namjensko strukturiranje europskih fondova;
- istražuje primjere uspješno povučenih sredstava iz EU fondova u lokalnoj sredini, Hrvatskoj i drugim EU zemaljama te zašto su bili uspješni
- izrađuje poduzetnički projekt i simuliranu aplikaciju na EU fondove na temelju istraživanja o projektima koji su bili uspješni u povlačenju sredstava iz EU fondova
- navodi neka pravila za izradu kvalitetnog projekta i uspješno povlačenje sredstava
- opisuje na temelju praćenja podataka u medijima i službenim izvorima ulogu Financijske politike Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja
- navodi neke izazove globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske
- određuje što je socijalna država, što je lokalni a što državni proračun, tko ih donosi, na što se troše
- određuje koja je uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
- objašnjava Ustavne odredbe o pravu na rad i pravednu naknadu za rad te kako se to pravo štiti na različitim razinama u Hrvatskoj
- opisuje ulogu sindikata i sindikalnog organiziranja
- objašnjava što je odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša i racionalno upravljanje novcem i dobrima
- istražuje i dokumentira utjecaj reklame na individualnu potrošnju i druge potrošače

- demonstrira vještina otpornosti na agresivne marketinške kampanje i pokušaje manipulacija;
- demonstrira etičan odnos prema novcu
- iskazuje sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta u procesu donošenja odluka o vlastitom napredovanju
- pokazuje organizacijske sposobnosti - učinkovito planira, organizira i provodi društvene aktivnosti, projektno planiranje, demokratsko upravljanje radom skupine, utječe na donošenje pravila i demokratskih procedura, primjenjuje podjelu rada/zaduženja, pravedno vrednuje doprinos, hvali uspjeh, uči iz neuspjeha i sl)
- objašnjava povezanost cjeloživotnog učenja i konkurentnosti na tržištu radne snage
- prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita područja daljnjeg obrazovanja i zanimanja
- izrađuje mapu osobnog razvoja

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Zaštita okoliša i održivi razvoj

- Održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine i Hrvatske
- Pravo na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice
- Utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Održivi razvoj, pravo na zdrav okoliš, zaštita okoliša, prirodna i kulturna dobra, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje što je održiv društveni, gospodarski i kulturološki razvoj lokalne sredine i Hrvatske
- objašnjava važnost prava na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice;
- određuje pozitivne i negativne utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš;
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša;
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića, te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje

XVII. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučioničke i praktične aktivnosti provode se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti za njihovo potpunije razumijevanje kroz iskustveno učenje i zaključivanje, a mogu se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

Simulacije suđenja za srednjoškolske učenike – simulacija sudskog postupka u kojem učenici razvijaju svoju demokratsku pravnu pismenost, odnosno znanja, vještine i vrijednosti vladavine prava, uključujući i značenje zakonske ovlasti u demokraciji, uloge sudaca, sudskog postupka i sudskih presuda. Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnoj smotri *Zakon u razredu – prema kulturi vladavine prava i demokraciji*. Dostupno na internetskoj adresi: <http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1365><http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1364>. **Simulacija sjednice Hrvatskoga sabora** za srednjoškolske učenike – priprema učenika za donošenje odluka u Saboru u kojoj učenici odabiru njima važnu temu i raspravljaju o njoj, npr. o problemu nezaposlenosti mladih, a potom donose odluke o konkretnim mjerama koje treba poduzeti dajući preporuke za poboljšanja određene politike. Sudjelovanje u državnoj smotri *Simulirano zasjedanje Sabora za učenike srednjih škola*. Dostupno na internetskoj adresi: <http://itv.sabor.hr/itvevents/asx.axd?ID=6>. Korištenje radionice budućnosti za uočavanje i analiziranje društvenih problema, inovativno razmišljanje o mogućim rješenjima problema i izrada plana aktivnosti za ostvarenje rješenja problema (postupak *Radionice budućnosti* opisan u *Zbirci metoda prikladnih za učenje i poučavanje Građanskog odgoja i obrazovanja* www.azoo.hr) Sudjelovanje u školskoj, županijskoj i državnoj smotri *Projekt građanin*; Povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan sjećanja na žrtve Holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan solidarnosti Hrvatskog Crvenog križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjerenja itd.

XVIII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a potom utvrde kriteriji vrednovanja.

U mapi osobnog razvoja učenik upisuje što je tijekom godine radio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao, izrađuje plan svojeg daljnjeg profesionalnog razvoja. Dokumentira svoje organizacijske sposobnosti, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita **područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere**; Unosi potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja, potvrde o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnim smotrama, o sudjelovanju u znanstvenim i tehničkim inovacijskim projektima i sl.

XX. Tematska područja Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja (ishoda) Građanskog odgoja i obrazovanja u IV. razredima srednjih škola

1. Ljudskopravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ **Pravna država te hrvatski, europski i međunarodni sustav zaštite ljudskih prava**

- **Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj** Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, zakoni
- **Međunarodni ugovori u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnje pravne poretke Republike Hrvatske** (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba u vrijeme rata, Europska konvencija o ljudskim pravima, Europska socijalna povelja, Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine i dodatni protokol uz Konvenciju o zabrani kloniranja ljudskih bića i drugi ugovori.)
- **Pravna država – načela pravne države, ograničenje vlasti i pravna država, uloga pravosuđa u pravnoj državi, osiguranje prava jednakosti svih građana pred zakonom i dr.**
- Pravna država osigurava da moć u rukama državnih dužnosnika i onih koji djeluju u njihovo ime, poput vojske i policije, bude ograničena zakonima koji nisu izmišljeni za one koji su na vlasti već su opće poznati i jednako obvezuju vlast i građane. Zakonita prava građana ne mogu se učinkovito zaštititi ako ne postoji pravna država.
- **Suzbijanje korupcije** i osiguranje društvene pravednosti, jednakosti i jednakopravnosti građana. Pravna država je podloga suzbijanju korupcije.
- **Socijalno pravo** ili pravo socijalne dobrobiti je skup pravnih normi preko kojih država ostvaruje svoju funkciju ravnoteže i ublažavanja socijalnih razlika s ciljem da se osigura jednakost situacija i socijalna sigurnost
- **Europski sustav zaštite ljudskih prava** – Vijeće Europe, *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* i protokoli, Europski sud za ljudska prava – odluke suda pravno obvezujuće, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava
- **Sustav zaštite ljudskih prava Europske unije** – *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* – pravno obvezujući dokument, Europsko vijeće, Europski parlament/sabor, Europski ombudsman, Europski nadzor zaštite podataka, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava)

- **Pojava diskriminacije u društvu** u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i društvo u cjelini
- **Problemi u svijetu:** glad, siromaštvo, terorizam, rat, ekološki problemi, ugrožene vrste, kloniranje
- Uloga Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata i humanitarno pravo
- **Suzbijanje trgovanja ljudima**
- **Uloga međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema;** neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

Ključni pojmovi

Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj, Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni, međunarodni ugovori u području ljudskih prava, pravna država, suzbijanje korupcije, socijalno pravo, Europski sustav zaštite ljudskih prava, Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Europski sud za ljudska prava, europske civilne organizacije za zaštitu ljudskih prava, sustav zaštite ljudskih prava Europske unije, Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Europsko vijeće, Europski parlament/Sabor, Europski ombudsman/pučki pravobranitelj, europski nadzor zaštite podataka, problemi u svijetu, Ženevske konvencije, humanitarno pravo, suzbijanje trgovanja ljudima

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj - Ustavni sud, pučki pravobranitelj, pravobranitelj/ica za dječja prava, pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova, pravobranitelj/ica za osobe s invaliditetom, sudovi, zakoni te njihovu ulogu u zaštiti temeljnih ljudskih prava i suzbijanje diskriminacije;
- navodi međunarodne ugovore u području ljudskih prava koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom Republike Hrvatske i čine dio unutarnje pravnog poretka Republike Hrvatske;
- obrazlaže značenje pravne države i njezinu ulogu u zaštiti zakonitih prava građana;
- definira i objašnjava načela koja osiguravaju pravičnost pravnog sustava i na kojima se trebaju temeljiti odluke sudaca: pravna država, pretpostavka nevinosti, teret dokaza, zakonito postupanje, prava optuženika

- objašnjava zašto je pravna država temelj svake demokracije, da se bazira na jednakosti i jednakopravnosti, što znači da pred zakonima imamo ista prava bez obzira na naše vrijednosti, stavove, fizičke i duševne osobine;
- objašnjava da je pravna država iznad svake ideologije jer ideologije same po sebi znače isključivost prema onima koji drugačije misle jer kad bi ideologija bila u srži demokracije onda bi svako diskriminatorno tretiranje pojedinaca ili skupine građana bilo demokratsko ponašanje;
- objašnjava zašto je poštovanje načela pravne države jedna od osnova suzbijanja korupcije
- tumači pravnu, društvenu i moralnu odgovornost hrvatskih građana u jačanju Republike Hrvatske kao pravne države; opisuje ustavna prava i odgovornosti građana na temelju kojih oni mogu podnositi prijedloge, predstavke i prigovore nadležnim tijelima vlasti i Ustavnom sudu RH;
- istražuje i primjerima potkrepljuje kako se unutar sustava zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj štite temeljna ljudska prava; pravo na život, slobodu, vlasništvo, privatnost; ravnopravnost u odnosu na dob, spol, etničku, vjersku, klasnu i drugu pripadnost, rasu i druge razlike,
- istražuje osnove za zaštitu prava na privatnost i priprema priopćenje
- istražuje jesu li žene u Hrvatskoj slabije zastupljene na rukovodećim i upravljačkim položajima i slabije plaćene od muškaraca;
- objašnjava značenje prava na primjereni životni standard i prava na socijalnu sigurnost, odredbe Ustava kojima se uređuju ta prava, načine na koje se ona štite u Hrvatskoj i ograničenja koja se javljaju u uživanju tih prava;
- obrazlaže zašto je ravnopravnost između muškarca i žene ključ kvalitetnih obiteljskih i društvenih odnosa;
- istražuje i navodi primjere diskriminacije u odnosu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine te koji su uzroci i posljedice isključivanja za pojedinca, grupu i društvo u cjelini;
- istražuje ustrojstvo i ulogu Vijeća Europe i priprema prezentaciju (ustrojstvo, zemlje članice, cilj djelovanja)
- opisuje sustav zaštite ljudskih prava u okviru Vijeća Europe
- opisuje sustav zaštite temeljnih ljudskih prava u okviru Europske unije
- istražuje nadležnost i djelovanje Suda Europske unije te izbor sudaca
- istražuje i opisuje probleme u suvremenom svijetu
- opisuje ulogu Ženevskih konvencija u zaštiti ranjenika i bolesnika u oružanim sukobima na kopnu i na moru, u postupanju s ratnim zarobljenicima, u zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata te koja je uloga Crvenoga križa
- prikuplja podatke o trgovanju ljudima, objašnjava opasnosti i načine zaštite
- objašnjava ulogu međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema; navodi neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i opisuje područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International);

2. Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Demokratska država, uloga građana u Hrvatskoj i Europskoj uniji

- **Ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj.** Zakonodavni dio vlasti - ima ovlast donositi zakone (Sabor Republike Hrvatske – zakonodavac je narod preko zastupnika u Saboru).
- Izvršni dio vlasti - ima ovlast provoditi i predlagati donošenje novih zakona (Vlada RH, predsjednik RH).
- Sudbeni dio vlasti- ima ovlast rješavati nesporazume glede tumačenja, primjene i djelovanja zakona (Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi). Pojmovi pravde, vlasti i odgovornosti temelji su na kojima počiva pravni sustav.
- **Djelotvornost vlasti** - ljudi koji se nalaze na položajima vlasti trebaju promicati djelotvornost tako što će stručnim ljudima dodjeljivati odgovornost za određene poslove, što će promicati pravednost, sigurnost
- **Građani imaju pravo i obvezu biti informirani i nadzirati kako vlast ispunjava svoje obveze -**
- Ljudi na položaju vlasti mogu zlouporabiti svoj položaj i moć. Kad ljudima damo vlast, moramo uložiti vrijeme i snagu kako bismo bili sigurni da će oni ispravno obavljati povjerene dužnosti.
- Ustavna prava građana u demokraciji na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, na peticije, na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- **Socijalna država** uključuje socijalnu solidarnost izraženu kroz ustavnu kategoriju i znači ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva.
- Socijalna država na načelu solidarnosti pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava/iz namjenskih doprinosa kroz porezni sustav. Za uzvrat građani ostvaruju pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav. Pitanje socijalne solidarnosti razvija se u grani prava pod nazivom socijalno pravo ili pravo socijalne sigurnosti.
- **Efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti**, suprotnost socijalne i pravne države - ljudi koji su ostavljeni na milost i nemilost mogu zaključiti da ništa ne duguju društvu i zašto bi ga potpomagali kad nitko nije njima pomogao.
- **Politika – javne politike, institucije, političke stranke, normativni i provedbeni procesi**
- **Tipovi političkih stranaka** - demokršćanske, socijaldemokratske, liberalne, konzervativne
- **Političke stranke u Hrvatskoj**, njihovi programi i uloga u razvoju zajedničkog dobra
- **Zajednička dobrobit i procedure kojima izgrađujemo demokratske odnose** i štitimo svoja prava u razredu, školi, lokalnoj, nacionalnoj zajednici, Europi i svijetu

- **Pravda, temeljna kategorija demokracije i vladavine prava** – tri kategorije pravde: proceduralna, korektivna i distributivna
- **Europska unija, ustrojstvo i ovlasti** - ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; način izbora hrvatskih zastupnika i njihova ulogu u Europskom parlamentu; prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija te interesi građana Republike Hrvatske
- **Europska građanska inicijativa** – sudjelovanje europskih građana u oblikovanju europskih javnih politika
- **Međunarodna prava i obveze Republike Hrvatske i njezinih građana**
- Sudjelovanje u odlučivanju: predstavnici Republike Hrvatske u međunarodnim organizacijama

- **Vijeće Europe kao politička organizacija.** Statut Vijeća Europe – ciljevi: promicanje i zaštita demokracije i vladavine prava, zaštita ljudskih prava, promicanje europskog kulturnog identiteta i različitosti, očitovanje o problemima s kojima se suočava europsko društvo (diskriminacija, ksenofobija, zaštita okoliša, AIDS, droge, organizirani kriminal), učvršćivanje demokracije kroz reforme

- **Civilno društvo** – udruge, zaklade, vjerske zajednice, sindikati; načela djelovanja, uloga u zaštiti prava i sloboda građana, razvoju demokracije, pravednog društva, zaštiti i razvoju općeg dobra

Ključni pojmovi

ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj, zakonodavni dio vlasti- Sabor Republike Hrvatske, narod zakonodavac preko zastupnika u Saboru, izvršni dio vlasti - Vlada RH, predsjednik RH, sudbeni dio vlasti - Ustavni sud, Vrhovni sud, županijski i općinski sudovi, načela pravne države, djelotvornost vlasti, pravo i obveza građana nadziranje vlasti, zlouporaba položaja, moći i vlasti, tipovi političkih stranaka, političke stranke u Hrvatskoj, programi političkih stranaka, zajednička dobrobit, patriotizam, šovinizam, nacionalizam, pravda temeljna kategorija demokracije, proceduralna, korektivna i distributivna pravednost, Europska unija, ustrojstvo i ovlasti Vijeća Ministara, ustrojstvo i ovlasti Europskog parlamenta, ustrojstvo i ovlasti Europskog vijeća, ustrojstvo i ovlasti Europske komisije, europska građanska inicijativa, prava i obveze hrvatskih građana koje proizlaze iz članstva u EU, prednosti, nedostaci i izazovi europskih integracija, interesi građana Republike Hrvatske, veza između pravila, zakona i vladavine prava, suzbijanje korupcije, procjena položaja vlasti, civilno društvo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- objašnjava ustrojstvo demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj i navodi ustavne ovlasti svakog pojedinog od njih; zakonodavni, izvršni i sudbeni dio; objašnjava što je ustavna vlast i zašto je potrebno ograničenje svakog oblika vlasti u demokraciji;
- nadgleda način funkcioniranja, prikuplja podatke i objašnjava na temelju činjenica, podataka iz službenih izvora i primjera iz prakse kako funkcioniraju pojedini ogranci vlasti u Republici Hrvatskoj;

- određuje hrvatskog građanina kao političkog subjekta i nositelja hrvatske državne vlasti
- određuje socijalnu državu i socijalnu solidarnost kao ustavnu kategoriju i ustavnu obvezu svih građana da sukladno svojim mogućnostima doprinose razvoju društva;
- opisuje socijalno pravo kao granu prava koje se bavi pitanjem socijalne solidarnosti;
- objašnjava odakle socijalna država pokriva troškove razvoja zdravstvenog, mirovinskog, obrazovanog sustava i odakle pravo na besplatno obrazovanje, zdravstvo i mirovinski sustav;
- objašnjava zašto korupcija i utaja poreza štete demokraciji i građanima;
- objašnjava zašto se u slučaju da ne funkcionira socijalna i pravna država može javiti efekt socijalne mržnje, netrpeljivosti i pravne nejednakosti;
- objašnjava strukturu Europske unije i način na koji ona funkcionira; navodi ovlasti Vijeća Ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; opisuje navodi prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; opisuje kako se biraju hrvatski zastupnici i koja je njihova uloga u Europskom parlamentu; navodi i argumentira prednosti, nedostatke i izazove europskih integracija s posebnim osvrtom na interese Republike Hrvatske i njezinih građana;
- objašnjava zašto je pravo i odgovornost građana u demokraciji nadgledanje postupaka vlasti i rada demokratski izabranih zastupnika na svim razinama u Hrvatskoj te hrvatskih parlamentaraca u Europskom parlamentu kao i donošenja odredbi u Europskom parlamentu, napose europskog proračuna;
- objašnjava i navodi primjere nadgledanja postupaka vlasti i rada demokratski izabranih zastupnika na svim razinama
- objašnjava i navodi primjere prava i odgovornosti građana u demokraciji, prava građana na predstavke i žalbe, referendum, na pravodobni odgovor, prava peticije, prava na prosvjed, štrajk, građanski neposluh, priziv savjesti
- prikuplja podatke, istražuje, uspoređuje, zaključuje i argumentira prednosti, nedostatke i izazove europskih integracija s posebnim osvrtom na interese Republike Hrvatske i njezinih građana
- prikuplja podatke u Hrvatskoj, na mrežnim stranicama EU-a, prijatelja u EU, istražuje, uspoređuje, zaključuje i argumentira mogućnosti utjecanja građana Republike Hrvatske na oblikovanje europskih javnih politika na temelju Zakona o provedbi Uredbe Europskog parlamenta i Vijeća kojeg je donio Sabor Republike Hrvatske 26. travnja 2013.
- opisuje i objašnjava izborne procese u razredu i školi kao glasač i kandidat; te u lokalnoj zajednici i Republici Hrvatskoj
- istražuje i sudjeluje u rješavanju problema školske i lokalne zajednice
- pokazuje privrženost načelima pravednosti, izgradnje demokratskih odnosa i zaštiti zajedničke dobrobiti;
- formulira, usklađuje i donosi pravila razreda kojima se na temelju proceduralne, distributivne i korektivne pravednosti štite temeljna prava u razredu i školi: pravo na osobno dostojanstvo, na sudjelovanje, obrazovanje, razvoj svih svojih sposobnosti (talenata) i druga;
- drži se dogovorenih pravila razreda
- kreira mjere za nadoknadu štete ili povrede u slučaju kršenja pravila

3. Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

➤ Društvene komunikacijske vještine

- **Suradnja i grupni rad:** pojam i iskustvo suradnje, moderiranje radom skupine, iznošenje zaključaka, usklađivanje i dogovaranje zajedničkih zaključaka, zastupanje razreda (skupine), zagovaranje, upravljanje sukobima
- **Mediji i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja:** pojam i vrste medija (tiskovine, radio, tv, internet), pozitivni i negativni utjecaj medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu (u suradnji s informatikom), otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- **Volontiranje i dobrovoljni društveni rad u zajednici:** volonterstvo, etički kodeks volontiranja, iskustvo volontiranja, društveno koristan rad u školi, lokalnoj zajednici, Hrvatskoj i preko hrvatskih i međunarodnih organizacija u svijetu
- **Prepoznavanje i suzbijanje stereotipa, predrasuda i diskriminacije**
- **Društvena solidarnost prema osobama s invaliditetom**
- **Uloga pojedinca u zajednici**
- **Obitelj – temeljna društvena zajednica,** prava i dužnosti djece i roditelja, međugeneracijska solidarnost

Ključni pojmovi

grupni rad, pregovaranje, argumentiranje, donošenje zajedničkih zaključaka, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe, zastupanje, zagovaranje, vrste sukoba, upravljanje sukobima (aktivno slušanje, parafraziranje, sažimanje, fokusiranje, preoblikovanje, kodiranje i dekodiranje osjećaja i potreba drugog, ja-poruke, ti-poruke, primjereno iskazivanje emocija, empatija, otpor vršnjačkom pritisku) mediji, kritičko razumijevanje medijskih sadržaja, volontiranje, stereotipi, predrasude, diskriminacija, društvena solidarnost, osobe s invaliditetom pojedinac u zajednici obitelj društvena zajednica

Obrazovni ishodi

Učenik:

- određuje što je i koju ulogu imaju dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama, donošenje zajedničkih zaključaka u upravljanju sukobima
- navodi pravila grupnog rada i oblike grupnog rada
- vodi i moderira rad grupe, oblikuje zaključke i izvješćuje o njim
- navodi medije po vrsti (tiskovine, radio, tv, internet) i statusu (privatni, javni)
- obrazlaže značenje neovisnosti medija, prava građana na točnu informaciju i prava na zaštitu privatnosti
- objašnjava i primjerima potkrepljuje neke pozitivne i negativne utjecaje medija, prednosti i opasnosti interneta, sigurnost na internetu, otpornost i kritičko razumijevanje medijskih sadržaja
- objašnjava normativne osnove prava na privatnost, istražuje činjenično stanje, navodi pozitivne i negativne primjere (zaštita i kršenje) toga prava i priprema priopćenje
- obrazlaže i primjerima potkrepljuje učinke dobrovoljnog društvenog rada u zajednici, Hrvatskoj i svijetu

- objašnjava zašto dobrovoljni društveni rad doprinosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini, dokazuje dobrovoljnim društvenim radom
- objašnjava pravne odredbe o obvezi društvene solidarnosti prema osobama s invaliditetom
- objašnjava i primjerima potkrepljuje što su stereotipi, predrasude i diskriminacija, kako do njih dolazi, zašto su predrasude i diskriminacija štetni za društvo i kako se uklanjaju
- navodi imena hrabrih pojedinaca iz svoje sredine, Hrvatske ili svijeta koji su svojim djelovanjem utjecali na razvoj humanijih i pravednijih podnosa u društvu, kroz povijest i danas
- objašnjava zašto je obitelj temeljna društvena zajednica na temelju istraživanja normativnog i stvarnog položaja obitelji u Republici Hrvatskoj, na koje načine doprinosi razvoju društva i zašto je zaštićena Ustavom Republike Hrvatske i konvencijom UN-a, objašnjava prava i dužnosti djece i roditelja i međugeneracijsku solidarnost
- obrazlaže što je dobrovoljni društveni rad u zajednici i zašto doprinosi razvoju osobnih sposobnosti, zajedničkog dobra i društvenog napretka u cjelini
- sudjeluje u akcijama solidarnosti i volontira
- objašnjava pravne osnove za iskazivanje socijalne solidarnosti prema osobama s invaliditetom
- iskazuje solidarnost i pruža pomoć učenicima s invaliditetom

4. Među/kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Svjetska lista kulturne baštine – različitost svijeta kao bogatstvo**
 - Doprinos hrvatskih velikana i velikana nacionalnih manjina u Hrvatskoj svjetskoj znanstveno-tehnološkoj i kulturnoj baštini
 - Dijalog među civilizacijama – međukulturni dijalog, put razvoja demokratskih odnosa (ravnopravnih odnosa među narodima) i mira u svijetu

Ključni pojmovi

Svjetska lista kulturne baštine, kulturne različitosti, hrvatski velikani, velikani nacionalnih manjina, doprinos hrvatskoj i svjetskoj kulturnoj baštini, međukulturni dijalog

Obrazovni ishodi

Učenik:

- istražuje, prikuplja podatke, objašnjava i prezentira listu svjetske kulturne baštine
- istražuje, prikuplja dokaze, objašnjava i prezentira podatke o hrvatskim velikanima te velikanima nacionalnih manjina u Hrvatskoj i obrazlaže njihovu ulogu i doprinos hrvatskoj i svjetskoj znanstveno-tehnološkoj i kulturnoj baštini
- opisuje i dokumentira primjere uspješne suradnje u izgradnji zajedničke hrvatske kulture i dobrih međunarodnih odnosa
- opisuje u čemu se sastoji interkulturni dijalog i zašto je važan za izgradnju demokratske zajednice i mira među narodima
- pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, uvažavanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini

- prepoznaje i suzbija predrasude većinske nacije prema nacionalnim manjinama a nacionalne manjine prema većinskoj naciji

5. Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača**
 - Gospodarske strukture Hrvatske i Europske unije; značenje i uloga kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica
 - Državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava
 - **Povlačenje sredstva iz europskih fondova**
 - Europsko tržište, način reguliranja, šanse i mogućnosti za Hrvatsku
 - Izazovi globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske – mogućnosti, teškoće, prednosti, opasnosti
 - Financijska politika Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i njihov utjecaj na osiromašena gospodarstva malih zemalja
 - Tržišna konkurentnost, kompetentnost ljudskih resursa i cjeloživotno učenje
 - Socijalna država - državni proračun - općedruštvena solidarnost
 - Uloga građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna
 - Prava potrošača, odgovorna potrošnja u odnosu na zdravlje, upravljanje financijama te obiteljsku i društvenu stabilnost, zaštitu okoliša i racionalno upravljanje novcem i dobrima
 - Planiranje osobne štednje, načini plaćanja i štednje u društvu
 - Povezanosti cjeloživotnog učenja i konkurentnosti na tržištu radne snage
 - Poduzetnost u prepoznavanju, zaštiti i razvoju zajedničkog dobra u razredu, školi, lokalnoj i domovinskoj zajednici na razne načine – u grupnom radu i donošenju plana djelovanja, radionicama, istraživačkim projektima, akcijama i sl.
 - Uloga inovativnosti, rada i proizvodnje u stvaranju osobnog i društvenog bogatstva
 - Socijalna solidarnost, temelj socijalnog i radnog prava
 - Domoljublje na djelu – poduzetnošću, istraživanjem, rješavanjem problema, radom i proizvodnjom stvaranje osobnog i društvenog bogatstva te očuvanje i razvoj sustava zajedničke dobrobiti
 - Novac - mjerilo rada, rad –temeljna ljudska vrijednost
 - Izrada mape osobnog razvoja
 - Pravo na pravednu naknadu za rad
 - Sindikalno organiziranje
 - Međunarodno radno zakonodavstvo i međunarodno radno pravo u okviru Međunarodne organizacije rada.

Ključni pojmovi

Europsko tržište, hrvatski, europski međunarodni monetarni sustav, učinci globalizacije, tržišna konkurentnost, kompetentnost ljudskih resursa, europski fondovi, izrada projektne dokumentacije, pravila uspješnog planiranja projekata, cjeloživotno učenje, izbor zanimanja, proračun, izrada osobnog proračuna, nadziranje donošenja i kontrola trošenja hrvatskog i europskog proračuna, odgovorna potrošnja, novac, rad – temeljna ljudska vrijednost, pravo na pravednu naknadu za rad, normativna i provedbena razina zaštite potrošača u Hrvatskoj i

Europskoj uniji, sindikalno organiziranje, planiranje i postavljanje prioriteta, mapa osobnog razvoja, socijalna solidarnost, radno zakonodavstvo, zaštita i razvoj zajedničkog dobra, domoljublje na djelu, poduzetnost, inovativnost, socijalna solidarnost, socijalno i radno pravo

Obrazovni ishodi

Učenik:

- prikuplja podatke i objašnjava način reguliranja Europskog tržišta te šanse i mogućnosti za Hrvatsku
- opisuje funkcioniranje hrvatskog, europskog i međunarodnog monetarnog sustava
- objašnjava na temelju prikupljenih podataka i rasprave s drugim učenicima, roditeljima, znanjcima/ stručnjacima o izazovima globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske – mogućnosti, teškoće, prednosti, opasnosti
- ispituje i objašnjava je li tržišna konkurentnost ovisi o kompetentnost ljudskih resursa i cjeloživotnom učenju
- aktivno prati i objašnjava ulogu građana u donošenju i kontroli trošenja lokalnog i državnog proračuna te sudjelovanja u europskom proračunu
- objašnjava strukturu europskih fondova, iznos uplate hrvatskih pristojbi, koristi podatke razvojnih agencija u lokalnoj sredini o uspješnim projektima, simulira izradu projektne dokumentacije
- objašnjava pravila za uspješno planiranje projekata, izradu projektne dokumentacije i povlačenje sredstava iz EU fondova
- prikuplja podatke nevladinih organizacija za zaštitu potrošača, uspoređuje ih sa zakonom o zaštiti potrošača u Hrvatskoj i mehanizmima zaštite potrošača u EU te priprema priopćenje o normativnoj i provedbenoj razini zaštite potrošača u Hrvatskoj i EU
- objašnjava planiranje osobne štednje, načine plaćanja i štednje u društvu
- objašnjava što je domoljublje na djelu i zašto ono ovisi o djelima poduzetnosti, istraživanja, rješavanja problema, o radu i proizvodnji, stvaranju osobnog i društvenog bogatstva te razvoju sustava zajedničke dobrobiti
- objašnjava što je novac i zašto je mjerilo rada, a rad temeljna ljudska vrijednost
- izrađuje mapu osobnog razvoja
- objašnjava na čemu se temelji pravo na pravednu naknadu za rad
- objašnjava pravo na sindikalno organiziranje i uloga sindikata u zaštiti prava radnika
- opisuje međunarodno radno zakonodavstvo i međunarodno radno pravo u okviru Međunarodne organizacije rada.

6. Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama

- **Zaštita okoliša i održivi razvoj**
 - Povelja o zemlji – međunarodni dokument o održivom razvoju
 - Odgovornost sadašnjih generacija za zaštitu prava budućih generacija
 - Održiv razvoj Hrvatske, Europe i svijeta
 - Pravo na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice
 - Utjecaj gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
 - Uloga pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja

Ključni pojmovi

Povelja o zemlji, održivi razvoj, pravo na zdrav okoliš, očuvanje živih bića, prirodnog i kulturnog bogatstva

Obrazovni ishodi

Učenik:

- opisuje svojim riječima bitne poruke Povelje o zemlji
- objašnjava što je održiv razvoj Hrvatske, Europe i svijeta
- objašnjava važnost prava na zdravi okoliš i održivi razvoj zajednice
- određuje pozitivne i negativne utjecaje gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš
- opisuje i potkrepljuje podacima ulogu pojedinca i civilnog društva u osiguranju održivog razvoja i zaštiti živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša
- pokazuje privrženost očuvanju živih bića, te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske
- prati zbivanja u okolišu i pokreće aktivnosti za njegovo očuvanje i uređenje

XXI. Izvanučioničke aktivnosti – primjeri

Ovisno o ishodu, izvanučioničke i praktične aktivnosti provode se kao nadopuna pojedine međupredmetne tematske aktivnosti za njihovo potpunije razumijevanje kroz iskustveno učenje i zaključivanje, a mogu se povezati i sa satom razrednika.

Primjeri:

Simulacije suđenja za srednjoškolske učenike – simulacija sudskog postupka u kojem učenici razvijaju svoju demokratsku pravnu pismenost, odnosno znanja, vještine i vrijednosti vladavine prava, uključujući i značenje zakonske ovlasti u demokraciji, uloge sudaca, sudskog postupka i sudskih presuda. Sudjelovanje u školskim, županijskim i državnoj smotri *Zakon u razredu – prema kulturi vladavine prava i demokraciji*. Dostupno na internetskoj adresi:

<http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1365><http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1364>.

Simulacija sjednice Hrvatskoga sabora za srednjoškolske učenike – priprema učenika za donošenje odluka u Saboru u kojoj učenici odabiru njima važnu temu i raspravljaju o njoj, npr. o problemu nezaposlenosti mladih, a potom donose odluke o konkretnim mjerama koje treba poduzeti dajući preporuke za poboljšanja određene politike. Sudjelovanje u državnoj smotri *Simulirano zasjedanje Sabora za učenike srednjih škola*.

Dostupno na internetskoj adresi: <http://itv.sabor.hr/itvevents/asx.axd?ID=6>. Korištenje radionice budućnosti za uočavanje i analiziranje društvenih problema, inovativno razmišljanje o mogućim rješenjima problema i izrada plana aktivnosti za ostvarenje rješenja problema (postupak *Radionice budućnosti* opisan u *Zbirci metoda prikladnih za učenje i poučavanje* Građanskog odgoja i obrazovanja www.azoo.hr) Sudjelovanje u školskoj, županijskoj i državnoj smotri *Projekt građanin*;

Povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan sjećanja na žrtve Holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan solidarnosti Hrvatskog Crvenog

križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjerenja itd.

XXII. Vrednovanje i samovrednovanje postignuća učenika

Vrednovanje postignuća, uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a potom utvrde kriteriji vrednovanja.

U mapi osobnog razvoja učenik upisuje što je tijekom godine radio u sklopu nastave Građanskog odgoja i obrazovanja: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao, izrađuje plan svojeg daljnjeg profesionalnog razvoja. Dokumentira svoje organizacijske sposobnosti, sposobnost planiranja i postavljanja prioriteta, prepoznaje i izražava vlastite interese i motivaciju za različita **područja daljnjeg obrazovanja, izbor zanimanja ili područje profesionalne karijere**; Unosi potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima; tečaj pružanja prve pomoći, škola tehničke kulture, škola stranih jezika, škole u području umjetničkog izražavanja, potvrde o sudjelovanju u školskim, županijskim i državnim smotrama, o sudjelovanju u znanstvenim i tehničkim inovacijskim projektima i sl.